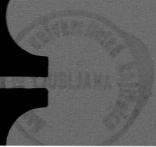

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXIII — leto 1977/78 — št. 6

Jezik in slovstvo

Letnik XXIII, številka 6

Ljubljana, marec 1977/78

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Koruza, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Jože Koruza (slovstvena zgodovina) in Aleksander Skaza (primerjalna slavistika)

Tehnični urednik Ivo Graul

Svet časopisa: Berta Golob, Ivo Graul, Marjan Javornik, Jože Koruza, Mira Medved, Jože Munda, Breda Pogorelec, Aleksander Skaza, Marija Smolič, Marjeta Vasič (predsednik), Pavle Vozlič, France Vurnik

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 80.— din, polletna 40.— din, posamezna številka 10.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 40.— din

Za tujino celoletna naročnina 150.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina šeste številke

Šesta številka je tematska številka, ki vsebuje gradivo zborovanja slovenskih slavistov na Bledu oktobra 1977, posvečenega vprašanjem **slovenskega jezika in slovenske kulture**. Številko je uredila *Breda Pogorelec*.

Natis v razširjenem obsegu je s posebno gmotno podporo omogočila Raziskovalna skupnost Slovenije.

Slovenščina v javnosti

- 165 Pojasnilo
- 166 *Marko Kranjec* Slovenistika v knjižnih izdajah v letih 1976 in 1977
- 169 *Breda Pogorelec* Teze za uvodno besedo
- 170 *Beno Zupančič* (Za jezikovno politiko)
- 172 *Franc Šetinc* Teze o jeziku, družbi in politiki
- 174, 182 *Ciril Kosmač* (Iz pisateljevih pogledov na jezik)
- 175 *Boris Pateinu* Problem jezikovne inflacije v književnosti
- 183, 188 *Mitja Gorjup* (Jezikovni pogledi novinarja)
- 188 *Franc Šali*
- 189 *Nace Šumi* (O likovnem izražanju na Slovenskem in predlog za celovito preučevanje Moderne)
- 192 *Andrej Rijavec* Beseda o glasbi in beseda ob glasbi, včeraj in danes
- 197 *Ante Novak* (Pogledi na slovenski jezik v govornih medijih)
- 201 *Jože Toporišič* Jezikovna kultura naših knjižnojezikovnih besedil
- 206 *Kajetan Gantar* Prevajalska umetnost in slovenska kultura
- 210 *France Jamnik* (Vprašanja slovenskega odrskega jezika)
- 213 *Peter Gregorc* (Slovenski jezik z zornega kota gospodarstvenika)

V tej številki objavljamo ob materialni pomoči Raziskovalne skupnosti Slovenije gradivo strokovnega zborovanja slovenskih slavistov na Bledu 28. in 29. oktobra 1977.

Blejsko zborovanje smo označili kot poziv h kolektivnemu premišljevanju o vprašanih slovenskega jezika v sklopu slovenske kulture, posebej pa o jeziku in o kulturi v posebnih bivanjskih razmerah manjšinskega življenja ob večinskem narodu, kakor ga živijo Slovenci na avstrijskem Koroškem.

Ker smo spoznali, da zadeva jezika in kulture v njem ne more biti zgolj predmet in naloga ene same stroke, enega samega zornega kota — smo na Bledu poskusili z novo zborovalno obliko, odprto razpravo (tudi če je bila napovedana kot zaprta) za »okroglo« mizo in pred avditorijem. Tako smo se srečali s predstavniki številnih drugih strok — vse povabljene se niso mogle odzvati —, z jezikovnimi ustvarjalci in z nekaterimi predstavniki tako imenovanih uporabnikov. Vsi ti so skušali bodisi pojasniti svoja gledišča do skupnih ožjih vprašanj slovenskega jezika — ali pa usmerjati našo misel k širšim obzorjem in novim glediščem. Prav v tem dialogu, prav v tem poskusu odpiranja slovenističnih strok — naj je bilo zastavljeno še tako nerodno — vidimo tudi strokovno novost blejskega posvetovanja o slovenskem jeziku, ki je bilo posvečeno Titovim jubilejem — kar je pobudilo poglobljeni družbeni značaj razpravljanja — in spominu Otona Župančiča, katerega stoletnice rojstva se spominjamo v letošnjem letu.

Med Župančičevimi spoznanji o jeziku naj nas še posebej usmerja misel, ki smo jo zapisali med gesli zborovanja:

... to vprašanje ni samo vprašanje blagoglasja ali neblagoglasja, torej ne samo estetsko vprašanje, nego je socialno, moralno vprašanje, vprašanje naše samozavesti in samostojnosti, našega značaja in naše odkritosti!

O. Župančič, Slovenski jezik in gledališče.

Zborovanje objavljamo po istem vrstnem redu, kakor je potekalo. Prispevke večine sodelujočih smo dobili v pisni obliki, druge smo povzeli po magnetofonskem posnetku. Razpravo podajamo v skrajšani obliki.

Zborovanje slavistov so pozdravili predsednik Občinske skupščine Radovljica tov. Leopold Pernuš, predsednik Občinske skupščine SZDL Radovljica tov. Franc Jere, predsednik Občinske konference ZK Radovljica tov. Jože Bohinjc, predsednik Občinske konference SZDL Kranj tov. Slavko Vagaja, podpredsednik Izvršnega sveta Občinske skupščine Jesenice tov. Pavle Dolar. V imenu IO RK SZDL Slovenije je zborovanje pozdravil tov. Beno Župančič, iz CK ZKS se je zborovanja udeležil tov. Franc Šali, prav tako tov. Majda Poljanškova iz RK SZDL ter drugi javni delavci. Zborovanju so zaveželi plodno delo tudi predstavniki strokovnih društev sorodnih strok.

Poročilo o delu SDS na tem zborovanju ni na dnevnem redu, vendar naj le omenimo — za spodbudo in za informacijo — nekaj vidnih delovnih dosežkov.

V letih 1976 oziroma 1977 je izšlo nekaj pomembnih znanstvenih del, med njimi naj posebej omenimo Franceta Bezlaja prvo knjigo Etimološkega slovarja slovenskega

jezika, Jožeta Toporišiča Slovensko slovnico, z drugo knjigo je bila zaključena tudi študija Borisa Paternuja France Prešeren in njegovo pesniško delo. Številne druge razprave navajamo na koncu tega poročila v bibliografskem pregledu, ki ga je pripravil M. Kranjec.

Od dela v okviru društvenih komisij naj posebej omenimo sekcijo za zbiranje neznanega narodnoosvobodilnega pesništva od 1941 do 1945, ki dela pod vodstvom B. Paternuja in tajnice Marije Stanonik, asistentke v Inštitutu za narodopisje SAZU, v okviru društvene komisije za znanstveno delo. Sporočeno nam je bilo, da so bili najbolj prizadevni organizatorji in zbiralci: Jože Škuica iz Novega mesta, Jože A. Hočevar iz Kopra, Martin Kadivec iz Kranja, Cita Kostevšek iz Maribora, Tone Sušnik iz Raven, Slavica Hegeduš iz Murske Sobote, Antonija Valentinčič iz Nove Gorice, Fanči Moljk iz Hrastnika in Marjeta Glavanova iz Stične.

Poudarimo naj tudi prizadevanja komisije za tekmovanje za Cankarjevo nagrado pod vodstvom Pavleta Vozliča. Tekmovanje prirejata Zavod SRS za šolstvo in Slavistično društvo Slovenije, nanj so vabljeni tudi sodelavci iz zamejskih šol. Tekmovanje postaja stalna oblika društvene dejavnosti, omeniti pa je treba, da po veliki zaslugi tov. Vozliča in tovarišev, zlasti s Poljanske gimnazije v Ljubljani, ki iz leta v leto požrtvovalno skrbijo za potek prireditve.

SDS je poleti 1977 odkrilo svojemu prvemu predsedniku akademiku prof. dr. Rajku Nahtigalu spominsko ploščo na hiši Mirje 13, kjer je v svoji ljubljanski dobi do smrti 1957 živel in delal.

Marko Kranjec

Filozofska fakulteta v Ljubljani

SLOVENISTIKA V KNJIŽNIH IZDAJAH V LETIH 1976 IN 1977

1976

Jezikoslovje in literarna zgodovina:

Dalmatin, Jurij: Biblia. 1584. II. Teil: Abhandlungen. (Red. Anton Slodnjak und Branko Berčič.) München, Trofenik.

XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 5.—17. julija 1976. Zbornik predavanj. (Ured. Heiĝa Glušič.) Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, PZE za slovanske jezike in književnosti.

Jezikoslovje, slovarji:

Bezljaj, France: Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga. A—J. Ljubljana, Mladinska knjiga. (Ponatis 1977.)

Lipovec, Albina in Jan Petr: Učebnice slovinštiny. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.

Ribnikar, Peter: Slovenske podložniške prisege patrimonialnega sodišča Bled. Ljubljana, Partizanska knjiga.

Smolej, Viktor: Slovaško-slovenski slovar. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Škerlj, Ružena: Slovensko-češki slovar. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Toporišič, Jože: Slovenska slovnica. Maribor, Obzorja.

Literarna zgodovina in teorija:

- Bernik, Francè: Cankarjeva zgodnja proza. V Ljubljani, Cankarjeva založba.
- Cajnkár, Stanko: Franc Saleški Finžgar in njegova doba. Celje, Mohorjeva družba.
- Čolak, Tode: Ogledi i kritike iz slovenačke književnosti. Beograd, Naučna knjiga.
- Kmecl, Matjaž: Mala literarna teorija. Ljubljana, Borec. (Ponatis 1977.)
- Martinović, Juraj: Poezija Dragotina Ketteja (Poslov. Franc Drolc.) V Ljubljani, Slovenska matica.
- Mitrović, Marija: Cankar in kritika. (Prev. Majda Križaj.) Koper, Lipa.
- Paternu, Boris: Francè Prešeren in njegovo pesniško delo. I. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Pogačnik, Jože: Teze in sinteze. Maribor, Obzorja.
- Rotar, Janez: Povednost in vrsta pravlјice, balade, basni, povesti. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Rupel, Dimitrij: Svobodne besede od Prešerna do Cankarja. Sociološka študija o slovenskem leposlovju kot glasniku in pobudniku nacionalne osvobodilne v drugi polovici devetnajstega stoletja. Koper, Lipa.
- Širok, Albert: Moja srečanja s Cankarjem. Trst, Založništvo tržaškega tiska.
- Vidmar, Josip: O Ivanu Cankarju. V Ljubljani, Cankarjeva založba.
- Zadravec, Franc: Literarni teoretik in kritik Josip Vidmar. Maribor, Obzorja.
- Ziherl, Boris: Ivan Cankar in naš čas. V Ljubljani, Cankarjeva založba.

Zbrana in izbrana dela, antologije (izbor):

- Cankar, Ivan: Agonija veljakov v Cankarjevi satirični prozi. (Izbr., ured. in spremno razpravo napis. Franc Zadravec.) Maribor, Obzorja.
- Cankar, Ivan: Zbrano delo. 30. knjiga. Pisma V. Dodatki. Dopolnila in popravki. Pregledi. (Knjigo priprav., napis. opombe k pismom in sest. kazala Jože Munda.) Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Grum, Slavko: Zbrano delo. (Ured. in opombe napis. Lado Kralj.) Ljubljana, Državna založba Slovenije. Knj. 1: Pripovedni spisi. Dve drami. Dodatek; knj. 2: Pisma. Dnevnik. Dodatek. Članki.
- Izbor prekmurskega slovstva. (Ured., uvod in opombe napis. Vilko Novak.) Ljubljana, Zadruka katoliških duhovnikov.
- Maci maja, Slavenija. Vybranyja staronki slavenskaj paezii XIX—XX stagoddzjav. Peraklad sa slavenskaj Nila Gileviča. Minsk, Mastackaja litaratura 1976.
- Merkù, Pavle: Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji, zbrano v letih 1965—1974. Trst, Založništvo tržaškega tiska.
- Prešeren, Francè: Sonetni venec. (Uredil in spremno besedo napisal Boris Paternu.) Maribor, Obzorja.
- Ta hiša je moja pa vendar moja ni. Sodobna slovenska literatura na Koroškem. (Pesmi in prozna besedila je izbr., spremno besedo »Sodobna slovenska literatura na zamejskem Koroškem« in opombe je napis. Matjaž Kmecl.) Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Župančič, Oton: Mlado brezje v mesečini. Besedila o Beli krajini. (Izbr., ured. in spremno besedo napis. Janez Mušič.) Ljubljana, Mladinska knjiga.

1977

Bibliografija

Dobrovoljc, France: Bibliografija zbirke Naša beseda. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Jezikoslovje in literarna zgodovina:

- Rajhman, Jože: Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav. Ljubljana, Partizanska knjiga.
- Slovansko jezikoslovje. Nahtigalov zbornik. Prispevki z mednarodnega simpozija v Ljubljani 30. junija — 2. julija 1977. Ured. Franc Jakopin. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

XIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 4.—16. julija 1977. Zbornik predavanj. (Uredil Franc Jakopin.) Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, PZE za slovanske jezike in književnosti.

Jezikoslovje, slovarji:

Bibič, Jožica [itd.]: Slovenski jezik in stilistika. Ljubljana, DDU Univerzum.

Megiser, Hieronymus: Thesaurus polyglottus. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za slovensko-latinsko-nemški slovar izpisal in uredil Jože Stabéj. Ljubljana, SAZU.

Scherber, Peter: Slovar Prešernovega pesniškega jezika. Maribor, Obzorja.

Stabéj, Jože: Kruh ubogih. Kulturnozgodovinski in jezikovni začetki zgodovine krompirja na Slovenskem. Ljubljana, SAZU.

Tokarz, Emil: Składnia zdań złożonych współrzędnie w języku słoweńskim. Katowice, Uniwersytet Śląski.

Vodnik, Francé: Poljsko-slovenski slovar. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Vojaški slovar. (Uredn. odbor Tomo Korošec [itd.]). Ljubljana, Partizanska knjiga.

Literarna zgodovina in teorija:

Dolar, Jaro: Slovenska moderna. Pričevanja o njenem sprejemanju in o literarnem ozračju ob njenem nastopu. V Ljubljani, Cankarjeva založba.

Hartman, Bruno: Celjski grofje v slovenski dramatik. V Ljubljani, Slovenska matica.

Javoršek, Jože: Primož Trubar. Ljubljana, Partizanska knjiga.

Košir, Niko: France Prešeren. Ljubljana, Partizanska knjiga.

Kudělka, Viktor: Slovinská literatura. II. (Od roku 1918 do současnosti.) Brno, Universita J. E. Purkyně — Fakulta filosofická. — (Zv. I, Od počátků literární kultury až do r. 1918, je izšel 1974.)

Legiša, Lino: Pisanice 1779—1782. Ljubljana, SAZU.

Literatura. (Sodelavci pri slovenski izd. Darko Dolinar [itd.]). Ljubljana, Cankarjeva založba.

Mejak, Mitja: Portreti. (Zbral, ured. in spremno besedo napis. Francé Vurnik.) V Ljubljani, Cankarjeva založba.

Paternu, Boris: Francé Prešeren in njegovo pesniško delo. II. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Pogačnik, Jože: Jernej Kopitar. Ljubljana, Partizanska knjiga.

Pogačnik, Jože: Von der Dekoration zur Narration. Zur Entstehungsgeschichte der slovenischen Literatur. München, Sagner.

Simpozij o Ivanu Cankarju 1976. (Ured. Josip Vidmar, Štefan Barbarič, Franc Zdravec.) Ljubljana, Slovenska matica.

Truhlar, Vladimir: Doživljanje absolutnega v slovenskem leposlovju. Ljubljana, Župnijski urad Dravljice.

V areni življenja. Ob stoletnici rojstva Ivana Cankarja. (Uredn. odbor knjige: Janko Liška [itd.]). Ljubljana, Komunist.

Zbrana in izbrana dela, antologije (izbor):

Anthology of Slovenian American literature with sixty reproductions of Slovenian ethnic art. Ed. by Giles Edward Gobetz and Adele Donchenko. Willoughby Hills, Ohio, Slovenski ameriški inštitut.

Kosovel, Srečko: Zbrano delo. Tretja knjiga. (Ured. in opombe napis. Anton Ocvirk.) Ljubljana, Državna založba Slovenije. Prvi del: Članki, eseji, ocene. Pisma. Dnevniki; drugi del: Dodatek I. Dodatek II. Opombe. Kazala.

Prešeren, France: Prešernova Zdravljica. Ljubljana, Komunist. — Str. 3—10: Boris Paternu, Prešernova zdravljica v letu 1937.

Miličević, Ljubislav in Momir Sekulić: Savremena slovenačka poezija. Bijelo Polje, Odzivi.

Sket, Jakob: Miklova Zala. (Spremno besedo napis. Matjaž Kmecl.) Maribor, Obzorja.

Breda Pogorelec

Filozofska fakulteta v Ljubljani

TEZE ZA UVODNO BESEDO

— Srečanje slavistov pred republiškim posvetovanjem o slovenščini v javnosti* je zasnovano kot spodbuda za premišljevanje o globljih razsežnostih našega jezikovnega in nejezikovnega izražanja in ustvarjanja.

Slavistično društvo Slovenije pripravlja od leta 1975 skupaj z RK SZDL posvetovanje o slovenščini v javnosti. Intenzivnejše priprave na posvetovanje so se prav začele šele v letu 1977. V prvem obdobju smo sestavili operativni odbor, ki naj do konca leta pripravi gradivo za posvetovanje in delo v sekcijah. Gradivo za posvetovanje bo obsegalo priročnik za aktiviste, pričujočo številko JiS-a in poročila sekcij. V načrtu je, da bo to gradivo — namenjeno plenarni obravnavi — pred posvetovanjem na široko obravnavano v SZDL in drugih družbenopolitičnih organizacijah po Sloveniji. Gradivo zbiramo in oblikujemo v sekcijah, kamor so vabljeni zastopniki najrazličnejših panog našega življenja, kolikor so te zajete v tezah, sprejetih oktobra 1975 v Postojni. Čeprav o potrebi takega posvetovanja ni dvomov, se kaže, kako zelo težko bo spremeniti odnos do teh vprašanj v vsej naši javnosti. Pogosto se delovne organizacije zato odzivajo tako, da na posvetovanje pošljejo iz svojega kolektiva slavista. Ker je marsikje slavistovo delo ocenjeno kot nujno zlo, je jasno, da bodo ti delegirani slavisti v svoji delovni organizaciji le stežka veliko opravili. Kljub tem težavam smo prepričani, da se bo s posvetovanjem posrečilo vsaj malo spremeniti ukoreninjeno nebrzižnost. Zdi se, da je to še posebej pomembno zaradi rodov, ki prihajajo.

— Zapiranje našega strokovnega zanimanja v ozke okvire lastnih strok, jezikoslovja in literarne znanosti, omogoča le nepopoln uvid v sicer pomemben del življenja. Žal pa zgolj ob tem ni mogoče zajeti v spoznanje vsega tistega, kar pogojuje besedo in vpliva na besednoumetnostno stvaritev. Zaradi tega se vse bolj kaže potreba po dialogu strok, ki jim je prva naloga seznanjati nas same s samimi seboj. Po drugi strani pa je prav, da spoznamo, kako na vprašanja, ki nas zanimajo, gledajo v praksi; v političnem življenju, v množičnih občilih in drugod.

— Jezik kaže kulturno raven ljudstva. Od posameznikove kulture so odvisna vsa njegova razmerja do življenja, njegove odločitve in njegovo ravnanje. Kulturno raven določajo okolje, zlasti šola — in to več, kakor verjamemo in priznamo. Ker je delež slavista pri oblikovanju kulturne ravni v našem prostoru zaradi dela v šoli nadvse velik, je potrebno, da se za to nalogo pripravi z vso odprtostjo.

— Poglobljeno premišljevanje in tudi delo tako v znanosti kakor v oblikovanju kulturnih navad in razmerij ni mogoče brez vse večje povezanosti med sorodnimi strokami, ki naj jih kljub razlikam v predmetu obravnave, metodah in teoretičnih podstavah povežejo predvsem omenjeni skupni cilji.

* Pojasnilo o posvetovanju Slovenščina v javnosti

Beno Zupančič

IO RK SZDL

Najpoprej naj vas v imenu Republiške konference SZDL najlepše pozdravim in vam zaželim veliko uspeha v delu, kakor ste si ga zastavili za zborovanje. Tudi z delom na tem zborovanju se polagoma približujemo smotru, ki smo si ga zastavili s pripravo posveta o slovenščini v javni rabi. Pobuda zanj se je rodila ob desetletnici pisma RK SZDL o skrbi za uveljavljanje slovenščine v javnem življenju. Ta pobuda je na svoj način vnovič opozorila na globljo družbeno potrebo po tem, da si tudi v tem pogledu pogledamo v oči, ocenimo kulturni trenutek in se dogovorimo o vsem, kar bi bilo treba ukreniti.

Delovne skupine so medtem opravile nekaj zanimivega dela — delavci v množičnih občilih, gospodarstveniki, turistični delavci, vzgojitelji, učitelji, pisci učbenikov, književni prevajalci, strokovnjaki za različne terminologije. Iz njihovih ugotovitev, opozoril, priporočil in predlogov, ko bo delo po tej plati končano, bo mogoče določene oblikovati smoter, h kateremu pravzaprav vsi skupaj težimo — kar se dá določno *jezikovno kulturno politiko* vse družbe, če že hoče, da se drugim kulturnim prizadevanjem v večji meri pridružijo tudi prizadevanja za višjo jezikovno kulturo tako celote kot njenih posameznih delov, tako človeka posameznika kot vseh njegovih delovnih in drugih skupnosti.

Vaš delež v vsem tem je seveda lahko po eni plati delež strokovnjakov, po drugi pa vplivnih družbenih delavcev, katerih vzgojno delo zajema velik del mladih rodov in širšega okolja, v kakršnem delate in živite.

Ne da bi podcenjevali druga jezikovna vprašanja, je bržkone razumljivo, zakaj smo se kot družba lotili tako splošnega in perečega vprašanja, kot je javna jezikovna raba, s čimer se seveda hočeš nočeš dotikamo tudi drugih ali celo čisto posebnih strokovnih ali znanstvenih vprašanj.

Lahko bi rekli, da je to vprašanje postavilo na naš skupni in na vaš dnevni red življenje, kakršnega živimo, z vsem tistim seveda, kar hočemo in k čemur smo se kot družba napotili. Družbene preobrazbe, ki so nas temeljito spremenile kot narod in kot delovno ljudstvo, so morale povzročiti spremembe v jeziku in ravno zaradi tega morajo izterjati globljo in širšo skrb organizirane družbe za občevalni jezik — iz mnogih razlogov, ki jih ni treba navajati. Gotovo je, da bi bila stvar kaj preprosta, ko bi se dala občutljiva jezikovna vprašanja urejati samo z zakoni, predpisi, normami, ko bi bil jezik samo zunanji *izraz* nečesa, kar se dogaja v globinah družbenega bitja. Vendar je jezik, kot dobro vemo, dosti več od tega, da bi bil samo *izraz* družbenih dogajanj, saj je tudi oblikovalec, dostikrat celo zelo bistven oblikovalec človekovega življenja, družbenih odnosov in družbenega spreminjanja. O tem je dovolj razločno spregovoril Oton Zupančič, med drugim tudi v odlomku, ki ste ga zapisali nad programom prvega dneva svojega zborovanja.

O tem govorim zato, ker sem prepričan, da moramo zaobjeti celoto, se dokopati najpoprej do kolikor toliko stvarne podobe stanja, potem do tisočerih predlogov in na temelju predlogov do dejavnosti, uokvirjene v nekaj, kar sem malo poprej imenoval *jezikovna politika* kot sestavni del družbene in kulturne politike in

njune naravnosti. Očitno je, da brez takega prizadevanja ni mogoče graditi celovitega samoupravljanja, zlasti ne humanih prvin, ki jih vsebuje ali potrebuje. Brez smotrnega hotenja v tem pogledu ni mogoča ustvarjalna svoboda človeka, kar koli že dela ali ustvarja. Če se človek ne zna izraziti, ne zna misliti, zaradi česar ostaja pohabljenec kot posameznik in kot član družbene skupnosti. Člani ene izmed delovnih skupin so opozorili na jezik naše politike. Ne vem natanko, na kaj so mislili, vendar so imeli toliko bolj prav, če so mislili na v vse večji meri *podružbljeno* politiko, v kakršno stopajo delovni ljudje in občani in ki ni možna kot učinkovita opredelitev brez razločne misli in besede.

Hočem reči, kot je zapisal že Župančič: motili bi se, ko bi vso stvar zoževali na vprašanje blagoglasja ali samo pesniškega jezika, ne da bi to plat slovenske kulture ali umetnosti kakor koli podcenjevali. Dandanes gre predvsem za množičnega človeka, ki vstopa v družbo kot osebek. Kot osebek se želi tudi uveljaviti — z vsem, kar imenujemo z besedami gospodarski, socialni, kulturni ipd. interesi. Ta množični človek želi tudi po tej plati prebiti zidove ločenosti ali celo *odtujenosti* — naj gre za tako, kot jo označujejo najvišji dosežki jezikovne kulture nasproti jezikovni revščini, kot za ono, kakršno ustvarjajo dosežki znanosti, tehnike, gospodarstva, samoupravljanja ipd. nasproti bolj včerajšnjemu kot današnjemu ročnemu in mezdnemu delavcu. Človek, o katerem govorim, opozarja torej tudi po jezikovni plati nase, na preživele družbene odnose, na okostenelo družbeno delitev dela, na ostanke mezdnih razmerij, na razredne prilastke marsičesa, kar imamo pogosto iz navade ali zanikrnosti za vsakdanje in normalno.

O tem pripovedujem zato, ker sem prepričan, da je jezikovna odtujenost kot posledica preživelih razmerij v družbi, s kakršno imamo opraviti, za našo kulturo in podobo nevarnejša od jezikovne rabe, utemeljene v dialektih, lokalni govorici, v posebnostih te ali one dejavnosti, teh ali onih krajev dežele. Družbene odtujenosti in njenih posledic kajpada ni mogoče odpraviti samo z jezikovno politiko, zato pa mora smotrna jezikovna politika postati pomemben dejavnik v družbenem preobražanju, s kakršnim želimo združevati človekovo delo, odpravljati razredne prilastke podedovane družbene delitve dela, razveljavljati mezdana razmerja, zato da bi se jutri lahko napotili v družbo svobodnih združenih delavcev.

Če slišimo, da dandanes spričo rešenega narodnega vprašanja in izvedene socialne revolucije niso več potrebne prvine, ki bi nas kot narod in kot ljudsko skupnost združevale, mislim, da gre tako misel temeljito pretehtati, preden bi jo sprejeli za vodilo. Najpoprej zato, ker ne verjamem, da bo sploh kdaj konec potrebe po tem, da bi se človek osvobajal kot naravno in kot družbeno bitje, da bi se združeval v taki ali drugačni skupnosti — delovni, krajevni, narodni, ljudski, mednarodni. In ne nazadnje zato, ker različnosti ne morejo biti apriori nasprotje enotnosti oziroma združevanju, saj lahko pomenijo poleg drugega nenehno bogatenje, nenehno pretakanje žive jezikovne snovi iz te ali one posebne izkušnje, značilnosti ali potrebe v skupni knjižni jezik. Saj nam tako živo pretakanje edino lahko zagotovi, da nam knjižni jezik ne okosteni, se ne spremeni v večnoveljaven spomenik brez prave življenjske moči in ustvarjalne tvornosti, kakršno bomo bržkone zmeraj potrebovali. To pa pomeni, da ni treba, da

bi se iz kakršnih koli razlogov odpovedovali jezikovnim pravilom ali merilom, ne da bi jih spreminjali v dogme, in še manj, da bi se prepuščali čistunskemu izživljanju nad vsem, kar se komu zazdi posebno, nesprejemljivo, nepotrebno. Med skupno sprejeto jezikovno normo in jezikovnim življenjem je treba zagotoviti prostor, kjer se bo jezik lahko oplajal in bogatil tako s prvinami nujno potrebne enotnosti kot ravno tako potrebna nastajanja novega in novega.

Prvine, ki jih vnaša v jezik v javni rabi predvsem nova družbena stvarnost, so lahko prvine živega življenja, torej prvine *nastajajočega*, lahko pa prvine *odmirajočega*, umetnega, ponarejenega, odtujenega. Kadar gre za prvine, ki se rojevajo iz družbene odtujenosti, bi rekel, da gre predvsem za razmerja, v kakršnih se nam kot družbenim ustanovam ni treba obračati k dejanskemu človeku neposredno, kadar nas nič ne skrbi, ali bo ta povprečni človek razumel, kaj mu pripovedujemo, kadar nas nič ne skrbi, kaj nam dopoveduje dejanski delavec ali občan, ko pride do besede, s katero hoče nekaj povedati drugim ljudem, predvsem pa vsem ljudem kot organizirani skupnosti in družbi.

Z vsem tem vas hočem samo spodbuditi v razmišljanjih in dejanjih, kakršna pripadajo v pomembni meri ravno vam, obenem ko gre za to, da se vprašanj, kakor jih bomo skupaj zastavili, lotimo vsi. Ni mogoče drugače: vsakdo naj nosi svoj delež odgovornosti, vsaka skupnost — delovna ali krajevna ali družbenopolitična. Nikakršnega razloga ni več za to, da bi se v gospodarstvu, v državni upravi ali v političnih organizacijah lahko izgovarjali na »pomanjkanje kadrov«. Kakor da je vprašanje jezikovne kulture vprašanje kakih posebnih kadrov ali ustanov. Kljub vsemu imamo toliko šol in izobraževalnih možnosti, toliko knjig in učbenikov, toliko šolanih ljudi itd., da miselne ali jezikovne nemarnosti ali zanikrnosti ni več mogoče ne opravičevati ne odpuščati. Za višjo jezikovno kulturo si prizadevamo ne samo v imenu »blagoglasja«, kot je zapisal Župančič, ampak predvsem v imenu osvobajanja človeka in družbe, temeljnih prvin samoupravljalne demokracije, svobodne človekove ustvarjalnosti, za kakršno si moramo smotrno prizadevati toliko bolj, kolikor bolj so nam zanjo dane vse večje in večje možnosti.

Pri tem velikem kulturnem smotru nam ne bo pomagalo kulturniško ali politično moraliziranje, ampak predvsem smotrna akcija vseh ljudi in skupnosti, ki so začutili ali morebiti jutri začutijo, za kaj gre. Med te skupnosti sodijo vse vaše zapovrstjo, so pa pomembne toliko bolj, ker živite v prostoru, ki je dovolj blizu vednosti o jeziku in dovolj živi govoricami delovnih ljudi.

Franc Šetinc

CK ZKS

TEZE O JEZIKU, DRUŽBI IN POLITIKI

»Da, gospoda,« je nekoč rekel Oton Župančič, »to vprašanje ni samo vprašanje blagoglasja ali neblagoglasja, torej ne samo estetsko vprašanje, nego je socialno, moralno vprašanje, vprašanje naše samozavesti in samostojnosti, našega značaja in naše odkritosti...«

Narod se z jezikom in kulturo identificira kot narod. V vsej naši zgodovini je bilo tako, da tedaj, kadar kot narod nismo bili svobodni, tudi svoje kulture in jezika nismo mogli svobodno izpovedovati. Odtod takšna ljubezen in spoštovanje do svoje kulture in svojega jezika. To pa nam seveda ne daje pravice, da zganjamo nekakšen jezikovni šovinizem. Ko sem nekoč izvedel anketo med bralci »Dela«, je eden izmed anketirancev zapisal takole:

»V jezikoslovju je že davno ugotovljeno, da se zanimanje diletantov in amaterjev osredotoča predvsem na vprašanje tujk in izposojenk, medtem ko tisto, kar je v sodobnem jeziku resnično problematičnega — na primer stilistika in logika — le v majhni meri priteguje njihovo pozornost...«

S takšno pripombo se v glavnem strinjam. Iz zgodovine drugih jezikov vemo, da uspevajo takšne ideje vsepovsod tam, kjer je splošna raven jezikovne vzgoje nizka in kjer je tudi znanost o knjižnem jeziku premalo razvita.

Ko se učimo jezikov, da bi bili lahko deležni pridobitev neslutene razvoja znanosti in tehnike v svetu, moramo biti najprej trdno zasidrani v svoji materinščini. Nikoli ne smemo pozabiti, da se bo v svetu čedalje bolj odpirala pot k ekonomski in kulturni integraciji človeštva v razmerah vse večjega vzajemnega prepletanja kultur in komunikacij ter širjenja tržišča. K enakopravnosti v tem procesu bo v veliki meri pripomoglo tudi bogastvo in lepota našega slovenskega jezika. Zanj se bodo v svetu zanimali predvsem zato, da bi spoznali bogastvo naše kulture, naših družbenih odnosov. V temeljni preobrazbi družbene prakse mora tudi jezik naroda, ki se v tej revoluciji množično bojuje (in se bojuje tudi za pravico do besedel), začeti doživljati bistvene spremembe. Novi odnosi sprva iščejo izraz v starih besedah, v starih miselnih zvezah, počasi pa si kujejo lasten besednjak, lasten pojmovni aparat. Nenadoma jezik naroda, ki sodeluje v avtentični revoluciji, postane neprevedljiv v jezike drugih narodov, ki tega razvoja niso deležni. Če pa ta nova praksa prinaša nekaj, kar pomeni za človeštvo resničen korak naprej, potem tudi jezik in kultura majhnega naroda stopita iz anonimnosti.

Naša kultura je med prvimi v svetu, ki je v praksi začela uresničevati Marxovo idejo o samoupravljanju. Naša velika odgovornost je tudi, da oblikujemo ustrezno slovensko izrazoslovje, da v našem »živem, zdravem jeziku« izrazimo nove pridobitve, nove odnose, skratka, novi čas, ki je edinstven v svetu. To pa nikakor ni lahka naloga.

In kaj mislim o političnem jeziku? Predvsem to, da današnji politični jezik slabo izraža konkretne družbene spremembe. Politični jezik je pogosto abstrakten, nekonkreten. Mnogi družbenopolitični delavci se zatekajo k frazam predvsem zato, ker z njimi najlaže zamegljujejo slabo vsebino in (ne)odgovornost posameznikov. Zato bi si slovenski politični jezik moral prizadevati za doslednejše, razumljivejše, celo preprostejše in hkrati univerzalnejše formulacije. »Pri nas se življenje hitro spreminja«, je dejala znana politična delavka, »mi pa 'tolčemo' z vedno enakimi frazami...«

Resnici na ljubo je treba reči, da pogosto delamo silo jeziku z votlimi gesli, s frazeologijo, ki bi morala biti tuja samoupravni družbi. Če jezik sili v šablone, v fraze in sivino, pomeni, da zaostaja za družbeno prakso. Takšno kopičenje

(inflacija) besed, ki so sicer lahko čisto slovenske, razvrednotuje naš boj in cilje, za katere se zavzemamo. Takšen napihnjen, votel jezik največkrat ne dela razločka med deklariranim in dejanskim, med možnim in uresničenim. Zato si moramo prizadevati, da bomo našli ustrezne nove, vendar ne nasilno umetne pojme in besede ter da si bodo seveda tudi utrle pot v ljudsko govornico. Zakaj tudi politični jezik ni sam sebi namen, ampak mora postati lastnina delovnih množic, ki edine lahko izpeljejo revolucionarne spremembe. Samoupravljanje je vzniknilo iz hotenj naših ljudi, iz njihove zavesti in njihovega boja, zato ga moramo tudi izpovedovati v živem, zdravem, ne umetnem jeziku. Izražati ga moramo v jeziku, ki ga bomo, kakor bi rekel Župančič, uživali tudi z ušesom. Vzvišene besede o samoupravljanju na papirju so smešne, če ni za njimi tudi dejanj.

Toda jezik postaja siromašen, jecljajoč, negotov, če ga uporablja človek, ki ni podkovan v tistem, kar bi moral izpovedati. To velja tako za politične delavce kakor za časnike še posebej. A poznamo tudi ljudi, ki znajo večje sukati svoje orožje — jezik, vendar v službi slabih ciljev. Bral sem mnoge laži o Jugoslaviji in Sloveniji v brezhibno napisani slovenščini. Izdajo slovenstva poskušajo prikriti z lepim jezikom.

Še nekaj: mnogim tudi lepo po slovensko, v povsem razumljivem jeziku ni mogoče ponuditi znanja, če se ne potrudijo, da bi si ga prisvojili, ako mislijo, da si ga je mogoče pridobiti čez noč in brez napora. Nekateri svojo duhovno lenobo le preradi prikrijejo z izgovarjanjem na tujke in izposojenke.

Ciril Kosmač

Opravičujem se, da sem prišel z rahlo zamudo. Sicer pa mislim, da smo zmeraj v nekakšnih zamudah. Moja naloga je, da vas pozdravim v imenu Društva slovenskih pisateljev, ker me je tov. Potrč prosil, naj bi rekel par besed.

No, če že gremo na čisti slovenski jezik, moram reči, da sem že rekel nekaj parov slovenskih besed, pa jih bom zato zdaj dodal še nekaj, namreč ne nekaj parov, ampak nekaj slovenskih besed.

Mislim, da bi se morali pisatelji precej in veliko bolj zanimati za taka zborovanja, zakaj, če natančno preišlujem in poslušam in berem, vidim, da zadnje čase tudi slovenski ustvarjalec premalo gleda za lepoto in jasnost svojega jezika. Pravijo, da je pisatelj ustvarjalec; ker pa piše, ustvarja z jezikom. Torej mora ustvarjalec ustvarjati, da ima slavist o čem razpravljati in kaj uzakonjevati. Pri tem mislim, da če je jezik orodje, da ni vseeno, kakšno orodje jemljemo v roko, temveč da svoje delo opravljamo z najnatančnejšim in najboljšim orodjem.

To svojo misel bi zaključil z besedami, ki sem jih že zdavnaj rekel, da je po moje jezik še zmeraj odmev naše duše. In zato je treba stok, krik ali pesem naše duše dati tako, kakršen je odmev tega stoka, tega krika in te pesmi. Zakaj, samo če bo ta odmev resnični odmev naše duše, se bo ta odmev lahko razgrinjal in odbijal od vseh naših gorá, od vseh naših dolin, vse do tja, kjer slovenska duša stoka, kriči in poje. Hvala lepa.

Breda Pogorelec

— — Ne samo pisana beseda tov. Kosmača, tudi vse njegovo razpravljanje v pripravah na posvetovanje kaže z vso naravnostjo in preprostostjo svojega izraza razsežnosti, ki so globlje od tistih, kamor lahko sežemo z našim strokovnim opisom. — —

Boris Paternu

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Posebna čast oziroma zadovoljstvo mi je, da spregovorim za Cirilom Kosmačem, tistim avtorjem, redkim avtorjem slovenske besede, ki ji je moč v celoti verjeti in ki ni podlegla inflaciji, to se pravi pojavu, o katerem želim govoriti.

PROBLEM JEZIKOVNE INFLACIJE V KNJIŽEVNOSTI

Najbrž še zmeraj drži stara modrost, ki pravi: meje našega jezika so meje našega duha.

Književnost sicer ni nekaj, kar bi nastajalo zaradi jezika. V njenem poreklu in namenu je ponavadi vsebina, ki sega daleč čez in je ni mogoče ujeti v kategorijo jezika samega. Kljub takemu razmerju stvari pa le ni mogoče prezreti, da je jezik prvi pobudnik in omogočevalec vsega, kar ob branju leposlovnega dela doživljamo. Pisateljev jezik je tisto, kar pomenske prostore besedila širi ali oži, je tisto, kar bralcu omogoča ali onemogoča globinsko gledanje stvari, in navsezadnje tisto, kar oživi ali poleni našega duha, ko sledimo zapisanim besedam. Skratka, rekli bi takole: jezik ni namen literature, je pa njen prvi pogoj in temeljna preizkušnja. Književno delo, ki ne zmore pomensko bogatega, ustvarjalnega jezika, ne more biti pomembno delo, vsaj znotraj literarne umetnosti ne. Močno leposlovno delo še ni bilo napisano v nemočnem jeziku.

Če je to res, je res tudi to, da bi jezikovno preverjanje literature — seveda v globljem, poetološkem in ne samo v slovniškem pomenu besede — lahko bilo in bi pravzaprav moralo biti eno izmed temeljnih opravil leposlovne kritike. Tu bi se stvari razkrile v svojem jedru, najbrž tudi v tistem, ki se nam po vseh drugih poteh preverjanja lahko izmuzne. Ocenjevanja take, zelo oprijemljive in lahko tudi hude vrste pri nas ni, čeprav se tu in tam morebiti rahlo poraja. Več okoliščin kaže k temu, da bi bilo treba znova vzpostavljati izgubljeno zvezo med literarno in jezikovno kritiko.

Za uvodni pogovor o teh rečeh naj mi bo dovoljeno, da poskušam s kritičnim vprašanjem zaznamovati samo nekaj točk na jezikovnem zemljevidu naše današnje književnosti. Zaradi boljše vidljivosti bom izbral izrazite in bolj skrajne točke. Seveda, ob tej priložnosti bolj na hitro, samo pogovorno, brez namer, da bi bil izčrpen, vsestranski ali do lasu pravičen.

Prvo, že na daleč vidno krizno znamenje naše današnje književnosti je njena jezikovna negospodarnost, je njena besedna inflacija. Ne samo v življenju, tudi

v literaturi količina besed pobija njihovo kakovost. Gostobesednost je pojav, ki napada vse obstoječe sloge današnje slovenske književnosti, tako da postaja že nekakšen njen nadslog. Napada tudi vse pisateljske rodove in se povzpenja v nadgeneracijski pojav. So le posamezniki, ki se mu uspešno upirajo. Popušča strogo pri izbiranju besed, njihove količine in njihovih zvez. Popušča čut za omejevanje, ki je eden prvih čutov umetniškega izražanja. Popušča napor k močnemu in strmemu izraznemu učinku. Popušča etos jezika in z njim vred trdota dela. Vsa ta popuščanja zlahka odkrijemo prav tako pri starih dobrih realistik kot pri mlajših in najmlajših modernistik. Pisatelji, ki si v vsem stoje daleč narazen, so si tu presenetljivo blizu.

Ponazoritvenih primerov ne bi bilo konca. Človeku je žal, ko nekdanjega mojstra polne, vsebinsko nabite metafore sreča kot serijskega proizvajalca podobarske robe. Pri seminarskih obravnavah sodobnega slovenskega romana se mi je zgodilo, da so se tudi najbolj zanesljivi študentje književnosti prišli opravičiti, da zaradi pisateljeve dolgoveznosti in dolgočasnosti knjige niso prebrali do kraja, da enostavno niso vzdržali. Ob delu, ki je dobilo zelo vidno javno nagrado, je vznemirjena študentka postavila preprosto vprašanje: kako se je moglo kaj takega zgoditi ob besedilu, ki s svojimi dolgoveznimi ponavljanji in modrovanji skrajno nezahtevne vrste tako podcenjuje in žali bralčevo inteligenco? In tako naprej.

Inflacija besede je že v vsakdanjem življenju naporen pojav. Za umetnost pa pomeni začetek njenega konca. Kajti jezik dobre literature, jezik pesniške umetnosti živi predvsem od svoje pomenske teže, ne od količine. Med drugimi jeziki naše rabe ga opravičuje samo to, da zmore povedati več in intenzivneje. Če te nadmoči nima, ponehuje biti jezik umetnosti. Načelo ekonomičnosti je v različnih slogih različno. Toda obstaja v vsakem slogu.

Naravnost presenetljivo je, kako malo se danes — v času vsesplošne in razkazujoče se »samorefleksije« — med pisatelji razmišlja o tej preprosti in prikriti resnici. Eno samo delo smo lahko brali v zadnjem času, ki je navrglo problem na odkrit način. Gre za kratek roman o krizi in jalovosti pisateljskega ustvarjanja, kjer se pripovednik zamisli, kaj je pravzaprav z njegovim »pridelkom besede«.

Spoznanje in priznanje, ki sledi, je tole:

»O, kako me miče slast totalnosti — da bi vozil svojo mrežo v čim širšem razponu, od pen in alg in odsevajočih zvezd na površini do razsvetljenih plasti in globlje od teme, do kamor sonce ne more... Pa je tako redko, da začutim pod prsti, da je mreža zajela ves tisti razpon... Včasih vidim hiteti sonce po površini od jat spodaj, pa nimam v rokah drugega kakor harpuno, da nabodem podobo, stavek...«

Tako razmišlja *Alojz Rebula* v svojem kratkem romanu *Ob babilonski reki* (1977).¹ Naj se z Rebulo včasih tudi močno razhajamo, tu mu je treba priznati, da se je kot pisatelj iskreno spopadel z zavratno nevarnostjo izpraznjevanja

¹ *Alojz Rebula, Ob babilonski reki, Kratek roman. V knjigi Snegovi Edena. Novele. Založba Lipa, Koper 1977, s. 80–81.*

lastne besede, z nevarnostjo, ki jo na drugem mestu imenuje »dekoracija«. In ko se od blizu spoprime z dekoracijo, se najprej zave, da bi utegnila biti najbolj izdajalska beseda praznine pridevnik. Z rebulovsko gorečnostjo se nato poskuša pognati v strmine odkritja:

»Tako sem pisal, pisal sem brez pridevnikov, lov je bil iz samih samostalnikov in glagolov, na koncu sem v bistvu spregel en sam glagol. Katerega, se ne morem spomniti. Mogoče je bil to glagol *bili*.«²

Izpraševanje svoje jezikovne vesti pa počenja kljub zlodejevemu prišepetavanju, ki vabi k udobju in lenobi:

»Česa pa se ti je bati? ... Kritike? Kje pa je kakšna kritika na Slovenskem? Peresarji se pri nas res nimate česa bati. Česarkoli se boste znebili, bo vse enako dobro, bo vse enako struktura.«³

Zanimivo je, da drugi opaznejši ugovor zoper vsebinsko razredčevanje naše književnosti prihaja s Koroške. Toda to niso rahločutne samorefleksije, ampak protesti jeznega Janka Messnerja, ki jih pošilja, če ne drugače, z dopisnicami na svoje ljubljanske naslove.

Toda jezikovna razmišljanja, ki jih lahko razberemo iz nekaterih novejših lep-slovnih del, gredo ponavadi v drugo smer. Omejil bi se samo na dvoje izrazitih in skrajnih, čeprav ne naključnih primerov.

Prvi naj bo pesniška zbirka z letnico 1977 in z naslovom *I. G. Plamen, Parjenje čevljev*.⁴

Geistrova najnovejša zbirka kaže, še bolj kot prejšnje, da gre za avtorja, ki mu je jezikovno eksperimentiranje postalo pglavitni namen. To pa hkrati pomeni, da je mišljenje o jeziku in njegovih možnostih temeljna, čeprav ne naravnost izpovedana sestavina njegovih besedil. Geistrovo mišljenje o jeziku se da razbrati iz pesnjenja samega, bolj točno, iz njegovega ravnanja z jezikom, ki je predvsem preizkušanje besednih zvez nenavadne vrste. Tehnologija pravil, po kateri to počenja, je zaradi ponavljanja opazna že na prvi pogled. Najprej je tu demontaža stavka. V celi zbirki, ki obsega 53 strani, sta samo dva glagola oz. povedka (»kako sede / in vstane malina«), vse drugo so sami samostalniki in pridevniki pa še kakšen seštevalni »in« veznik. Toda razstavljanje organske povednosti gre še naprej. Besedne enote so nameščene tako, da se čim bolj izne-nada in na tesno srečujejo čim bolj tuje si stvari oz. tuje si besede (npr. »katalogi las«, »ovce violin«, »žalost masti«, »skuta pora«, »ušesa nog«, »mačka zajca«). Na delu je že iz starega surrealizma znano načelo katahreze, povezo-vanje med seboj odtujenih in docela nemotiviranih pomenskih enot, iz česar naj bi nastajale iskre in luči presenečenj, šokov. Katahreza, izpeljana do kraja, pomeni tudi konec metafore, saj se je njena pomenska dvojnost in napetost razletela na pomensko ne več združljive dele. Za primer tale Geistrova pesem:

² Gobarjev dnevnik, n. d., s. 211.

³ Ob babilonski reki, n. d., s. 57.

⁴ *I. G. Plamen, Parjenje čevljev*, Znamenja 52, Založba Obzorja, Maribor 1977.

hlačke smreke
gluha semena
kljunasto merilo
pojoči loden

Povezovalne pomenske naboje tu in tam še lahko zaslutimo, vendar niso toliko določeni, da bi bili vsebinsko obvezni, z njimi dela bralec, kar hoče ali pa ne dela nič. Skratka, ne gre samo za razpustitev stavka in metafore, gre za razpustitev povedne vsebine besedila sploh. V takem besedilu se navsezadnje razblini tudi pomen besede same. Desemantizacija ali razpomenjenje ni samo posledica, temveč namen take montažne igre z imenikom odtujeno srečujočih se besed. Takemu eksperimentalnemu »ljubljenju« ali »sovražanju« besed nekateri pravijo »konkretna poezija«. Da je konkretna, bi se dalo pritrčiti, da je poezija, pa teže. Konkretno je to početje v tem, da pesnik oz. programer jezik razstavlja na nekakšne prafaktorje, na neorganske snovi, v avtomatizirano besedno materijo in se z njo bolj ali manj zanimivo igra.

Seveda je takemu jezikovnemu mišljenju in življenjskemu nazoru, ki deluje zadaj, vsakršno podrejanje količinski jezikovni cenzuri docela tuje. Med štirimi in štiristotimi stihmi ni tu nobene bistvene razlike. Omejitev je predvsem bralec, ki lahko knjigo zapre.

Drugi in drugačen primer današnjega jezikovnega mišljenja najdemo v pesniški zbirki *Dissertationes*, ki jo je napisal Ivo Svetina in prav tako nosi letnico 1977.⁵ Tu smo priče nasprotnemu pojavu: silovitemu odboju od besede kot zgolj fizikalne, konkretne materije. Iz prejšnjih zbirk vemo, da je Svetina najbolj erotičen slovenski pesnik in da je téma ljubljenja že vrsto let streha, dom in svetišče njegove poezije, zraven pa tudi široko polje izzivanja slovenske sramežljivosti, če je kje še kaj je. Tokrat pa se mu pero obrne drugam. Njegov dom in svetišče postane Beseda sama, opevana in pisana z veliko začetnico, z njo vred pa tudi jezik, pisava, glas in črka. Besede niso več stvari, temveč skrivnostna znamenja, emblemi, iz katerih prihaja energija posebne in najvišje vrste, prihaja »toplina, ki ni fizikalna«, prihaja svetloba čudežev, »skritih za hrbotom sveta«, prihaja razodetje. V predgovoru, ki je posvečen tem rečem, beremo naslednje:

»Danes sem opazoval uslužbenko v predmestni kemični čistilnici, kako ljubko in nežno je z nenavadno skrbnostjo s kemičnim svinčnikom pisala račun za čiščenje zimskega plašča. Pisala s črno, umetno, mastno snovjo, daljno sestrično mehke gline sumerskih ploščic, fine odpornosti egipčanskega papirusa, opojnega indiga, zdrobljenih škrlatnih teleščk živalic z obale Sredozemskega morja, speštanih za ošabni plašč Matere cerkve, materia hermafrodita catholica Solis; z nenaravno, lepljivo, močno dišečo črno snovjo, krvavečo iz drobne kovinske glavice, iz enega edinega medeninastega Polifemovega očesa krvavečo, po belem snežnem papirju drsečo. V tem svetlem trenutku sem bil priča razodetju. Vse v meni je obstalo, zaustavilo se se planeti notranjih organov, koža se je v silnem krču razprla, zadišala, občutljivost se je pomnožila kot v ljubezni in v hipu sem pozabil na srečo, hrepenenje, ljubezen, na daljne dežele, ki jih moramo še obiskati... Teda j so se mi v drobnih, hitrih in skrbnih kretnjah male ženske rokice, ploveče neslišno tik beline, tiho in nežno, kot doji mati svojega dojenčka, razprla velika vrata, ki vodijo skoz abecedo, skoz labirint slovnice, skoz sintakso in debele slovarje, odprla vélika vrata, ki vodijo na ono drugo stran! In obsijala me je neznanska gloriija, v meni je eksplodirala avra, mila in blaga, močna in smrtonosna, zganile so se ustnice

⁵ Ivo Svetina, *Dissertationes*, 1. del, Ekonomija emblemov 1975—1977, Cankarjeva založba, Ljubljana 1977.

najčistejšega poljuba, poljuba govora in jezika, gladkega in divjega kot ogenj, ki rojeva barve, težkega in usodnega, kot je voda, ki je ravnotežje sveta.«

S to zbirko je Svetina prestopil od liturgije seksa k liturgiji besede same. Kult besede, znan iz vseh obdobjih romantizma, je pognal v skrajnost, kakršne do danes Slovenci nismo poznali, na rob fetišizma in mistike.

Če se od Svetinovega mišljenja o jeziku spustimo k opazovanju njegove jezikovne prakse, lahko rečemo, da gre res za »eksplozijo avre«, ki pa je predvsem eksplozija jezikovne dekorativnosti. Včasih lepe, včasih znosne, včasih pa tudi že zunaj bralne zmogljivosti. Mislim, da še nobena slovenska pesniška zbirka ni vrgla med med bralce tako gostobesedne mreže stihov, nobena toliko enakopomenskih sinonimnih sklopov, nobena tako dolgih besednih korald, nobena toliko orientalsko pobarvane besedne bižuterije, nobena toliko pridevnikov. Pridevnikov, ki se ponekod kopičijo, da postajamo naposled gluhi in slepi in mrtvi ob njih. Lepota postaja naporna in tone v hermetizem sebe same. Besede zaradi gostote začenjajo izgubljati svojo težo, pomen in povednost. In človeka zraven postaja strah, da bi besedna radodarnost nazadnje utegnila postati program. V Svetinovem novodobnem psalteriju beremo tudi tele stihe:

*Beseda me kliče k tebi, vabi me k besedam, k sebi,
k tvojim zrcalnim sestram, med katerimi govoriš,
ena izmed njih, najlepša, beseda, iz ogledala
stegnjeno roko te črko ljubim v sebi, v besedi;
od besede do besede sva stavek jezika ljubezni,
glasovi v besedah, zvoki med strunami črk naju
naznanjajo, dva sva podobi besed, ki se ljubiva
za besede namenjena, z besedami zapisana; besedo
te pišem, ljubim, iz besede k besedi, v abecedi ljubezni.*

Naj končam.

Poskušal sem izpostaviti troje premisleka potrebnih jezikovnih mišljenj znotraj današnje slovenske književnosti. Prvo tako mišljenje ponavadi niti ni pravo mišljenje, ampak je predvsem pomanjkljivo razvita jezikovna zavest, povezana s pomanjkljivo delovno voljo in nezadostnim znanjem pri uporabljanju jezika kot umetniškega izrazila. Prilagajanje pisanja količinsko poudarjeni proizvodnji ni v bistvu nič drugega kot prilagajanje potrošništvu z vsemi inflacijskimi posledicami vred, ki se še posebej poznajo na jeziku take literature. Naslednji dve mišljenji, ki smo jih izpostavili, sta manj prikriti, nastopata določno in programsko in se izzivalno obračata v drugo smer. Ena gre v jezikovni nihilizem. Jezik prestavlja na polje bolj ali manj brezpomenske, eksperimentalne igre, na polje čisto poljubne destrukcije pa spet konstrukcije, ki ni vezana nikomur in ničemur in hoče odpirati nekakšne prostore totalne svobode. Druga pa gre v smer novodobne jezikovne transcendence in poetičnega fetišizma besede. Toda naj si bodo ta tri jezikovna mišljenja na prvi pogled še tako vsaksebi, vsem trem je naposled skupno to, da v svoji praksi zelo očitno pristajajo na tisto, čemur nekoliko grobo pravimo: inflacija besede.

Poeziji ni mogoče ukazovati. Sama naj si izbira pot. Toda tudi v njenem jeziku so neizprosno zarisane resnične meje njenega duha.

Breda Pogorelec

— Na prvem sestanku področne skupine o umetnostnem jeziku v okviru priprav na posvetovanje o slovenščini v javnosti — poleg nekaterih mladih kolegov mislim, da je bil od navzočih zraven Ciril Kosmač — je padlo vprašanje, čemu sploh je bil jezik umetnosti — glede na nedvomno drugačne naloge, kakor jih imajo neumetnostna besedila — sprejet v obravnavo posvetovanja o slovenščini v javnosti. Da umetnosti vendar ni mogoče predpisovati norme, smo slišali, da ji ne kaže ukazovati. Skozi prizmo takih gledanj je bilo tam vsaj do neke mere odprto vprašanje, ki ga je načel danes B. Paternu.

Gostobesednost je po njegovem — poplava praznih oziroma pomena izpraznjenih pomenov, besed, ki so v besedilo postavljene brez trdnejše logične zveze med seboj, besed, ob katerih se bralcu nenehno trga pajčevina asociacij. Razlogi za ta pojav so raznovrstni, eden je prav gotovo v krčevitosti, s katero se mladi ustvarjalci oklepajo izbranega besedja, zvez, metafor — ne da bi jasno izrazili (idejna) ozadja svojega izbora. Tega mi, bralci, zaradi opisanih postopkov bodisi ne vidimo, lahko pa zavračamo tudi iz drugih razlogov. Slepa pot takega ustvarjanja je verjetno zaradi zmotne vere v popolno svobodo ustvarjanja, zlasti v svobodo jezikovnih možnosti. Namesto žive polemike prihaja do kratkega stika med takimi ustvarjalci in tistimi, ki tako umetnost sprejemajo na eni strani — na drugi strani med tistimi, ki to literaturo kritično obravnavajo.

Veliko je bilo že o tem povedanega, vendar še zmeraj ni pojasnjeno tole vprašanje: ko gre za preseganje danih pomenskih okvirov v umetnosti — kakšnih pravil se mora držati ustvarjalec, da je njegovo sporočilo še smiselno, sprejemljivo. Seveda je zmeraj možen ugovor, da za novo umetnost nismo dovolj odprti, dovolj pripravljeni, kakor niso bili v raznih obdobjih naše kulturne preteklosti. Toda izgovor na podlagi skušnje utegne biti varljiva tolažba za verjetnejše negativne razloge bodisi pomanjkljive jezikovne strogosti, tudi znanja — ali izpovedne nemoči, kar pelje k opisanemu pojavu.

Beno Zupančič

Zanima me, ali ima inflacija besed kakšno zvezo z našo gospodarsko inflacijo. Poznam avtorje, ki so zelo redkobesedni, pa so tudi dolgočasni. Tov. Paternuja bi vprašal, kako je to, gre za dve stvari — za dolgovoznost in dolgočasnost. Poznam ljudi, ki zelo malo govorijo, pa ne zaradi tega, ker ne znajo govoriti, ampak zato, ker ne vejo kaj povedati. Rad bi odgovor na vprašanje, ali sta redkobesednost in gostobesednost pravi znamenji za nekaj, kar je prazno, za nekaj, kar nima kaj povedati — ali za nekaj, kar ni v nekem trenutku ali v nekem gradivu ustvarjalno. Drugič. K razmišljanju me je spodbudila beseda dolgovoznost tudi v zvezi s Cankarjem. Ali bi lahko rekli, da je tudi Cankar gostobeseden?

Boris Paternu

To vprašanje sem pričakoval. Problem gostobesednosti in negostobesednosti, to se pravi ekonomike izražanja ali neekonomike izražanja je bil postavljen na ravni estetskega vprašanja, ali lahko gostobesednosti pripišemo estetsko negativni predznak ali pozitivnega itd. Skratka: moj odgovor je tale: Obstajajo različni slogi po izkušnji literarne in tudi siceršnje zgodovine. V različnih slogih je ekonomika izraza zelo različna. Vemo, da — recimo — barok ravna z besedo popolnoma drugače kot klasicizem, da si baročni avtor privoščil — denimo — pet sinonimnih pridevnikov, ki si jih klasicist ne bo privoščil. S tem pa seveda ne moremo reči, da je zato baročni slog manj vreden od klasicističnega. Toda temu nasproti izpostavljam tretji kriterij: namreč da ima vsak stil vendarle neke zakone ekonomičnosti, ni brez teh zakonov, čeprav so ti zakoni različni. Zdi se mi, da je današnja ekonomičnost, znanost o literaturi jo meri s teorijo informacije, ta ekonomičnost je vsaj v količini sporočila ali v funkcionalnosti sporočila, to se pravi znotraj umetnine in njenega sveta. To je: neko avtonomnost moramo tej

alternativi priznati, ali ta jezik, način izražanja, dolžina izražanja, količina izražanja, ali je funkcionalno opravičena znotraj tega sveta ali ni. Mislim, da nimamo tu točnega termometra, mislim, da si tega ne smemo domišljati, ampak vendar, ko pojavi postanejo preočiti, ko gostota besed postane preočitna, takrat lahko govorimo o tako imenovani inflaciji besede. Skratka, verjamem, da natančno predelanje vendarle ugotovi, ali je beseda funkcionalna glede na namen, ki ga delo ima, ali pa beseda ni funkcionalna. Lahko je ta beseda bolj gosta ali bolj redka. Torej verjamem, da je kriterij funkcionalnosti v nekem smislu vendarle tudi estetski kriterij. To bi jaz vedel odgovoriti.

Drugo vprašanje glede Cankarja. Ali je Cankar redkobeseden ali gostobeseden. Takole mislim: Obstajajo zbrana Cankarjeva dela in obstajajo izbrana Cankarjeva dela. In zdi se mi, da tudi — če hočete — polnost, umetniška polnost, izpovedna polnost ali gostota besede, napolnjenost besede ni v vseh delih in vsakokrat pri Cankarju enaka. Ponekod se Cankar tudi ponavlja, če smo popolnoma odkriti. Mislim, da je Cankar velik, večji, če napravimo iz njega izbor. Nobenega smisla nima delati iz nekoga mit. Mislim, da je Cankar ustvarjal včasih izredno gosto, napolnjeno, nabito, so pa tudi mesta, ko se tudi pri njem najde nekaj prostega teka; mislim, da ima Cankar svoje gostote in svoje redkosti, kakor jih ima vsak avtor. Po drugi plati pa ne bi kritiziral. — Prešeren je — recimo — avtor, ampak v drugem času, drugih razmerah, kjer se lahko dovolj sproža ekonomičnost, v tisti strogosti bi težje dobili mesta, ki niso resnično polna.

Ne verjamem v nobenega genija, pisateljskega in pesniškega, katerega delo bi bilo lahko veliko, pomembno — brez strahotnega delovnega truda, brez strahotne strogosti do pesniške besede. Nisem pisatelj, to opažanje si dovolim povedati iz opazovanja, morda je tudi napačno. Hvala lepa.

Breda Pogorelec

O gostobesednosti bi želela še nekaj dodati s stališča jezikoslovnih raziskav. Vprašanje funkcionalne gostobesednosti se pri nas omenja v zvezi s Trubarjem, pojav pa je še starejši, saj ga opazimo vsaj že v stiškem rokopisu. Zahteva po ekonomičnosti sporočila je v Trubarjevem času terjala pomensko polnost, zbitost besedila. V posameznih slogovnih obdobjih je seveda ta pomenska »radodarnost« ubeseditve različna in ima tudi različen pomen.

Treba pa je opozoriti še na druge razloge večje ali manjše zgovernosti. Pri avtorjih, ki prihajajo iz različnih naših pokrajin, opazimo zdaj potrebo po zgovernosti, po večkratnih ponovitvah misli, drugod je spet sporočilo bolj ekonomično, besedilo skopo, pripoved strnjena do meja razumljivosti. Kakor se dialekti razlikujejo po glasoslovju, oblikoslovju, besedišču in drugem — tako je različna tudi navada v oblikovanju sporočil.

Trubarju gostobesednost očitajo, je pa pisal ne le v obdobju, ki je zahtevalo zbitost, ampak je tudi sam doma iz kraja, kjer je govornica drugačna od gorenjske »skope«, preudarne ekonomičnosti (o njej je bilo govora v zvezi s Prešernom). Take razlike srečamo tudi pri drugih avtorjih, žal ne v vsakem obdobju iz vseh pokrajin, da bi to tezo lahko preverjali. Pač pa si lahko pomagamo z opazovanjem pripovednih in drugih navad, tudi v neumetnostni pripovedi.

Kar se Cankarja tiče, se zdi, kakor da sta v njem dva principa, čeprav se zdi, da nad zbito zgoščenostjo vendarle prevladuje zgovernost, ki je v celotnem besedilu (opusu) — in le tako lahko ta pojav ocenjujemo — izrabljena v oblikovalno načelo.

Potemtakem kaže k spoznanjem slogovne funkcionalnosti »zgovornega«, »gostobesednega« dodati še spoznanje pokrajinskih navad v oblikovanju besedila; pri umetnostnih vrednotenjih jih seveda kaže upoštevati kot prvine estetičnega.

Ciril Kosmač

Če smo že pri inflaciji, bi rekel takole: Če govorimo o gospodarski inflaciji, tisti, ki z inflacijo besed razpravljajo o gospodarstvu, lahko tiste, ki neposredno gospodarijo z gospodarstvom, zmešajo — vendar tisti, ki producirajo, kot pravimo, morajo producirati brez inflacije. Mi tudi vemo, da je danes pri produkciji potrebno čim manj besed in celo čim manj gest in gibov, da je proces tem krajši. To se pravi, da je produkcija ali gospodarstvo točno proti tistem, kar delajo gospodarstveniki, ki nam namerijo cele strani v Delu o tem gospodarstvu.

Druga stvar, če že govorimo o jeziku. Mislim, da sem nekoč že o tem govoril, da imamo tako imenovani jezik, ki mu bom jaz rekel jezik s tekočega traku. In ki je pač jezik na tekočem traku, kakršnega govorimo in jemljemo s traku, recimo, naj bo to novinarski jezik itd., politični in gospodarski jezik — a umetnik je svoje vrste obrtnik. Danes vse produciramo na tekočem traku, obrtnikov je malo, in umetnik je še zmeraj obrtnik. On dela po svoje: čevljar, ki dela čevlje na roko, jih bo delal nekaterim tako, drugim drugače; nekateri ima rajši preprost čevlj, drugi ima rad čevlj z luknjicami in gostimi šivi, pa imamo, lahko bi rekli, gostobesednega čevljarja in redkobesednega čevljarja. Tako imamo tudi gostobesednega pisatelja in redkobesednega pisatelja.

Druga stvar, kadar govorimo o obrtništvu, je, da moramo poznati material, ki iz njega stvari delamo. Čevljar mora poznati podplate, usnje, dreto in smolo, zraven tega tudi svoja šila in kopita. Kdor se gre za mizarja učiti, vsi vemo, da je v glavnem pohištvo iz lesa, vsaj bilo je nekoč; pa je prišel učenec k mizarju in se je najprej začel učiti o lesu: ne, kakšna je omara in kakšni so stili teh raznih omar, je vedel, da stolica, stol je v glavnem iz bukovega lesa, javorjeva deska je dobra za mizo, mehki les je mehki les. To se je moral spoznati z vrednostjo lesa. Tako bi se moral pisatelj sploh najprej seznaniti z vrednostjo in s težo besede: koliko je ta beseda gosta, koliko je težka, kaj vzdrži in česa ne vzdrži. Zato pravim, da bi se pisatelj moral bolj zanimati za jezik v tem smislu, imeti za to večji posluš, ker medtem tudi natančno vemo, da imamo tako imenovane pozitivne besede, tako imenovane negativne besede. Kaj to pomeni, kaj drugo pomeni, in če dajemo človeku, bralcu, ta naš izdelek, da ga bo znal prijeti in tudi seveda nositi in uporabljati.

Beno Zupančič

Kaj storiti, da se umetniška literatura ne bi ocenjevala po obsegu, po dolžini, kar je prav gotovo eden od virov inflacije besed?

Kajetan Gantar

Kar velja za leposlovno umetnost, velja tudi za našo znanstveno literaturo. Nekoč sem govoril z nekim inozemskim znanstvenikom, ki mi je rekel: »Pri vaših časopisih pa se takoj vidi, da so avtorji plačani po avtorskih polah.« Se pravi, vsaj nekateri imajo interes obseg čim bolj raztegniti.

Mitja Gorjup

Delo

Najprej bi povedal o gostobesednosti. V Delu ne plačujemo po vrsticah in ne po avtorskih polah, in jaz zaradi tega še nisem opazil, da bi bil kdo zato manj gostobeseden, ali pa da bi zato dobivali krajše tekste. Niti od slovenskih pisateljev niti od publicistov niti od znanstvenikov. Toda verjetno vpliva na gostobesednost tudi način plačevanja, sem pa prepričan iz izkušenj, da ni primeren. Sicer bi rad uvodoma povedal še neke stvari, v opravičilo. Slišali smo že veliko opravičil in boste tudi mojega blagohotno — upam — vzeli na znanje. Mislim, da sem pomotoma povabljen za to okroglo mizo, ker sem se pripravil za drugačno diskusijo. Tudi sem jo želel drugam usmeriti, kar je najbrž profesionalna deformacija, tako, kot je morda mojih predhodnikov razprava tudi del profesionalne deformacije v dobrem pomenu besede. Zato se bojim, da vam bom pokvaril veselje, in to ni posebno lepo in tudi spodobno ne, pa tudi nisem prepričan, da bom dobil vaše aplavze, za kar mi je tudi žal. Ker tudi tisti, ki ne priznajo — vendarle normalnim ljudem aplavzi kljub vsemu godijo. Jaz namreč ne zmorem niti poezije pisatelja Kosmača niti analize dr. Paternuja, in to ni lažna skromnost. Sem samo slovenski časnikar. In to celo eden tistih redkih, ki zase ne mislijo, da so pisatelji. Kadar kaj napišem, prosim slaviste, da mi to lektorirajo; to je javno znano v hiši, kjer delam, in me za to ni čisto nič sram.

Moja pozornost je zato z vašim dovoljenjem usmerjena seveda v jezik v javni rabi. In to ne v oceno, kakšen ta jezik je, in tudi ne v nobeno pregloboko modrost, kaj jezik sploh je, ker vi to veste boljše od mene — to ste me tudi nekateri med vami učili — poskušal bi iz svojih izkušenj povedati, zakaj — po mojem mnenju — ta jezik je takšen, kakršen je. Tako, kot to pač jaz doživljam. Moja izkušnja izhaja iz novinarskega jezika in bo zato temu ustrezno specifično omejena.

Prvi moj vtis je, da je jezik tak, kakršen je, jezik v javni rabi, predvsem jezik v političnem občevarju, jezik v družbenem občevarju, da tako rečem, posledica ali produkt družbenih odnosov. Če so družbeni odnosi označeni predvsem z birokratskimi elementi, če so družbeni odnosi pretežno birokratski ali tehnokratski, kar je za mene eno in isto, potem je seveda to tudi eden od močnih razlogov, da je jezik hermetičen, zaprt in në komunikativen. Kadar ni neposredne odgovornosti med tistim, ki javno uporablja jezik kot sredstvo družbenega delovanja, in tistim torej, ki mu je ta jezik namenjen, kadar med enimi in drugimi ni nekega demokratičnega sozvočja in demokratične kontrole, potem je razumljivo, da se jezik sam po sebi lahko zreducira na dokaj tehnicistično komuniciranje, da postane jezik pravzaprav bolj sredstvo za razpravljanje v določeni birokratski ali neki drugi socialni strukturi ali grupi, ne pa sredstvo za razpravljanje, za komuniciranje, za razmišljanje v nekem širšem občestvu.

Po mojem mnenju je torej usoda jezika v javni rabi neposredno povezana z usodo družbenih odnosov. Bolj so družbeni odnosi demokratični, bolj so samoupravni (ker takšen je naš koncept demokracije) — bolj bo politični jezik, bolj bo jezik, ki služi za javno izražanje, odprt, čist, (po mojem mnenju) lep in neposreden. Mislim, da nobeno posiljevanje jezika brez sprememb v družbenih

odnosih ni možno in da bo (sicer) to vse samo nujno lepa želja ali pa napor slavistov, in še to bolj zanesenjakov.

Drugi razlog, zakaj je jezik tak, kakršen je, je po mojem mnenju v oportunističnem v družbenih odnosih; znova se ukvarjam s tem aspektom. Moj vtis in moje izkušnje namreč govorijo o tem, da je jezik tem slabši, čim bolj se ljudje, ki ga uporabljajo, bojijo opredeljevati. Čim bolj je ljudem veliko do tega, da se sicer izjasnujejo, da pa jih nikjer nihče ne more, kot temu rečemo, za besedo prijeti, — tem slabši je jezik. Mislim, da bi se celo dalo politično sociološko ugotoviti, da je neposredna zveza med slabim, nekomunikativnim, hermetičnim jezikom in oportunističnim kot družbenim pojavom in kot karakterno lastnostjo ljudi. To je samo po sebi lahko malo pomembno, razen kadar dobi družbene dimenzije. In mislim, da so v naši družbi potrebni izraziti napor, da to ne bi dobilo večjih družbenih dimenzij, kar se mi zdi, da se v zadnjem času tudi uspešno dogaja, z mnogimi napor, te družbe.

Tretje je znanje. Novinarski jezik je predvsem, zanj to lahko rečem, resnično slab vedno takrat, kadar novinarji ne vedo o tem, kaj pišejo. To pa se silno pogosto dogaja. Seveda poznamo tudi ljudi, ki govorijo, pa ne vedo kaj govorijo. Ampak bolj izrazito to postane takrat, kadar ljudje pišejo. Če jaz kot urednik zahtevam od ljudi, da napišejo kak tekst o usmerjenem izobraževanju, pa prav nič ne vedo o tem, za kaj pravzaprav pri celi zadevi gre, potem seveda ljudje to napišejo, to se da tudi objaviti, zanesljivo, lahko je slovnično korektno, pa vendarle prav nihče ne ve, za kaj gre. Niti avtor, niti bralci, in niti urednik. — Tov. Beno Zupančič je bil tudi danes za mene izjemno inspirativen, in meni se to v kontaktu z njim zelo pogosto dogaja. Moram (pa) reči, da je recimo zelo izrazito to, v jeziku, ki je vezan na tako imenovano poročanje o družbenopolitičnih dogodkih, še posebej na dogajanja v skupščini in tako naprej. Praktično že vsak rutiniran novinar lahko objavi v naših sredstvih obveščanja povsem spodoben tekst, ne da bi bil plačan od vrste, sestavljen zgolj iz dnevnega reda, iz vabila na sejo. S premetavanji neke količine besed — na zagrebški televiziji sem slišal v razgovoru glavnega urednika televizije z novinarji, da se običajno uporablja v televizijskem jeziku na Hrvaškem približno tristo besed — torej z uporabljanjem mislim da manjše količine besed od tristo se danes praktično dá objaviti že kakršen koli tekst politične narave v obliki poročila in podobnega, ne da bi kdor koli zato pravzaprav doživel kakršno koli družbeno sankcijo. To je seveda po mojem mnenju spet tesno povezano s prvim razlogom, družbeno gledano z najširšim razlogom, tako, kot to jaz vidim, se pravi z razvojem demokratičnih odnosov, kjer se to pač samo po sebi ne more dogajati, ali pa ne vsaj v takšni meri.

Na koncu sodi v ta sklop problem jezikovnega znanja. Naravnost zaprepaščujoče je, kako je jezikovno znanje slabo. Bolj ko pomlajujemo publicistiko in novinarstvo, slabše je. Težko bi ugotovili, zakaj. Ker pa se jaz že vključujem v tisto skupino, ki je starejša, moram reči, da se v glavnem — po naših izkušnjah — tu se strahotno relativiziram, zaključim jezikovno znanje v osnovni šoli. V srednji šoli se nekolikokrat razvije, na univerzi pa je popoln konec. Na univerzi se nihče ne uči ne pisati ne govoriti. Tragično je, da se to dogaja juristom, kot sem jaz, ki lahko diplomirajo brez velikih težav, ne da bi znali napisati en

sam slovensko pravilen tekst, manjšega obsega. To seveda ni — kot se temu rado reče — profesionalni jezik s svojimi specifičnostmi. To je čisto preprosta nepismenost, absolutno nepoznavanje slovnice in skrajno pomanjkanje občutka za jezik. Občutka, da je treba pisati tako, da vas bo kdo razumel. Tega, jaz mislim, ne privzgaja nikomur več nihče, vsaj ne do te mere, da bi se to lahko v žurnalistiki bistveneje poznalo. V drugih poklicih je morda boljše. Razlogi za to so tudi malo globlji, kot to sami priznamo. Radi jih sprevržemo ali na učitelje ali na šolski sistem — ali čakajoč na reformo in tako naprej, eno od reform, ampak so tudi v nekem, po mojem občutku globljem podcenjevanju jezika nasploh. Z neke vrste tehnicistično usmerjenostjo družbenih odnosov in družbe nasploh prihaja v ospredje nekakšna teza, da je pravzaprav jezik kot tak ne samo tehnično sredstvo in ne samo zgolj tehnično sredstvo, ampak celo relativno nepomembno tehnično sredstvo. Tako da bi verjetno spreminjanje zahtevalo temeljitejše družbene posege.

S tem v zvezi so po mojem občutku bralne navade. Z vso odgovornostjo lahko rečemo, da kljub temu, da nam knjižničarstvo nudi ugodne podatke in da — recimo — zadnja akcija Komunističnega centralnega komiteja v zvezi s knjižnicami kaže zelo razveseljive podatke: v moji generaciji so bralne navade minimalne. Tako silno majhne, da poznamo veliko novinarjev, ki sploh ne berejo svojih časopisov. Kaj šele literature. Kdaj pa kdaj kdo. Pri tem moram reči, da — po mojem občutku seveda — je v zvezi z bralnimi navadami in potrebo po branju tudi to, da je nova slovenska literatura — s častnimi izjemami se razume — taka, da je tudi vseeno, če so bralne navade ali ne.

Naslednja stvar, ki mislim, da bistveno vpliva na stanje stvari, je jezik radia in televizije. Če uspemo v tisku kolikor toliko lektorirati, posegati v jezik (recimo spreminjati kdaj pa kdaj v nikalnih stavkih četrti sklon /predmeta/ v drugega, če lektorjem slučajno to ne uide, ker tudi njim uhaja), potem mislim, da je jezik radia in televizije postal eden od bistvenih činiteljev ali pa vsaj bistvenih orodij, s katerimi lahko razpolagamo, da bi bil jezik drugačen (in da danes drugačen ni). Seveda jaz ne bi dajal ocene, kakšen je jezik na radiu in televiziji, konec koncev je tu tudi tov. Ante Novak, ki je za to bolj poklican, če bo menil, da je to potrebno. Ob tem bi hotel povedati nekaj drugega. Zdi se mi, da smo prišli v neko zagato, ko načelno, teoretično, nismo več čisto prepričani, kakšen jezik naj bi uporabljala radio in televizija. Namreč — vsaj zdi se mi, da obstajata dve tezi, ki med seboj čisto dobro živita. Po eni naj bi bil tako imenovani jezik radia in televizije čimbolj neposreden, čimbolj ljudski, in naravnost gojimo nekaj, čemur pravimo ljudski jezik. Seveda pa je to samo slab jezik. Po mojem občutku.

S procesom — mislim — potrebne demokratizacije sredstev informiranja (in v zadnjem času je bilo v tem pogledu veliko narejenega), z vključevanjem živih ljudi v sredstva obveščanja, posebno v radio in televizijo, ki imata čudovite možnosti za to: s spreminjanjem sredstva obveščanja iz sredstva za informiranje, ki je v rokah novinarjev, v sredstvo obveščanja, ki je na razpolago vsem delovnim ljudem, prihaja to vprašanje izrazito v ospredje. Po mojem mnenju so vulgarizacije, ko se smatra — recimo da v imenu demokratizacije, v imenu politike, v imenu približevanja delovnega človeka ali delavskega razreda poli-

tiki, da se veliko naredi, če se gre v tovarno, če se ponudi mikrofona nekemu delavcu, če tam zelo ropoče, če stroji dobro ropočejo, da je vzdušje še boljše, toliko bolje, in če so ti delavci nekaj povedali, se nam je zdelo, da smo s tem opravili neko družbeno dolžnost. Seveda mislim, da nismo opravili ničesar, ali vsaj zelo malo, da je to bolj kot ne vulgarizacija demokratizacije. Toda s to potrebno, ne vulgarizirano demokratizacijo pa seveda prihaja v osprednje problem, kakšen jezik naj se govori na radiu in televiziji. Tako kot konec koncev prihaja v gledališču v ospredje to, ali je boljši dialekt — ali je boljši knjižni jezik. Mi pa na televiziji in na radiu ne gojimo samo dialektov, mi gojimo kot sistem vsakršne slovnične napake, ker seveda mislimo, da je koristno. Če to delajo ljudje, ki jih vabijo k izjavam, počno to, da bi ne bilo razlike, silno hitro tudi novinarji, kar ni posebno težko. In tako nastaja situacija, ko praktično ni več slovenskega knjižnega jezika, tudi ne živega knjižnega jezika v sredstvih govornega obveščanja, ki so mislim silno pomembna za delovanje na zelo širok krog ljudi.

Ob tem — se mi zdi — je problematična še ena stvar. Velikokrat, in o tem govori tudi tov. Šetinc (jaz se z njim v tem prispevku popolnoma strinjam), se vendarle očita javni besedi, da je nerazumljiva, slaba, nekomunikativna tudi iz (da tako rečem) političnih razlogov. Pogosto namreč ljudje nekaterih stvari čisto preprosto nočejo brati, pa pravijo, da se jih ne da brati. Mi smo pač ustanovili temeljne organizacije združenega dela. To se ta hip seveda ne sliši prav posebno komunikativno. Ampak to še ne pomeni, da bomo zato spremenili to besedo v kakšno drugo besedo in da se na to besedo, ki je v bistvu slovenska, ni mogoče navaditi. Tako se prav pogosto dogaja, da se v političnih nastopih, v političnih tezah uporablja korekten jezik, pa se mu pogosto očita, da ni korekten, ker se ljudem (naj povem enostavno) ne ljubi tega brati. Preprosteje pa se seveda tega ne da povedati. So stvari, ki se dajo povedati preprosto, mislim pa, da so tudi stvari, ki se preprosto povedati ne dajo.

S tem v zvezi mislim tudi na tujke. Ne zastopam klavstrofobičnega koncepta o tujkah; mislim, da se v slovenskem jeziku tujke — nekatere vsaj — vključujejo kot organski del jezika, tako da se jim ni mogoče izogniti, in za vse tudi nisem prepričan, da se jim je treba izogniti.

In čisto na koncu. Profesor Paternu ima seveda gotovo prav v oceni, ki nam jo je dal. Jaz ne pišem pesmi in ne zagovarjam pesnikov, pa bi vendarle rad nekaj povedal. Veliko našega razburjanja je jalovega. Veliko razburjanja je prav v pravem pomenu besede akademskega. Namreč vsi, ki izdajajo pesmi, ki jih pišejo (Geistri, Svetine in tako naprej), so v glavnem slavisti. Slovenski založniki imajo množico urednikov, množico, mislim, da veliko preveč, ki so — kolikor jaz vem — večinoma slavisti. Predsedniki izdajateljskih svetov so večinoma slovenski pisatelji. Če pa niso, pa bodo gotovo v bodoče. Vsi ti zavestno omogočajo objavljanje takšne literature. Čisto preprosto zato, ker če tega ne bi počeli, bi postali ždanovci, bi postali proti mladim, bi postali — mislim, tudi proti starim, ker seveda resnejši filter ne bi postal generacijski, zanesljivo ne, in si te odgovornosti nihče noče vzeti na glavo. Tudi profesorji ljubljanske univerze ne, tudi slavisti ljubljanske univerze ne, tudi slovenski akademiki ne, in seveda tudi vi ne. Ker konec koncev vsi bi lahko bili kritiki, po mojem globo-

kem prepričanju, jaz pa nisem v sedmih letih dobil ene kritike Iztoka Geistra od nikogar, razen od tistih kritikov, ki jih mi plačujemo zato, da to pišejo, kot pač lahko pišejo v krogu, v katerem se gibljejo. Gibljejo pa se v krogu, ki tako piše. Iz tega ven čisto preprosto z nobenim dekretom ni mogoče. Ne samo da ni mogoče, tudi nihče iz tega ven noče. Potreben je torej čisto drugačen odnos — po mojem mnenju — kot so zborovanja slovenskih pisateljev v Štatenberku, kjer se na isti način kot vi vsi neizmerno hudujejo nad tem, kaj se v slovenski literaturi dogaja, ampak vsi to tiskajo. Hkrati tiskajo isti ljudje, tako je popolnoma identično v našem krogu. In jaz vam moram povedati, da sem jih veliko po hrbtu dobil zaradi Jolke Milič, ampak edini, ki nekaj napiše, je pa tudi kljub vsemu samo Jolka Milič.

Breda Pogorelec

Tovariš Gorjup je z bogato paleto svojih misli obogatil našo razpravo. Posebej pomembno se mi zdi, ker je omenil, da brez spremembe v družbenih odnosih ni mogoče spremeniti jezika in da ostane zato samo vdan napor zanesenjakov, slavistov in drugih. Tega smo se zavedali že, ko smo ob desetletnici Pisma sooblikovali posvetovanje. Brez širše družbene akcije, v kateri je seveda naša naloga poiskati, svetovati rešitve, bi bilo početje jalov, brezsmiseln napor ljudi, ki mimo družbe delajo nekaj po svoje. Da ne bi vsa številna prizadevanja izzvenela v prazno kot privatni, zasebni napori, ampak da bi bilo to izhodišče skupnega boja za drugačno kulturo, za drugačen odnos do jezika in do kulture v najširšem pomenu, smo začeli to gibanje za kulturo javnega sporočanja.

Sicer pa se ne strinjam, da se preprosto ne da povedati. Preprosto je mogoče povedati zmeraj, kadar zadevo zelo zelo dobro premisliš. Seveda je potem preprosto v svojih globinah zapleteno. Pot do te preprostosti je dolg, zelo težaven proces.

Boris Paternu

Mislim, da moj referat v zvezi z navajanjem sodobne literature ni imel namena zapreti tej literaturi pot v svet. Ta literatura naj živi, mislim pa, da je to primerno, da jo opazujemo in o njej celo kritično razmišljamo. Tako, da se nič ne hudujemo na literaturo. Mislim tudi, da res ni bil namen, da bi zborovanje bilo zato tukaj, da prepreči tiskanje. Drugače pa sem vesel pojava, ki je kar literarnozgodovinska novost. Da prvič prihaja Jolka Milič vendarle tudi v literarno zgodovino pod javnim aplavzom.

Beno Zupančič

Moram reči, da sem tole poslušal z velikim zanimanjem. Strinjam se z vami v vsem. Rad bi samo nekaj dopolnil: okorno sem rekel, da po mojem jezik ni samo izraz — prav gotovo je res, da je izraz, prav gotovo pa je res, da je oblikovalec, to pomeni, da tudi oblikuje družbene odnose. Podcenjevanje poslušalca, bralca pomeni zanikani jezik nasproti človeku in tudi to je družbeni odnos. Mislimi moramo tudi na to drugo plat medalje, upoštevati moramo to v procesu izobraževanja. In kar strokovnjaki zmeraj naredijo: oplemenititi moramo ta odnos (to dialektiko), v katerem je jezik gotovo silno pomemben, zlasti še v besedni umetnosti. To poudarjam, ker mislim na skupno akcijo SZDL in SDS, kako pomagati spremeniti odnos v naši družbi nasploh (kot celoti). In drugič, po tej jezikovni plati, kako, ne morem točno določiti, mislim, da je za našo akcijo izredno pomembno, da mislimo na to, da je jezik dejavnik danes tudi družbenih odnosov, tudi odnosov med ljudmi. Skupen namen je bil — če se ne motim — da si prizadevamo za višjo kulturo celotne družbe in jezika.

Mitja Gorjup

Jaz seveda ne bi bil tako liberalen do tiskanja. Čeprav o tem danes ne razpravljamo, se mi vendarle zdi, da vsi ugotavljamo (in bi tudi takoj sprejeli večinsko stališče), da je to, kar ste rekli, tov. profesor, točno. Gotovo je veliko poezije, ki ni nič, kot bi rekel Josip Vidmar. Zanesljivo je tako. Ne vidim prav nobenega razloga, da bi v imenu neke vsesplošne ljubezni zdaj morali prav vse tiskati. Jaz tega ne vidim. To je strašno bogokletno in absolutno, in vem, kako bo v Ljubljani takšna moja misel odmevala, ampak nekaterim nam je sojeno, da smo birokrati, kot se temu reče, in jaz ta riziko jemljem nase. Drugi faktor je seveda kritika. Mi bi radi drugačno kritiko. Tov. Šali, ki bo za mano govoril, že dve leti po mojem mnenju skozi samo to govori, na vseh nivojih, da moramo imeti drugačno kritiko. Ampak mi te drugačne kritike čisto preprosto ne moremo imeti, če ne bo ta kritika stimulirana na način, ki bo seveda izven sedanjih okvirov. Če ne bo to prihajalo iz drugih krogov, iz drugih družbenih sredin in če ne bo seveda takšno razmerje družbenih odnosov, po katerem seveda moja kritika njegove knjige ne bo vplivala na tiskanje moje knjige in tako naprej. Ker se slovenski družbeni odnosi strahotno pogosto zreducirajo na takšna vprašanja. In iz tega vèn seveda ni mogoče.

Drugo spet samo mimogrede. Mi bomo za devetindvajseti november v časopisu pripravili neko tematsko številko, ki bi dala novinarski razmah tej imenitni Kardeljevi tezi o sreči, ki si jo človek lahko sam pribori. In v to smo želeli vključiti slovenske pisatelje. Potem sem naredil seznam in na koncu ugotovil, če se ne motim, da je najmlajši Beno Zupančič. Nakar sem zbral mlajše novinarje naše hiše in jih prosil, da ne bi seveda mi generacijsko čisto zablokirali vse, kar danes živi ali na nek način šele začenja živeti, da naredimo seznam in da povabimo tudi druge slovenske pisce. Seveda ne pesnike, prozaiste. Povedati moram: najbolj na široko smo grabili po vsem tem in nismo prišli do imen slovenskih piscev, ki bi pisali prozo. Mlade proze ni. S tem se seveda moramo ukvarjati, če govorimo o jeziku. Ker bo kljub vsemu verjetno proza tista, ki bo delala še naprej, če tako rečem, slovenski jezik.

Franc Šali

CK ZKS

Želel bi dati samo kratko repliko na vprašanje, ali se da preprosto povedati. Mislim, da se da preprosto povedati, kadar želimo govoriti resnico o nečem. Je pa seveda tudi nemogoče preprosto povedati, kadar je jezik izraz želje, da nekaj prikrijemo.

Tako jezik lahko nekdo uporabi tudi kot orodje za nekaj drugega, ne za zblizevanje, ne za sodelovanje med ljudmi, ampak kot sredstvo odtujevanja, kot način ohranjanja oblasti nad človekom oziroma sredstvi in pogoji in rezultati njegovega dela. Mislim, da se s takšno zlorabo jezika dnevno srečujemo v naših delovnih organizacijah, na celi vrsti sestankov, raznih zborov in podobno. Kajti jezik v rokah tehnokratov in birokratov je lahko le sredstvo manipuliranja nad človekom. Če nekaj nočejo po resnici povedati, in po pravici povedati,

potem zapletajo, govorijo učeno, nerazumljivo o proizvodnji, o delovnih rezultatih, o materialnih in finančnih vprašanjih itd. Tako se v družbenem življenju srečujemo z dejstvom, da jezik ni orodje boja za nove odnose, saj nekateri z njim ne izražajo in ne razlagajo resničnih interesov delovnih ljudi, saj človek, kolikor ga sploh imajo v mislih, nastopa abstraktno. Tako tudi v političnem življenju, podobno kot na področju literarnega ustvarjanja, doživljamo pojave zlorabe jezika, ki se kaže v verbalizmu, v dogmatizirani misli, v političnem gostobesedju in leporečju, kar povzroča v ljudeh praznino in nezadovoljstvo. To pomeni, da kadar se srečamo z estetsko zlorabo jezika, je to prav tako težko ali pa je še teže kot takrat, kadar se srečamo z razredno zlorabo jezika. In tega je v naših odnosih še precej. Torej, često govorimo v istem jeziku, pa se ne razumemo, ker govorimo s pozicij različnih interesov. In tisti, ki želijo izriniti človeka, z njim izrabljajo seveda tudi jezik. Pri tem ne gre za jezikovno nerodnost, saj znajo ponavadi takšni ljudje prav dobro uporabljati besedo, ampak za zlorabo jezika v obrambi razrednih interesov. To je eno vprašanje, ki bi moralo biti prisotno tudi v šolah, tudi na raznih seminarjih, posvetih, tudi v razgovoru z mladimi ljudmi, tako da bi jih opozorili na to dvojno nasilje, ki ga v družbenih odnosih povzročamo jeziku.

Rad pa bi odprl še eno vprašanje, in sicer, kako je z narodnostmi v Socialistični republiki Sloveniji. Namreč, kultura slovenskega jezika oziroma naša kultura se kaže tudi v odnosu do kulture in jezika pripadnikov narodov, ki živijo v naši republiki. Mislim predvsem na italijansko in na madžarsko narodnost, pa tudi na številne ustvarjalce materialnega in duhovnega življenja, ki so prišli iz drugih republik in pokrajin Jugoslavije in živijo skupaj z nami. Mislim, da bi morali še več storiti za razvoj in uveljavljanje njihovega jezika in rezultatov njihovega duhovnega ustvarjanja. Čim več bomo storili recimo za rast in uveljavljanje jezika italijanske in madžarske narodnosti, tem bolj bomo pokazali tudi našo kulturnost, tem bolj bo tudi naša kultura bogata. Menim, da bi morali tudi to upoštevati, kadar se zavzemamo za slovenski jezik.

Breda Pogorelec

Mislim, da je samoumeven odnos do kulture ljudi, ki živijo z nami in ki pripadajo drugim narodnostim, možen, kadar imamo mi vse urejeno v našem odnosu do našega lastnega jezika. Mi moramo sami sebi tudi precej razjasniti, da bomo lahko živeli na tej stopnji in bo sosedov interes naš lastni interes.

Nace Šumi

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zelo sem počaščen, da lahko na tem velikem zborovanju slavistov spregovorim v imenu likovne stroke. V imenu tiste velike veje izražanja oziroma oblikovanja, ki jo nekateri štejejo kar za najvidnejšo posebnost naše moderne civilizacije. Ta naj bi se namreč pretežno orientirala ravno na vizualne medije vseh vrst. V resnici sta obseg in panorama likovnih izrazil nenavadno obsežna, pa naj vzamemo v pretres dolgo časovno vrsto takega oblikovanja ali prezer

skozi današnji čas. Prerez nam pokaže, da je v obzorje likovnega oblikovanja stopila doslej cela vrsta skromneje razvitih, zgolj ozkemu krogu pridržanih ali povsem novih zvrsti. Dandanes zato govorijo kar o totalnem dizajnu, ki zajema vse naše okolje od oblikovanja najširšega prostora pa do najmanjše nadržanosti. Zelo poučno je, da se v okviru teh modernih smeri, s katerimi se dopolnjujejo klasične likovne vrste slikarstva, kiparstva in arhitekture oziroma klasične umetnostne teme, dandanes naglašeno poskušajo oblikovalci v zajemanju tudi specifično našega, da iščejo v vsem oblikovanju svojo in našo identiteto. To je nov pojav v našem prostoru, ki je do včeraj za mnoge take potrebe poznal poleg folklornega predvsem importirano obliko. Na ta način tudi v tako imenovani uporabni umetnosti presegamo ozko potrošniško mentaliteto. Po fazi internacionalnih usmeritev se tako ponovno vračamo k sebi in svojim izvirov na zelo široki fronti. Kaže, da je tako nihanje v naši likovni zgodovini pogost in kar normalen pojav.

V označeni usmeritvi se likovna praksa ujema z napani znanosti o likovni umetnosti, ki že dalj časa — in ne brez uspeha — prav tako poskuša poleg splošnih stilno razvojnih značilnosti izluščiti tudi za naš prostor značilne kvalitete.

Tukaj seveda ne mislim samo na značilnosti likovnega oblikovanja šele po naselitvi Slovencev ali celo šele v modernem času, ko pojem nacionalnega razglašamo za splošno značilnost vseh naših ustvarjalnih dosežkov. Zakaj v našem gradivu premoremo v primeri z vsemi drugimi zvrstmi umetniškega ustvarjanja najdaljšo neprekinjeno vrsto ohranjenih spomenikov, tja do sive davnine, tja do kamene dobe. Že v prazgodovini je mogoče zaznati značilne pojave za naš prostor, natančneje za naš geografsko, kulturno in po zgodovinskih usodah tako pisani, razčlenjeni prostor. V vseh časih lahko v tem prostoru odkrivamo, zdaj bolj jasno, zdaj manj določno, pojave, ki se v nekij temeljnih karakteristikah skladajo ter potemtakem razločno govore ne le o splošno zgodovinsko, marveč tudi o regionalno pogojenih naglasih likovne govorice. Po tej poti razkrivamo našo zgodovinsko bit, odkrivamo samega sebe. Samospoznanje pa je nedvomno najpomembnejši cilj vseh humanističnih ved.

Ob tem je treba opozoriti na znano resnico, ki seveda ne velja le za likovno umetnost, marveč dejansko za vse ohranjene dokumente kulturnega ustvarjanja nasploh, namreč na dvojno naravo umetnosti. Umetnost je sicer vselej zrasla v določenih zgodovinskih in zemljepisnih okoliščinah ter je po tej plati dokument svojega časa in prostora; je pa hkrati tudi presežena zgodovina, je živa sedanost. Preko svojega časa govori s tisto lastnostjo, ki skozi zgodovinske stopnje likovnega jezika dokumentira človekovo ustvarjalnost. Po tej lastnosti živi tudi za naš čas in je lahko polnovreden pobudnik prihodnjega ustvarjanja. Neupoštevanje te dvojne narave nam povzroča vrsto težav, ne le pri razlagah, marveč prav posebej pri ohranjanju in negi spomenikov. Mnogi namreč še danes vse preradi gledajo v njih nepremagane dejavnike preteklosti, namesto da bi v njih videli pomnike ustvarjalnega duha, tudi za nas aktualne formulacije občečloveških vsebin. Zato je bilo treba še po osvoboditvi pisati članke z naslovi, po katerih umetnostni spomeniki ne morejo biti reakcionarni. Mi pa smo dediči vsega doslej ustvarjenega — tudi na slovenskih tleh.

Počastitveni okvir današnjega zborovanja, namenjen med drugim stoletnici rojstva Otona Župančiča, enega najvidnejših ustvarjalcev naše Moderne, je prav dober razlog za te vrste razmišljanja. Najprej zato, ker je Moderna v naši umetnosti čas, ko je bila z novo čustveno vsebino, z razpoloženjem, presežena in organsko ohranjena nepregledna vrsta zgodovinskih vsebin umetnosti, po drugi strani pa je prav novi vsebinski moment v resnici pomenil poudarjeno odkrivanje lastnega duha, slovenske narodne skupnosti, natančneje, osveščena središča te skupnosti. Moderna bo ostala poslej izhodišče za ves nadaljnji razvoj slovenske likovne umetnosti — ali širše pogledano likovne kulture — zaradi omenjene daljnosežne vsebinske preнове, zavedanja samega sebe in v tej zvezi zaradi zarodkov cele skale načinov modernega izražanja. Ni pa napak ponoviti misel, da prav olimpska mojstrica življenja v opusu zastopnikov naše Moderne, ki so okoli 1900 na tako široki fronti postavili temelje sodobnega kulturnega življenja, postavlja to generacijo na trajno visoko mesto v naši nacionalni kulturi.

Nadaljnja posebnost teh ustvarjalcev je njihovo globoko medsebojno razumevanje, ki se v tako očitni meri poslej ni pojavilo nikoli več. Literati Moderne so tako zgledno predstavili likovnike svoje generacije in svoji enake smeri, da so te predstavitve sodobnikom odprle oči za novo obdobje likovne kulture na naših tleh, obenem pa so njihova stališča vse do danes ostala v temelju kriterijev za presojo likovne umetnosti.

Tretji moment, ki v zvezi z dosežki Moderne opravičuje teh nekaj besed na zborovanju slavistov, pa je tisti slavni čas oblikovanja obeh znanstvenih vej, ki se je začel že pred prvo vojno, izbrušeno pa zlasti v delu Izidorja Cankarja, ki je po prvi vojni postavil temelje stilnega preučevanja umetnosti na sodoben način. Za umetnostno vedo je Cankar prispeval odločilni besedili, Uvod v umevanje likovne umetnosti ter nedokončano Zgodovino umetnosti v Zahodni Evropi. Svoje kriterije je v veliki meri uveljavil v uvodih k zbranim spisom Ivana Cankarja, metoda sama pa je našla pot potem v obravnavo umetnosti arheoloških dob in vodila do Vurnikovega poskusa uvoda v glasbo. Tukaj se moram odreči presoji, koliko je bil prijem uspešen za glasbeno umetnost, za umetnost arheoloških obdobj pa je v delih R. Ložarja, Fr. Stareta in drugih dokazal svojo polno upravičenost.

Kaže, da se bomo vedno znova vračali k tem izvirom naše moderne umetnosti in k začetkom sodobne vede o umetnostih. Ali ne bi bilo zato prav, če bi morda z združenimi močmi v bližnji prihodnosti poskusili globlje kot doslej opredeliti pojav naše Moderne v celoti, ob tem pa nazorneje zarisati podobo njenih najvidnejših ustvarjalcev. Na ta način bi se ravnali po željah velikanov naše Moderne v skladu s tistimi napotki tako umetnostne kakor literarne znanosti, ki so že pred desetletji težili k ustvarjanju skupnih pogledov na vse umetnostne stroke, da bi se tako približali že zdavnaj zaželenemu idealu zgodovine ustvarjalnosti.

Tega cilja ne bo mogoče doseči, če se ne bomo odločneje lotili skupnih raziskav. Tudi v tej smeri je mogoče navesti vsaj en projekt, ki smo ga že začeli uresničevati. Mislim na usklajeno obdelavo umetnosti revolucije in socialistične graditve, ki združuje gradivo literarnega, glasbenega in likovnega ustvarjanja. To

je prvi projekt, ki združuje raziskave vseh treh vrst umetnostnega ustvarjanja. Vsekakor potreben in spodbuden začetek, ki ni naključno namenjen globljim spoznanjem o ustvarjanju v resnici prelomnega časa naše najnovejše zgodovine, časa, ko je umetnostno ustvarjanje zajelo doslej najširše množice Slovencev ter se je na ta način potrdila življenjska povezanost umetnostnega ustvarjanja s samo golo eksistenco človeka na teh tleh.

Breda Pogorelec

S področjem likovne umetnosti, tudi umetnostne zgodovine, se slavisti pri svojem delu mnogokrat stikamo. To je stroka, ki skuša zajeti neko drugo, nebesedno govorico, stroka, ki omogoča, ponuja znanja, da jih sprejmemo in vpletemo v naša gledanja na jezikovno izrazilo, zlasti na besedno umetnost. Izidor Cankar je svoje preučevanje sloga v likovni umetnosti povezal s preučevanjem sloga besedne umetnosti. Zdi se mi, da bi prav po tej poti morali nadaljevati z iskanjem skupnih poti, spoznati moramo, kaj je skupno in kaj je različno v strokah, ki nam ponujajo neka globlja spoznanja. Poudariti kaže tudi tisto, s čimer je prof. Šumi začel: problem kulture vidnih sporočil, to je oblikovanje v našem vsakdanjem življenju, je neločljivo povezan s standardom jezikovnega sporočanja.

Andrej Rijavec

Filozofska fakulteta v Ljubljani

BESEDA O GLASBI IN BESEDE OB GLASBI, VČERAJ IN DANES

Vrednotenje in prevrednotenje svetlih in manj svetlih tradicij in spreminjajočih se sedanosti je pot k zdravemu samospoznavanju, to je rasti in prihodnosti kulture vsakega naroda. Tembolj je to nujnost pri manjših narodih, pri katerih se kvaliteta, se pravi prisotnost, ali »gospodarneje« izraženo, konvertibilnost kulturnih proizvodov sooča z razmeroma ozko in obenem tenko bazo. Konkurenca pa je huda in neizprosna, zlasti navzven, v evropskem in izvenevropskem smislu. Če pustimo ob strani vprašanje številčnosti, jezikovnih pregrad in podobno, je popolnoma jasno, da je in bo osmoza med slovenskim in mednarodnim, se pravi prehajanje našega nacionalnega kulturnega barvila v širši prostor možno samo ob ustrezni kakovosti, ki ni samo »folklorno« ali kako drugače turistično zanimiva. Z drugimi besedami: raven in celovitost raznovrstnosti morata biti dani, ker sicer nujno manjkajo miselne, estetske, čustvene in še kakšne razsežnosti. Taki simptomi nujno kažejo na kulturno pohabljenost, ki ji tudi zdraviliška nega ne more odpomoči. Taka kultura je na poti života-rjenja in hiranja v rezervatu drugorazrednosti, vrednem morda samo kakšnega prihodnjega znanstvenega safarija, za katerega pa si nikakor ne bi izgovoril naših kulturnih hotenj.

Imamo bolj ali manj popolno slovensko kulturo, pri kateri slovenska glasba v najširšem pomenu in vidikih te besede — od produkcije, reprodukcije in zna-

nosti — ne zaostaja za sočasnimi evropskimi gibanji; morda še nikoli ne tako. Zato ob vseh stvarnih problemih in veliko bolj nevarnih kratkoročno-kratkovidnih prakticističnih pogledih kljub vsemu ostaja bistven del slovenske kulture kot celote.

Da je postala kultura, ni bilo lahko. Še težje, da je postala slovenska. Zato se zdi upravičen pogled nazaj v bližnjo in daljnjo preteklost. Ne kot kratka zgodovina, ampak kot osvetlitev nekaterih točk v razvoju, ko sta si bila tekst in glasba, beseda in ton, prav posebno blizu in pomembna. Mislim, da se bodo pokazale nekatere analogije, če že ne konstante.

Spomnimo se na prvo slovensko tiskano knjigo, na Trubarjev »Ta celi Catechismus«, ki vključuje nekaj pesmi v menzuralni notaciji. Namen je seveda jasen: ljudje naj pojo, da si bodo lažje zapomnili verske nauke. Ker pa je katekizem, kot je znano, vseboval tudi najpotrebnejši material za protestantsko bogoslužje, prva slovenska knjiga ni bila zgolj katekizem, ampak je obenem pomenila začetek protestantskih pevskih prizadevanj kakor tudi zarodek okvira, v katerem se je kasneje razvijala protestantska vokalna in instrumentalna cerkvena reprodukcija na Slovenskem. Da so ta in taka prizadevanja vodili neglasbeni cilji, je jasno. Vendar je zanimivo, da se v prvi tiskani slovenski knjigi ob slovenskem tekstu pojavljajo tudi note. Prvič, a ne zadnjič v slovenski zgodovini.

Novi časi, stare metode. Protireformacija, ki je sicer praktično zbrisala protestantsko kulturo s slovenskih tal, pa je vodila glasbeno — in ne samo glasbeno — umetnost v nesluten razvoj. Še celo več: protireformatorji od Tomaža Hrena dalje so umno izkoriščali protestantske vzore o vlogi in pomenu petja v razumljivem domačem jeziku. Odondod vrsta pesmaric v vseh nadaljnjih stoletjih. Če se v sicer neohranjeni operi Belin Jakoba Zupana kažejo umetnostna hotenja, so Novakovega Figara ob dognanosti glasbenega jezika vodile tudi in predvsem razsvetljene težnje; enako, pokranjščevanje najpriljubljenjših melodij gostujočih italijanskih operistov, tako da se je, kot vemo, ob rabi slovenskega jezika »celo Lahom zdel cantabilissimo bolj nego nemški«.

Da ne bi bilo nesporazuma: ne, da ne bi bilo glasbene umetnosti na Slovenskem v teh in preteklih stoletjih, oziroma, da je teh nekaj paberkov vse, kar je nastalo. Nikakor. Pač pa je teh nekaj drobcev samo dokaz težavnosti, ki jo je morala prehoditi glasba na Slovenskem, da je lahko postala slovenska. Se pravi: od zavestnega in vse bolj organiziranega slovenskega nacionalnega gibanja dalje se je rojevala slovenska glasbena kultura v ožjem pomenu besede. A zanimivo: zopet sta bili beseda, slovenska beseda, in glasba tesno povezani. Na besedah in v čitalnici, v glasbenem poustvarjanju in ustvarjanju. Narodovi stvari naj bi služila tudi glasba. Sedaj ne kot »ancilla theologiae«, ampak kot »ancilla nationis«. Odtod toliko narodnoprebudnih zborov, dvospevov, četvero-spevov, od tod temu ustrezni tiski. A sčasoma, čim bolj so se reševala narodnostna vprašanja, tem bolj je odpadala potreba po utilitarizmu: namesto slednjih so vse bolj nastopali umetnostni, estetski kriteriji. Prekinitev z romantično tradicijo pospeši zlasti Gojmir Krek, ki v Ljubljani osnuje revijo »Novi akordi« in s svojimi članki vse do 1914 propagira sprejemanje rezultatov sodobnih glasbenih gibanj v zahodnoevropski glasbeni umetnosti. Tudi revijo »Nova muzika«,

ki je izhajala v letih 1928—30 in ki je podobno, v skladu s svojim časom, podpirala moderne težnje, je možno imeti za duhovno nadaljevanje »Novih akordov«. Zapomniti si velja Osterčevo misel, ki je izšla iz takih hotenj, namreč: »hočemo ustvarjati in priznavati one kulturne vrednote, ki jih ne bi priznaval le ožji krog, ne le Slovenci, ne samo Jugoslovani... ampak ves svet. In to, da nam ne bo treba zardeti pri izvedbi oziroma oceni naših del pred nikomer, niti pred samim seboj ne!« Misel, ki ni samo značilna za medvojni čas, ampak ki zavezuje tudi danes.

V obdobju med 1941 in 1945 je razvoj, ki se kaže za čas med obema vojnama, iz razumljivih vzrokov zastal. A ne popolnoma in ne na vseh področjih. Celo nasprotno. Priča smo bogatega vzpona vokalne glasbe, take, ki odseva ideje in občutja množic. Ob besedi, ki pripoveduje, dopoveduje in zagovarja, je v teh letih zopet prišlo do poudarjene simbioze med besedo in tonom; glasba je ponovno postala nosilka in glasnica novih idej. Ideje boja za osvoboditev pa so vplivale na delo mnogih skladateljev tudi v povojnem času, celo skladateljev, katerih glasbena govorica ni samo nova, ampak celo avangardna.

In danes? Pred nami je konglomerat različnih glasb, od katerih vsaka na svoj način odseva svoje inherentne zvočne značilnosti, domača in svetovna, umetnostna in neumetnostna gibanja. Pretok idej je postal tako močan, da vzbuja videz, da smo ponekod že preseгли pojem »slovenske umetnosti« in se po stoletjih trudapolnega dograjevanja predali nečemu, kar smo nekoč želeli preseči. Naj bi bila s tem »slovenskost« slovenske glasbe v nevarnosti? Mislím, da ne, saj je celo pri nevokalnih stvaritvah še kako prisotna, pa čeprav težko oprijemljiva. Tudi jemanje tekstov v tujih jezikih, prav tako naslovov skladb — od francoščine, angleščine, nemščine, italijanščine, španščine, latinščine, grščine itd. do samovoljnih konstrukcij — je lahko moda, a ne nova, in tudi ne vedno. Prej kaže na odprtost kot pa na nekritično vtapljanje v »grozečem potopu«. Med drugim je to morda odraz zavestne vzporeditve s tistim, kar nastaja drugod. Če izvzamemo neokusno onesnaževanje jezika, ki je stranski produkt vsakršnega potrošništva, ter nemalokrat bolno tekstovno povprečnost temu primernih glasbenih izdelkov, kaže, da v najboljših vokalnih in vokalno-instrumentalnih primerkih naša slovenščina ni bila še nikoli tako vsebinsko bogata in izrazno raznolika, kakor je dandanes. Kar ji je vsekakor v korist. S tem širi svojo celovitost in ne stagnira. Tudi ob glasbi ne.

Da bi glasba rešila naš jezik in postala morda takrat »ancilla« njegove preнове, se ne zdi verjetno, saj je to in ono del iste kulturne sredine. Samo skrb za kar najbolj na široko zastavljeno in podpirano kvalitetno rast bo glasbi in jeziku in s tem nam zagotovila kulturno prihodnost.

Breda Pogorelec

V razmišljanju A. Rijavca je pomembna ugotovitev o odprtosti našega prostora in o družbenih pojavih, ki so s tem v zvezi, tako v glasbi kot v vseh drugih govoricah, poleg glasbene in likovne tudi v jezikovni. Poleg spodbud za naše posvetovanje o slovenščini v javnosti naj posebej podčrtam sklep o skupnem spoznavanju obdobja Moderne kot prelomnice na poti našega ustvarjanja. Za takšno spoznanje je bila v nekem smislu dana pobuda že s Cankarjevo proslavo, opominja nas tudi Župančičev jubilej.

Malo verjetno je, da bi se ob samem spominjanju lahko dokopali do vseh spoznanj, ki jih potrebujemo za oceno deleža tega obdobja v naši umetnosti, za oceno izjemnega vzpona osrednjih osebnosti slovenske Moderne. Slavistično društvo Slovenije bo skušalo idejo o skupnem interdisciplinarnem proučevanju Moderne uveljaviti v vseh sodnih strokah in v Raziskovalni skupnosti Slovenije.

Mitja Gorjup

Sedem let delam okrogle mize, ki so med drugim tudi okrogle, in imam vedno hvaležnejšo funkcijo, kot je bila današnja. Običajno je moja funkcija, da druge provociram, zato da nas ljudje lahko bero. V tem smislu bi tovariša Rijavca nekaj vprašal. Ne kot glasbeni strokovnjak in zanesljivo ne tako prodorno, morda na prvi pogled banalno, zdi se mi pa povezano s slovenskim jezikom. Navadni ljudje doživljamo največ glasbenega skozi potrošno glasbo, skozi radio, popevke — rad imam popevke — s tako izrazito slaboumnimi, slabo napisanimi, slovnično zgrešenimi in miselno omejenimi besedili, da bi se po mojem mnenju ljudje vašega formata čisto preprosto morali upreti, da to igrajo.

Andrej Rijavec

Glede vsega, kar je bilo rečeno, se popolnoma strinjam. Tudi jaz imam rad popevke in dobra beatlovska melodija, recimo Yesterday, je vredna svoje kvalitete. Vprašanje pa je seveda načina tega upora oziroma, ali je sploh pomembno, da se to onemogoči z zunanjimi pravilniki. Zdi se mi, da se to z zunanjo prisilo ne da. Če smo odprta družba (kar smo), potem boja proti takemu jezikovno-glasbenemu neokusu ne moremo začeti: proti terorizmu se ne moremo boriti z antiterorizmom, z enakimi prijemi. Tudi se mi zdi, da ne moremo to naenkrat in čez noč. Zdi se mi, da je problem veliko širši in dalekosežnejši, počasnejši. Borba za več kot desetletno osveščanje vsakega posameznika. Zdi se mi, da je to tudi problem našega šolstva (zlasti šolstva), ne glasbenega, ampak najširšega, ker se glasbeno šolstvo danes pri nas žal smatra kot privilegij boljše situiranih, tistih, ki kupujejo pianine namesto metrskih Meblo elementov. To, čemur pravimo estetska vzgoja vsak dan, vsak teden v šoli. Če tega ni v šoli, mislim, da je tu ključnost vprašanja, je to toliko bolj primerna potuha za neokusnost, ki jo vsi občutimo. Dolgoročnejšo rešitev je iskati v tej smeri.

Mitja Gorjup

Odkar se zavedam, se oteparam z oceno, da sem liberalen, pa mi je komično, da dajem danes vtis zakrknjšelega javnega tožilca. Jaz seveda ne bi nikogar zatiral kar tako, moram pa povedati, da se mi čisto preprosto upira (in sem vas načrtno provociral) ta slovenska manira, da se vsi v vsem ujemamo in nikoli ničesar ne storimo. Mi se neizmerno ujemamo, kadar je treba povedati, tudi od srca, kako se nam eno in drugo in tretje upira, ukrepanje pa je vedno tako rekoč zgodovinski proces. Nimam nobenih iluzij, da se da kar koli narediti čez noč, niti ne mislim, da je treba, seveda pa sem prepričan, da je nekaj kontradikcij tako izrazitih, da se je preprosto treba upreti in presekat. Mi ne moremo puščati na Socialistični zvezi nek odbor ljudi, ki si glavo belijo v borbi zoper alkoholizem, in to z vsem žarom, vse pesmi, ki jih pa na novo delamo za široko ljudsko porabo, tudi take, ki jih moji majhni otroci pojejo, pa opevajo

izključno pijančevanje kot najboljšo vrlino. To traja v slovenskem narodu sto let. In jaz tudi ne mislim, da je to samo po sebi dramatično, je pa ilustracija. Prav tako seveda nisem prepričan, da je zdaj strašno pomembno, ali so slovenske popevke malo bolj pametne ali malo manj, toda v slovenskem jeziku se vrši tak proces poneumljanja ljudi, tako izraziti, da če drugega ne, morajo slavisti vsaj reči, da to ne more iti tako v nedogled, ker vse to proizvaja denar, vse to imenitno deluje ali funkcionira. Kajti tisti, ki pišejo pesmi, najlaže pišejo slabe pesmi, ker za to ni potreben noben napor, plačujejo se pa tako same po sebi brez vsakih posebnih gledanj na kvaliteto. Tistim, ki jih izvajajo, je seveda najboljšo igrati na najbolj enostavna ljudska čustva, ki se jih da zelo hitro ogreti. Vsi to znajo, ne samo glasbeniki, že zelo dolgo, in seveda skušajo iz tega iztržiti, kar se iztržiti da. Moja želja je bila samo pokazati na potrebo, da se tudi takšna družčina, kot so slavisti, kakšni stvari kdaj tudi upre.

Ciril Kosmač

Ker je bil že moj oče organist in ker sem moral tudi sam v rani mladosti tipke prebirati in orglati v cerkvi, ker so italijanski orglarji plačali peto mašo, bi k tej razpravi o glasbi pripomnil naslednje. Zdi se mi, da so popevke v glavnem stvar naše potrošniške družbe in je tukaj problem veliko globlji; mi ga danes resnično ne moremo rešiti. Mitja Gorjup je pravilno povedal: to je trgovina, ki dobro teče.

Druga stvar, kar se tiče odprtosti, mislim, da smo Slovenci, ki živimo na temle prepihu, bili zmeraj odprti do vseh tokov iz vse Evrope. Dobili smo impresionizem in simbolizem in vse v literaturo od vsepovsod, vendar je bil slovenski duh tako močan, da je to po svoje prekvasil in da je temu dal svoj okus. Prav tako je lepo, da so naši glasbeniki odprti do vseh tokov, vendar ne bi rad (kar se mi zdi, da lahko vidimo ponekod tudi v literaturi), da mi iz vseh tokov v svetu jemljemo, vendar pa tega po svoje ne presnavljamo, v to ne dajemo našega lastnega slovenskega duha. Zakaj če bi mi iz sveta jemali in v to dali slovenskega duha, bi bilo to slovensko delo, ki bi bilo hkrati svetovno in ki bi lahko mirno in veselo šlo nazaj v svet. Mislim, da so Prešernove pesmi, ki jih je napisal v nemščini, v bistvu slovenske pesmi.

Franc Šali

Gre za to, kaj naj bi sklenili in kam naj tisto, kar bo sklenjeno, sporočimo. Če gre za glasbo in prej je šlo za kritiko, ko je govoril tovariš Gorjup, mislim, da lahko sporočimo o tem samo tja, kjer so odgovorni za take reči. Če gre za vprašanje mesta besede v glasbenem spročilu, potem imamo tu določene organizacije, RTV, Helidon in podobne, ki se s temi rečmi ukvarjajo. Tam so uredništva, tam se oblikuje »politika«, tam najbolj tenkočutno preučujejo te stvari in se odločajo, kaj naj bo vsebina nekega glasbenega sporočila, kaj pa ne bo zaradi nekvalitetne besede. To je eno. Kar se tiče kritike, pa mislim, da je

vprašanje širokogrudnosti naše uredniške politike pri posamičnih listih. Menim, da z monopolizmom nad kritiko pri posamičnih listih ne moremo dalje. V duhu Kardeljevega sporočila o pluralizmu interesov moramo širokogrudno odpreti vrata različni, toda objektivni in pošteni ustvarjalni kritiki, da bi bili lahko gledalci, poslušalci, bralci temeljito, poglobljeno in široko seznanjeni z vsem, kar nastaja.

Nace Šumi

Rad bi samo nekaj pripomnil. Tole, kar je tov. Kosmač povedal — slovenska duša, slovenski duh. Ustvarjalci zelo lahkotno o tem govorijo, mogoče veliko lažje kot raziskovalci. Bralcu je mogoče začititi, kdaj je v literaturi, v Cankarju našel nekaj, kar ga prevzame. Znatno težje pa je dovolj eksaktno, oprijemljivo pojasniti, kaj ta »slovenski duh« v posameznih obdobjih je. Prav zaradi tega sem poprej predlagal konkretno skupno preučevanje takih pojavov, kakor je slovenska Moderna, ob katerih se lahko prebijemo do jasnih pojmov tega, kar ta pojav pomeni.

Ante Novak

RTV Ljubljana

Najprej bi se rad Slavističnemu društvu Slovenije zahvalil za povabilo. Tako je tudi RTV dana možnost, da pove kakšno besedo o tem, kakšna naj bi bila vloga in kako naj jo opravlja RTV na področju slovenske kulture v smislu razvoja kulture slovenščine v javni rabi. Obžalujem, da tovariš Gorjup ne more prisostvovati popoldanskemu delu tega našega pogovora, ker se mi zdi, da bi iz dela njegove dopoldanske diskusije in mojega prispevka prišlo do določene interakcije v razčiščevanju vprašanja, kakšno vlogo imajo na področju kulturne slovenščine v javni rabi javna občila, kot so tisk, TV dnevnik itd., in kakšno vlogo imata radio in televizija.

Začel bi s tem, da je vprašanje pisane in tiskane besede povezano z vidno percepcijo, značilno za branje, medtem ko je govornjena ali glasno brana beseda namenjena poslušanju. To je tista bistvena razlika med tiskom in radiom ter televizijo, s katero moramo ne samo računati, ampak jo moramo v svoji jezikovni politiki tudi pravilno izkoristiti. Naša slavistika se je prav dolgo ukvarjala predvsem z vprašanjem književnega jezika, pisane besede, zlasti leposlovja. Kdaj se je ta slavistika, naša slovenistika, začela ukvarjati tudi z vprašanjem strokovnega, pogovornega jezika, političnega jezika itd.? Ni tega tako dolgo. In če je bilo danes mnogo plediranja okrog podružbljanja, potem sem zelo hvaležen tistim, ki so v tej smeri govorili, kajti eno od teh podružbljanj je tudi v tej smeri, da smo se končno vendarle osvobodili diktature »slavistov«, »lektorjev«, pod katero so trpeli vsi izobraženci in vsi ljudje, ki so na Slovenskem javno pisali ali govorili. Od tod še zmeraj živa frustracija, od tod med vami mnogo takih, ki si ne upajo javno nastopiti, ki bi radi danes nekaj povedali, ampak ker nimajo napisano in ker se bojijo, da jih bo nekdo napak razumel in morda zato kritiziral, si ne upajo nastopiti. V tem pogledu je povsem različna vloga v razvijanju kulture slovenščine v javni rabi v okviru časopisja na eni ter

radia in televizije na drugi strani. Tisk je nosilec pisane besede, radio pa govorjene besede; znano je, da ima vsak od njiju svoja pravila. Priznajte sami, čeprav slavisti, da lažje sprejemate sedaj moj govor, ki ga ne berem, kot ste sprejemali referate, ki so bili brani. Lažje namreč bere vsak zase, ker je pisana beseda tako lažje razumljiva. Če kaj, potem je pri nas Slovencih narobe tole: mi nismo nepismen narod, mi smo slabo govoreči narod, mi težko nastopamo, nas je sram, imamo tremo, z eno besedo toliko zadržkov, da zelo, zelo težko javno nastopamo. Jaz sem bil toliko časa odsoten iz Slovenije, da lahko meritorno ocenim, kakšen je razvoj v teh zadnjih desetih, petnajstih letih. Za vse to obdobje namreč lahko, tudi s primerjavo magnetofonskih zapisov, dokažemo neverjeten napredek na področju govorjene besede. Zakaj? Zaradi tega, ker sta se v ta razvoj vmešala v dobrem, žal pa tudi v slabem, radio in televizija. Ko govorimo o šoli, o tisku, o sestankih, o zborih, o posvetovanjih, kakor je današnje, primerjajte to s količino besed, sporočenih in poslušanih prek radia in televizije. Dramo preko televizije gleda in posluša na Slovenskem več ljudi, kot je poslušalstva vseh predstav vseh slovenskih gledališč v enem letu. Samo en večer. Kaj pa z nadaljevanko? Gleda jo kakih osemsto tisoč do milijon ljudi. Ali ste kdaj pomislili, kakšna je zato vloga tega medija v tem smislu?

Ne identificirajte svojega odnosa do pisane in poslušane besede, vaš način percepcije z načinom percepcije množice. Kakor hitro na televiziji ali pa v radiu uporabimo količkaj tekočo, primerno novo besedo, se ta kar mimogrede uveljavi. Opazoval sem, kako je prodrla beseda *naravnana*.

Vsega štirinajst dni je trajalo, da je bila beseda »naravnana« v vseh naših občinah in na vseh naših javnih sestankih. Morda bomo za poskušnjo kdaj razpisali natečaj za izmišljeno novo besedo, ki bi jo lansirali, morala bi biti »lepa«, slovenska itd.; potem bi poskusili ugotoviti, kako dolgo bi trajalo, da bi jo sprejeli za svojo.

Nemogoče se je pogovarjati s katerim koli Hrvatom, ne da bi začel s »Pa, čujte...« V Zagrebu je radio, v Zagrebu je televizija in danes tako govorijo vsi Hrvatje.* Nobelovo nagrado bi morali razpisati za tistega, ki ne bo odgovoril s »Pa, čujte...« Kakšno je vreme danes? »Pa čujte, moglo bi biti bolje« itn. Ali ni pri Slovencih to prav tako? In ali ni to prav masovno? Gre za to, kako zastaviti vprašanje odgovornosti tega medija, odgovornosti radia in televizije za razvoj slovenskega jezika, ki se govori, ki ga v govoru, kontaktiranju, komuniciranju uporabljamo. Kot slišite, govorim zelo slabo slovenščino, ker sem bil dvaindvajset let odsoten in pod vplivom srbsčine, dvaindvajset let sem neprestano govoril in pisal srbsko. Najbrž se to pozna, toda, ali se ne pozna vsaka razvada? Vsak neprofesionalen, neodgovoren odnos do jezika tudi na radiu in televiziji? Zato je pri nas stalno navzoča misel, da se moramo zaradi te politične odgovornosti na radiu in televiziji storiti vse, da se jezik popravi. Zato je nujno, da bolj sistematično kot doslej pristopimo k izobraževalnim metodam, novim prijemom na področju izobraževanja novinarjev, napovedovalcev in drugih javno nastopajočih ljudi v naših pisanih in govornih medijih.

Op. ur.: Temu stališču A. Novaka se ne pridružujemo. Danes je iz jezikoslovja znano, da z nekaterimi besedicami vzdržujemo stik z drugimi sogovorniki. Take besede imenujemo govorne signale. Omenjeni *Pa čujte* ni nič drugega kot govorni signal in na njegovo rabo televizija prav gotovo ni vplivala. Pri nas v Škofji Loki pravijo »Poslušate, vi...« in tudi na to ni mogla vplivati televizija.

Pri tem pa močno razlikujemo dve stvari. Eno je obveznost in politična odgovornost voditelja oddaje, profesionalnega delavca v teh medijih, profesionalnega novinarja. Drugače pa je s tistimi, ki jih pred mikrofone ali pred kamere povabimo. Na tem področju si lahko prizadevamo vsaj za sproščen nastop. Če sem prej rekel, da smo Slovenci revni, kar se tiče javnih nastopov, bi zdajle še povedal, da je pri nas vedno prisotna ideja o nekakšnem evidentiranju. Tako kot politika SZDL evidentira možne kandidate za naš delegatski sistem, tako mi evidentiramo potencialne kandidate za nastop pred televizijsko kamero in pred radijskim mikrofonom.

Bil sem direktor Radia Ljubljana po vojni. Če bi vam pripovedoval anekdote, koliko naših vodilnih ljudi sem moral za roko držati, da so sploh govorili v mikrofona. Revolucionarja ni bilo strah množic. On je pred množico lahko nastopal, toda v tej zaprti kameri, pred mikrofonom, se je izgubil, je dobil tremo, zgrabil ga je strah. Ne boste verjeli. Taki smo bili in te zadeve, ki je zgodovinsko pogojena, še nismo povsem premagali. Zato je naša osnovna naloga pri vključevanju samoupravljalcev v delo medijev, da jih sprostijo, da si upajo nastopati, da jim ni nerodno. Seveda zahtevamo od svojih profesionalcev, da se usposobijo za animacijo, da jih znajo pridobiti, da ne postavljajo neumnih vprašanj, da s svojim nastopom vplivajo pomirjevalno in spodbujajoče. Vem, da me bodo mnogi od vas kritizirali zaradi takih čudnih pogledov. Toda, vprašam vas: kateri narod na svetu se obnaša pri javnih nastopih kakor mi? Mi diskutiramo, razpravljamo s pisano besedo. Toda napisana diskusija ni diskusija. To je prispevek, ne pa diskusija. Zato tudi današnja okrogla miza nikakor ni okrogla, ampak prav tako oglata, kakor so postavljene tele mizice. Mi pa hočemo okroglo mizo, odprto diskusijo, in za to je medij radio in televizija tudi najmasovnejši medij. Prek njega moramo vplivati. To je tisto sredstvo, ki nam bo pomagalo razviti govorne sposobnosti, sproščenost, ki nam bo pomagala govorno se osvoboditi v najširšem smislu te besede. To pa pomeni, da moramo postaviti te vrste dejavnost pod določeno kontrolo.

Zato pozdravljam pobudo SZDL in Slavističnega društva Slovenije, da se sistematično lotimo vprašanja politike slovenščine v javni rabi. V tem okviru čakajo radio in televizijo pomembne naloge, treba pa je še korak naprej. Ni samo vprašanje izobraževalnega sistema, o katerem sem prej povedal nekaj besed. Gre tudi za razvijanje teorije, teoretične misli za prakso, ki naj se manifestira v teh medijih. Zato imamo namen ustanoviti novo teoretično revijo za področje dejavnosti RTV. V tej reviji bo ena od posebnih rubrik vprašanje jezika na RTV. Mislimo, da bo tu slavistov delež nadvse pomemben, in tako je prav. Teorijo moramo razvijati, pa ne samo doma, ne samo na področju RTV, slavisti, pa tudi sociologi, pedagogi in drugi strokovnjaki bi morali sodelovati pri teoretični osvetlitvi in praktičnih naporih za razvoj slovenske govorne besede. Da bi to še boljše funkcioniralo, da bi na tem področju razvijali konstruktivno politiko, je sklep samoupravnih teles pri RTV, da ustanovimo sosvet za jezikovna vprašanja RTV.

V pogovoru o današnjem srečanju je tovarišica Pogorelčeva dala pobudo, ki je še niso populariziral, upam pa, da bo v naši hiši dobro sprejeta. V tej množici 2.300 ljudi, kolikor jih dela na RTV, je precejšnje število slavistov. Zakaj ne bi

ti slavisti, ki delujejo na RTV, ustanovili svojega posebnega aktiva članov vašega združenja, ki bi strokovno delovali na svojem področju? To so vprašanja osrednje RTV hiše. Na Slovenskem imamo šestnajst lokalnih postaj. Pri osrednji hiši mislimo tudi na Radio Maribor in Radio Koper, ki nista lokalni postaji. Z Radiom Študent je takih postaj sedemnajst. Kakšen je naš odnos do jezikovne kulture v teh postajah? Ko gre za vlogo slavistov v tej naši jezikovni akciji, je treba posebej poudariti vprašanje kritike, mentorstva, vzgoje, inštrukcije, svetovanja, nasveta. Vsaka od teh lokalnih radijskih postaj bi morala imeti urejeno takšno kritično spodbudo, morala pa bi imeti tudi strokovno pomoč, da bi jasno jezikovno kulturo lahko reševala bolje, pametneje, napredneje, bolj v skladu z jezikovno politiko, ki jo zastopa. V tem pogledu ima aktiv slavistov — članov Slavističnega društva — zelo tehtno vlogo.

Pri vprašanju jezikovne kulture gre na eni strani za formiranje političnega delovanja ne jezikovnega policijskega režima, ne jezikovne diktature, ampak sproščenega političnega razpravljanja o problemih jezikovne kulture v najširšem pomenu te besede. To je vloga Socialistične zveze. Vaša vloga je strokovna bitka za čisti, naš jezik, za načela, ki jih pošten jezikoslovec, slovenist ne more zanemariti, toda ne v konservativnih okvirih, ampak s poznavanjem in upoštevanjem jezikovnega razvoja in potreb. Če to povežemo s profesionalno strukturo delavcev, ki delajo v posameznih medijih, in z njihovo strokovno usmerjenostjo, ni nobenega dvoma, da bomo na tem področju naredili resen korak naprej. To je naloga naših občil. Naloga tiskane besede je, da posreduje tiskano besedo, da uči ljudi pisati, naloga govornih besed pa je, da jih uči samostojno izražati misli brez posebnih zadržkov, da jih uči govoriti. Čeprav bomo na začetku delali take napake, kot jih delam jaz zdaj, ali pa še hujše, to ne pomeni, da s stalno akcijo na tem področju, z angažiranjem medijev, ki jih tukaj zastopam, ne moremo doseči mnogo višjo raven kulture na tej stopnji.

Opravičujem se, ker v okviru te diskusije nisem omenil tudi slikovnega jezika, saj bi nas to oddaljilo od naše ožje tematike. Seveda imajo tudi ti širši aspekti tako imenovanega videoefekta svoje dobre in slabe strani. Toda prvo, kar naj za zdaj usmerja našo dejavnost, naj bi bil le jezik v javnem sporočanju.

In ko gre za vprašanje inflacije besed, bi rad povedal, da imamo prav na radiu in na televiziji najtežje bitke s tem, kar bi lahko poimenovali inflacija besed. Kdaj do nje pride? Kadar se težko kratko pove. Kdor se hoče kratko izražati, kdor se hoče razumljivo, preprosto izraziti, mora predmet, o katerem govori, poznati. Zato je naša bitka za jezikovno kulturo neposredno povezana z bitko za vsebinsko rast pri vseh naših delavcih.

Breda Pogorelec

Pozdravljamo pobudo, da se na RTV v okviru Slavističnega društva Ljubljana ustanovi in zaživi sekcija slavistov, saj jih je zelo veliko. Ta sekcija bi lahko zelo veliko prispevala, prispeva tudi že, saj poznamo njihovo interno delo. Pripomniti pa kaže, da tega internega dela, teh priročnikov, takšnih razprav in podobno delavci radijske hiše ne bero zmeraj radi in da so za tovrstna vprašanja preveč zaprti. Jezikoslovci in vsi, ki na ta vprašanja zadevajo, bomo radi sodelovali v teoretični reviji, ki jo snuje RTV.

Glede naše »governosti« naj omenim samo tole: naša družba še ni dolgo odprta, parlament imamo zelo malo časa. Poprej smo bili v glavnem navajeni poslušati pridige. Navsezadnje je to vplivalo na določene govorne navade Slovencev.

Kar se tiče »utesnjenosti« nekaterih iz starejše generacije slavistov, jo je treba razumeti v družbenih okvirih. Posledica je šolanja v meščanski družbi, ko je bil slavist prav tako nekje eksponent te meščanske prisile, meščanske estetike, norme. O teh spoznanjih smo že pisali, treba pa bo še iskati v to smer. Razločki v odnosu do jezika so tudi med jezikoslovci veliki, tudi tu so v največji meri posledica različnih družbenih momentov, na katere smo premalo pozorni. Zmeraj se sploh premalo vprašamo, zakaj nekdo o nečem govori, nekaj piše in zakaj sploh na določen način gleda. Tudi v šoli se premalo sprašujemo, zakaj na določen način dijakom posredujemo določeno znanje, kaj hočemo s tem doseči.

Kar se tiče tega, da imamo Slovenci v glavnem pismene predloge govornih nastopov, moram povedati, da imajo diskutanti omejen čas. Če hočejo ta čas maksimalno izkoristiti, morajo poprej premisliti, kaj bodo govorili, in morajo svojo misel zapisati, sicer zaidejo v to, kar se dogaja na Jugu, v tisto tako imenovano epsko širino, ki sestanke podaljšuje in ki povzroča v določenem smislu inflacijo besede.

Še na nekaj bi rada opozorila tovariša Novaka: RTV in množične komunikacije, Delo in podobni, pozabljajo na svoj vzgojni delež. Ko si pridobivajo bralca, se mu približujejo na način, ki je značilen za našo potrošniško družbo. To pomeni, da se mu skušajo često približati s ceneno besedo. Mislim, da bi morali razpravljati o tem, koliko je takšna cenenost nujna in primerna, koliko pa deluje na bralca nevezgojno.

Dobila sem pismeno repliko iz publike: »Prav zaradi množičnosti komunikacijskega sredstva, ki ga predstavlja RTV, bi morala le-ta nekoliko bolj paziti na jezik. Če pa novinarji RTV ne upoštevajo niti lastnih ljudi oziroma lastnih priročnikov, kot so Radijske novice: jezik naj bo preprost, jednat, s čim več informacije — potem dobi človek v roke take stavčne klobase, kot sem jih jaz. Če je torej že pisana beseda, pisana reportaža tak polom, kakšen polom bi bila šele prosto govorjena beseda. In tak polom je marsikatera živa radijska oddaja«.

Jože Toporišč

Filozofska fakulteta v Ljubljani

JEZIKOVNA KULTURA NAŠIH KNJIŽNOJEZIKOVNIH BESEDIL

1. Knjižnojezikovnim besedilom se priznava določena kultura v primeru, ko ustrezajo *jezikovnim* in *stilističnim normam* vseh jezikovnih ravnin (od glasovno-pisne preko oblikoslovno-skladenjske do besedotvorne in besedne), potem pa seveda še vsebinskim in drugim normam za posamezne stalne oblike sporočanja. Praktično se torej zdi, zastaviti najprej vprašanje, ali imamo ustrezne priročnike, v katerih bi se tvorec besedila o vsem tem poučil (vprašanje vsebinske ustreznosti vnaprej ne bo več upoštevano). In še: če taki priročniki so, zakaj je kljub temu kultura besedil nezadostna (ali zakaj ni boljša). In drugo vprašanje: ali imamo vzorčna besedila, dovolj takih besedil, po katerih bi se piščoči lahko ravnali in od katerih bi bili vsaj dovolj pogosto vplivani, saj le v takem primeru statistično res kaj pomenijo.

Če vzamemo, da priročnike, iz katerih si je mogoče pridobiti spoznanja, ki človeku potem preprečujejo, biti v besedilu jezikovno nekulturen (manj kulturen), imamo (prim. slovnice, slovarje, pravopise, stilistiko), nimamo pa ustrezne jezikovne kulture besedil, se moramo spet vprašati, ali je razlog za to v priročnikih ali v tvorcih besedil, tj. da so prvi glede kulture besedil nezadostni, ali pa jih drugi premalo uporabljajo.

2. Na splošno se da reči, da bi za večino tistih, ki govorijo o jezikovni kulturi slovenskih besedil, bilo nedvomno, da te jezikovne nekulturnosti ne bi bilo, če bi bilo *upoštevano* vse tisto (večina tistega), kar omenjeni razpoložljivi priročniki priporočajo oz. razodevajo kot pravo. (Mislim namreč, da res obstajajo besedila, za katera ne moremo reči, da so jezikovno nekultivirana, so pa v skladu z omenjenimi priročniki za jezik, sporočanje in stil. Iz povedanega pa izhaja, da je razlog za ne- ali manjkulturnost besedil pri njihovih tvorcih: ti se ne potrudijo dovolj, da bi bili izrazno kultivirani, taki pa so med drugim tudi zaradi tega, ker njihovi učitelji niso izkoristili možnosti, da bi jih bili (bolj) kultivirali (učitelji so nam tu pravi učitelji in tvorci besedil).

Kar je bilo tu na splošno prikazano, si sedaj oglejmo podrobneje.

2.1 *Tvorci besedil* se pri nas ne trudijo dovolj iz več razlogov:

— ker družbeno ni nič pomembno, kako govorno/pisno nastopamo (ni nasprotnih sankcij, če slabo, ni družbenega priznanja, če dobro);

— ker je merljivost kultiviranosti v jeziku v precejšnji meri relativna, to pa pri določeni duševno-duhovni konstituciji našega sporočevalca daje potuho osebni lenobnosti in vztrajanju pri neambicioznosti;

— ker obliko (kakovost) na sploh preveč zapostavljamo vsebini (predmetu), ne da bi se dovolj zavedali, kako je tudi vsebina odvisna od oblike;

— ker so nas premalo vadili v oblikovanju besedila;

— ker so nas premalo naučili o izbirnih možnostih iz prvin vseh jezikovnih ravnin;

— ker so nas morda stilistično napačno vzgojili (tu tudi s slabim vzgledom ali z odsotnostjo ustrezne kritike).

2.2 In zakaj *učitelj* premalo uči jezik in praktično sporočanje?

— zaradi neustrezne jezikovne vzgoje na univerzi (to velja zlasti za starejše od petdeset let, v precejšnji meri pa tudi za tiste nad štirideset);

— zaradi učiteljevih osebnih nagnjenj predvsem za slovstveno zgodovino;

— zaradi (nezadostnega) obvladanja jezikoslovne tvarine in tvarine sporočanja (to lahko tudi v pogojih, da je oboje na univerzi ali visoki šoli imel kot predmet);

— zaradi neustreznega obravnavanja stilistike besedil, zlasti tudi umetnostnih;

— zaradi tega, ker se je na šolah uveljavilo izročilo, da se jezik in sporočanje (pa tudi stilistika besedila) pač ne učita (ali pa se učita samo nominalno), in

to izročilo pritiska tudi na tiste mlajše učitelje, ki so za jezikovni in sporočevalni pouk izobrazbeno usposobljeni in so ga voljni tudi uresničevati (večkrat slišim: ker starejši učitelji sami ne učijo tega /oz. učijo po starem konkretno v zelo omejenem okviru, časovnem in/ali tematičnem/, tudi meni prepovedujejo, odsvetujejo, z zgledom odvrtaajo, da bi učil času, možnostim in potrebam primerno).

2.3 Seveda so tudi še drugi razlogi za neustreznost jezikovnega in sporočevalnega pouka na naših šolah:

— na nekaterih srednjih šolah, npr. tehniških, je število ur za slovenščino zreducirano do minimuma, tako rekoč do simboličnosti;

— Zavod za šolstvo SRS in ravnateljstva ne vztrajajo pri delovni disciplini učiteljstva v tem smislu, da bi se držalo učnih načrtov (deloma jih je zadnja leta Zavod sam tudi zamešal) in uporabljalo učbenike, ki so zanje namenjeni. Tu je prevladoval popoln liberalizem, v katerem dela vsak, kar hoče — po svoji vesti, če smo v izrazu blagi. Nobenih sankcij ni proti tistim, ki se ne držijo učnih načrtov itd., nobenih priznanj za tiste, ki svojo dolžnost opravljajo v redu. Jasno je, da se tovrstna popolna dezorganiziranost družbene kontrole nad uresničevanjem dogovorjenega programa lahko zelo negativno odrazi pri vseh kategorijah učiteljev, ki smo jih našli v skupinah po razlogih, zakaj ne poučujejo (ne poučujejo dovolj) jezika in sporočanja.

3. Kultura jezikovnega izražanja je deloma manj zadovoljiva tudi zaradi sorazmerno *majhnega števila* sporočevalcev, tj. ljudi, ki z besedili preskrbujejo najvažnejša občila, tj. časopis, radio, televizijo. (Poseben vzrok je morda še izobrazbena struktura ubesedujočih). Pri tem je še ta posebnost, da veliko teh sporočil prihaja izpod peresa spet *majhnega števila* prevajalcev. Ta sporočila torej v veliki meri prvotno niso zasnovana v slovenščini, ampak (na hitro) prevedena, in pri tem se mimogrede zgodi, da se ta ali oni *prevodilec* (naš izraz *osloni* ali *oslanja* (prav *opre* ali *opira*) na različne *naslage* (prav *plasti*) izvirnika (kakor smo imeli priložnost pred nedavnim brati v Delu) in potem preko te množične *govornice* (prav *glasila*, *govorniškega odra/pulta*) popularizira svoje jezikovne nemarnosti vesoljni naši *sredini* (prav *družbi*, *okolju*) oz. *koristnikom* (prav *uporabnikom*) omenjenih *medijev* (čisto dobro *občil*).

4. Problem *reševalstva* v kulturi jezikovnega izražanja. Pri nas se je zaradi tega, ker srednje šole za govorno in pisno kulturo slovenskega jezika storijo premalo, visoke pa tako rekoč nič (tu so seveda izvzete šole za razne vrste učiteljev ali za igralce), močno razvilo *lektorstvo*, ki našim besedilom (predvsem pisanim, veliko manj govornim) dajejo kolikor toliko spodobno obliko, da vsaj velikega pohujšanja ni (pri tem so lektorji dostikrat še ovirani). Prav bi seveda bilo, da bi jezikovno — sporočevalno izobrazili tvorce besedil same, da ne bi bili (tako) nepismeni, kot prepogosto so, temveč bi sami dosegali ustrezno jezikovno kulturno raven (»Učim (se), da ne bi delal napak«, ne pa »Popravljam napake, da bi se naučil«).

Ker v naših razmerah menda ni misliti (ob že tako preveliki množici nestrokovnih predmetov) na to, da bi jezikovno in sporočevalno vzgajali strokovnjake v

neposrednem pouku na visokih šolah, se moramo truditi za jezikovno in sporočevalno kulturo pri piscih ustrezne strokovno-znanstvene oz. publicistične literature; npr. v biologiji, kemiji, fiziki, vojni vedi, zvezdoslovju itd. V strokovnih jezikih je veliko nepotrebnih lastnosti: z *javno kritiko* teh besedil poskušajmo okrečiti smisel za lep, slovenski jezik, ki ne bo nič v kvar zahtevam po enoumni strokovnosti izraza. — Veliko bi pri tem lahko storile *terminološke komisije*, ko bi imele dobre jeziko(slo)vne svetovalce, ki ne bi bili samo predvsem konservativni, temveč bi bili na podlagi obvladanja sodobne jezikoslovne teorije sposobni, strokovnjaku dajati današnjemu stanju jezikoslovja ustrezne nasvete. Resničen jezikoslovni strokovnjak in enak strokovnjak raznih predmetnih področij — ta dva bosta pač našla najustreznejši izhod iz mnogih zagat, v katere nas spravlja naša neustrezna jezikovno-sporočevalna vzgoja na srednjih in (še posebej) visokih šolah.

5. Ob tem se mi spet javlja misel, ki jo že dolgo nameravam javno izreči (posredno sem jo z dejanjem nakazal z izdajo *Besedil slovenskega jezika*, Ljubljana, 1975): Ali je prav, da je naša srednješolska čitanka samo leposlovna: v gimnaziji konkretno štiri debele knjige samih leposlovnih besedil? Ali ne bi bilo prav, da bi v teh čitankah bila vsaj tako pogostna tudi druga funkcijsko-zvrstna besedila: publicistična, strokovna, praktično sporazumevalna? Vzorčna seveda, kakor so umetnostna, in s pripombami, ki bi učenca učila videti posebnosti ubesedovanja v vsaki zvrsti in v mnogih njihovih žanrih, ki jih bo moral mnogi učenec pozneje tudi aktivno obvladati, medtem ko za umetnostne to gotovo ne velja. Zdi se mi, da je s temi čitankami (in ideologijo, ki jih tvori) tako, kot da je treba vse učence vzgojiti samo za bralce umetnostne besede (ali celo za njene tvorce), ne pa predvsem za bodoče ubesedovalce predmetnosti s stališča posameznih ved in strok, pa publicistike (nastopi v samoupravnih telesih naše družbe) in tudi praktičnega sporočanja, in kar ni nič manj važno, jih vzgojiti za ljudi, ki bodo nanje usmerjena besedila znali tudi primerno razvozlati (dekodirati) in potem primerno uravnavati pri odločanju.

Vem, da je ta moj predlog prevratniški glede na dosedanjo učno prakso in ideologijo za njo, prepričan pa sem, da je v tem uspešna pot k premagovanju pisno-govorne nekulture v našem sporočanju.

6. (Na tem mestu ne obravnavam jezikovno kulturnih pomanjkljivosti, do katerih prihaja v Sloveniji zaradi praktično vsesplošne (četudi deloma le pasivne) dvojezičnosti slovenskega človeka in zaradi nenehnega vplivanja tega drugega jezika (v Jugoslaviji srbohrvaškega, v Avstriji nemškega, v Italiji italijanskega in na Madžarskem madžarskega) na slovenska besedila in na sam jezikovni ustroj, kar je še posebej opazno tam, kjer slovenščina ne pokriva določenega ubesedovalnega področja ali vsaj ne prvotno /v Jugoslaviji npr. v JLA ali v zveznem parlamentu, zunaj Jugoslavije npr. tudi v družbenem in strokovnem področju./)

7. Na koncu še o *priročnikih*, ki ali *manjkajo* ali pa so pomanjkljivi (šolske tu puščamo ob strani): v slovnici se lahko poučim o sistemu in stilistični vrednosti prvih posameznih jezikovnih ravnin (v slovnici štirih avtorjev vsekakor dokaj nepopolno, nesodobno in v veliki meri /to kažejo kritike/ tudi napačno; slovar,

sicer še ne dokončan, je kar zanesljiv inventar pomenov besed in slovnično-glasovnih značilnosti slednje posamezne besede. Nova slovnica in novi slovar sta v bistvenih stvareh usklajena, ob njiju učinkuje skoraj predpotopno pravopis iz leta 1962 in še starejša slovnica iz leta 1956 (1964. ji je bil iz pravopisa dodan pravopisni del). Pravila novega, sedanjemu stanju jezika in vede o njem približanega pravopisa so formulirana (in deloma objavljena), enkratni časoropni revizijski postopek pa preprečuje izdajo pravil in izdelavo slovarskega dela pravopisa. S temi tremi deli bi bili ustvarjeni normalni najnujnejši pogoji za kultiviranje jezika. Izdati pa bi bilo primerno še knjigo o praktičnem sporočanju, v kateri bi se najučinkoviteje našel pouk za številne probleme neumetnostnega sporočanja.

8. V določenem smislu je kultura naše pisane in govornje besede odvisna tudi od številnosti *tvornega, raziskujočega in učečega kadra* na visokih šolah in raziskovalnih inštitutih (na univerzi, pedagoških akademijah, na AGRFT, na SAZU), pa tudi na drugih šolah z velikim učinkovalnim polmerom (jezikovna šola na radiu in televiziji, šole gledaliških in drugih lektorjev). Na teh področjih se strokovnost večinoma krepi, le radijsko-televizijska in gledališka šola preveč vztrajata pri jezikovnem laicizmu. Zdi se, da bi bilo treba vzpostaviti neke mehanizme, ki bi na teh ustanovah zagotavljali večje upoštevanje objektivnih norm slovenske govornje besede. Kritika sama tega uravnalnega mehanizma, tako se zdi, tudi če bi bila veliko močnejša, kot je, in nepretrgana, ne more nadomestiti.

9. Na jezikovno kulturo lahko vpliva zaviralno *neenotnost pogledov* na to problematiko, npr. v smislu pretiranega purizma ali antipurizma, domačijstva ali mednarodnosti. Neenotnost v teoriji jezikovne kulture sporočevalce bega prav s tiste strani, od koder upravičeno pričakujemo zanesljivo pomoč.

10. Podal sem dovolj ostro analizo razmer, v katerih uspeva naša jezikovna nekultura. Upam, da ne bomo krivili zrcala, v katerem se kažejo neugodne razmere, ampak spreminjajmo razmere same. Tega pa ne bomo sposobni storiti, če se iz letargije neuspešnega in praznega besedovanja ne bomo dvignili *k dejanjem*, ki edina lahko dokažejo našo privrženost temu, kar se imenuje kulturno slovensko. In med tem je na odločilnem mestu jezik slovenski, seveda ne zane-marjen in s tem v bistvu zatajevan, temveč v svojem naravnem kulturnem žarenju in moči. Storimo torej vse, da bomo to njegovo možnost spremenili v resničnost in s tem kulturno potrdili tudi samega sebe.

Breda Pogorelec

Morda majhna replika: tovariš Toporišič je imel referat na nekem mednarodnem simpoziju o slovenščini. Spomladi smo imeli pri nas gosta iz Sovjetske zveze. Ko je bral zapis o simpoziju, je vprašal: kaj pa misli s tem »malim jezikom«. Mali jezik je nemara prekmurščina. Slovenščina ni mali jezik, čeprav so okoliščine, v katerih se govori, res take, da bi o slovenščini lahko tako sklepali. Kar se tiče Toporišičevega opozarjanja na sankcije, sankcij res ni. O tem je bilo danes že govora. To, da ni sankcij, to je dobro, samo vprašanje je, ali je naša politična, naša jezikovna, naša človeška, družbena kultura na taki stopnji, da lahko brez škode shajamo brez te vrste sankcij. Mislim, da so tu naše naloge (slavistov) izredne.

Potem, kar se tiče vprašanja terminologije; tudi tu iz priprav za Slovenščino v javnosti. Izkušnja je grenka. Terminološka sekcija dela, kolikor more. Vse panoge terminologije pa pri nas niso razvite. Razlogi za to niso samo objektivne narave, torej pomanjkanje materialnih sredstev: denarja, prostora. Najbrže so razlogi za to bolj v pomanjkanju koncepta in v pomanjkanju zavedanja se hierarhije v dolžnostih. Ob pripravah na posvetovanje Slovenščina v javnosti smo slišali tole: ni samo terminologija tisto, kar je potreba storiti pri slovarju. Res, ni samo terminologija, toda zdi se mi, da so urejeni strokovni jeziki z urejeno terminologijo tudi ena poglavitnih nalog slovarske sekcije Inštituta za slovenski jezik. Zaradi tega bi kazalo, da bi v kolektivu razmišljali, kako postopoma skupaj s strokovnjaki posameznih panog poskrbeti za ustrezno ureditev terminologije. To utegne pomagati tudi boljšemu jeziku strokovnih besedil in s tem splošni ravni jezikovne kulture pri nas, saj prav gotovo ne gre samo za terminologijo, ampak tudi za njeno uporabo.

Tovariš Toporišič ima velike zasluge za to, da je bil pred leti na Filozofski fakulteti sprejet sklep, da se uvede slovenščina za vse študente fakultete. Nekoč smo to že imeli, vendar verjetno kadrovske in vsebinske predmete kasneje ni bilo mogoče obdržati. Sedanji visokošolski zakon tudi skrajno radikalno omejuje število ur in postavlja velike zahteve pred študente, ne da bi se spuščal v vsebino pouka v enaki meri, tak ne omogoča, da bi uveljavili pouk slovenščine na drugih, celo jezikovnih oddelkih ne. Eden od poglavitnih sklepov letošnjega posvetovanja bo, da naj se naše društvo bori tudi za postopno ureditev razmer na tistih fakultetah, ki se stvari morajo lotiti. Dobila sem tudi repliko iz občinstva, da bi morali uvesti slovenščino vsaj pri študiju tujih jezikov.

Jože Toporišič

Jezikovna teorija uči, da v smislu strukture ni noben jezik mali jezik in da ni tako imenovanih strukturno zaostalih ali nezaostalih, bolj razvitih itd. Meni mali jezik pomeni jezik majhne skupnosti, ki ga govori.

Peter Gregorc

Danes se število naroda izraža tudi v produktivnosti. In produktivnost Slovencev je na zavirljivi višini, zato je s tega vidika pri nas več prebivalcev kot samo dva milijona. Nismo več tako majhni.

Kajetan Gantar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

PREVAJALSKA UMETNOST IN SLOVENSKA BESEDA

Prevajalstvo ima izredno pomembno, lahko rečemo, ključno, pa tudi vprašljivo vlogo pri oblikovanju slovenščine. Ta vprašljivost izvira iz nekega svojevrstnega položaja prevajalske umetnosti. Po eni strani smo namreč prevajalci največji uvozniki vsega tujega v našem kulturnem prostoru; vse, kar je tuje, pa ima v jeziku že od nekdanj prizvok nečesa sumljivega, prizvok nečesa, kar jezik

kvari, ogroža in odtuja je samemu sebi. Prevajalci smo zato že vnaprej osumljeni kot onesnaževalci ali celo kot potencialni grobarji naše lepe slovenščine.

Po drugi strani pa je prevajalstvo, čeprav zveni morda nekoliko paradokсно, v nekem smislu najbolj nacionalna umetnost, hočem reči, umetnost, ki je najbolj izključno vezana na slovenski prostor. Vsem drugim umetnostim so odprta vrata v svet: o glasbi pravimo, da ne pozna meja, in prav tako jih ne pozna slikarstvo, kiparstvo, arhitektura. Kogojevo skladbo, Groharjevo pokrajino ali Plečnikovo arhitekturo lahko doživlja vsakdo, čeprav ne razume niti besede slovensko. Tudi slovenski pisatelj lahko na tihem upa, da bo njegovo sporočilo, čeprav je v prvi vrsti namenjeno slovenskemu bralcu, vendar vsaj v prevodu kdaj prodrlo v tuji svet. Nasprotno pa je slovenski prevod vedno namenjen samo slovenski javnosti: slovenski kulturni prostor je zadnja in edina možna postaja njegove poti, pri slovenskem bralcu se pot slovenskega prevoda konča. Zato smo prevajalci v nekem smislu še veliko bolj kot drugi kulturni ustvarjalci navezani na slovenščino, ne samo čustveno, ampak tudi življenjsko, eksistencialno, če hočete bivanjsko. Zaradi te usodne povezanosti smo prevajalci verjetno zadnji, ki bi imeli interes, da slovenščino kvarimo, ogrožamo ali odtujujemo njeni lastni podobi.

In vendar smo, kot rečeno, ravno prevajalci tisti, ki uvažamo v slovenščino največ tujega — ne samo tuje misli in ideje, tuje metrične obrazce in tuje literarne oblike, ampak uvažamo tudi tuja imena, tuje besede ali kalke, skovane po tujih vzorcih, tujo frazeologijo, tuje besedne zveze, tuje rabe predlogov, sklonov, spolov, časov in naklonov, tuje stavčne konstrukcije. Seveda se naš prevajalski napor temu tujemu upira, toda privlačna moč tujega vzorca je včasih silovitejša, tako da mu domače nadomestilo lahko prej ali slej, hote ali nehote, zavestno ali podzavestno podleže. Če bi sistematično raziskovali besedišče slovenskih prevodov, bi to lahko ponazorili z nič koliko primeri. Že pisec Brižinskih spmenikov je npr. poskušal apostole nadomestiti s »sli božjimi«, angele s »krilatci božjimi« — vendar je bil njegov napor zaman: apostoli in angeli so se udomačili, in ob tem se je kmalu pozabilo, da gre za grške tujke. Ali pa drug primer: na koliko načinov so v prejšnjem stoletju slovenili »demokracijo«! Ljudovlada, ljudovladstvo, ljudovladalstvo, ljudoljubje, narodovladje, ljudoooblastvo itd. Toda nazadnje je vendarle obveljala grška tujka in brez nje si danes ne moremo več zamišljati našega političnega besednjaka.

S tem ne mislim reči, da so vsi takšni in podobni naperi zaman in že vnaprej obsojeni na neuspeh. Boj med tujo besedo ali tujo frazo in njenim domačim nadomestilom je dramatičen, dolgotrajen in zagrizen, včasih se bije cela desetletja, izid tega boja je dolgo negotov in v vsakem posameznem primeru z napetostjo pričakujemo, kdo bo koga, kdo bo zmagal, hobby ali konjiček, best-seller ali uspešnica, grape-fruit ali grenivka. Toda tudi če domača skovanka pri tem podleže, mislim, da ni treba trobiti k preplahu, kot da je slovenščina življenjsko ogrožena, ker je spet doživela nov, katastrofalen poraz. Kajti navsezadnje tudi to, kar nam prevodi uvozijo tujega in kar se nato sčasoma zakorenini v vsakdanji rabi, ni vedno sama nesnaga, ampak pomeni večkrat resnično obogatitev slovenščine, lahko prispeva k njeni večji jasnosti, nazornosti in preciznosti in razširja njene izrazne možnosti.

Naj to misel ponazorim ob usodi nekega drugega jezika, ob primeru, ki ga bom navedel iz svoje ožje stroke!

Če za katero književnost, potem velja za latinsko, da je rasla ob prevodih. Že na samem začetku latinske književnosti stoji prevod — Andronikov prevod Homerjeve Odiseje. In nekatere najlepše stvaritve latinskega slovstva — npr. Plavtove komedije, nekaj Katulovih pesmi, Ciceronovi filozofski spisi — so v bistvu prevodi, prepesnitve, adaptacije ali svobodne predelave grških besedil. Hkrati s temi prevodi je vdiral v latinščino množica grških besed in grecizmov, uveljavljala se je v nekaterih pogledih grška raba časov, sklonov in naklonov. Latinski slovničarji so se tem grškim vplivom spočetka z vso silo postavljali po robu, konservativni politiki so celo izglasovali posebne zakonske predpise, s katerimi so grške mislece in izobražence izganjali iz Rima, da bi zaježili grški idejni, pa tudi jezikovni vpliv, da bi rimstvo in latinstvo ohranili čim bolj čisto in nedotaknjeno. Grščina pa je kljub temu vztrajno, neopazno prodirala vse globlje v tkivo latinskega jezika. Toda latinščina zaradi tega ni izgubila svoje individualnosti, ni postajala siromašnejša, nasprotno, postajala je blagozvočnejša, vse bolj prefinjena in pretanjena, tako da je nazadnje postala zmožna izražati tudi najbolj drzne miselne kombinacije človeškega duha. V arhaičnih časih, pred dotikom z grškim svetom, je bila latinščina tako okorna, da je neki slovničar zapisal, da si ne more predstavljati, kako je lahko v tej okorni govorici fant izpovedal ljubezen svojemu dekletu. Pod vplivom izrazne prožnosti, ki jo je v veliki meri povzela od grščine, pa je latinščina sčasoma postala eden logično najbolj domišljenih jezikov, jezik z izredno eksaktno terminologijo, postala je jezik evropskih izobražencev, postala je, kot je zapisal naš rojak, skladatelj Jakob Gallus — Petelin, *linguarum omnium regina*, »kraljica vseh jezikov«. In kot taka je preživela še celo tisočletje po zlomu rimskega imperija; in v marsičem, npr. ravno v svoji eksaktni terminologiji, se pravi, ravno tam, kjer največ dolguje grščini, latinščina še danes ni povsem ugasnila.

S tem primerom sem hotel z neke zgodovinske distance, z nekega neprizadetelega zornega kota osvetliti usodo, ki jo jezik lahko doživlja ob soočanju s tujimi prvinami. Z domiselnim in uglašnim sprejemanjem tujih izraznih prvin se v jezik pretaka ustvarjalna energija tujih mislecev in celih generacij ljudi, ki mislijo in čustvujejo podobno kot mi; s tem pa se tudi izrazna moč domačega jezika samo še stopnjuje.

Nikakor pa seveda ne bi hotel, da bi to paralelo kdo napačno razumel, kot poziv, da je treba v slovenščini odpreti vsemu tujemu vrata na stežaj. Nasprotno, prevajalci in tudi vsi drugi si moramo prizadevati, da poslovenimo in podomačimo in ponašimo, kar se le da. Prizadevati si moramo, da poiščemo in izkoristimo vse notranje rezerve, ki se skrivajo v slovenščini; in te notranje rezerve niso majhne, ampak naravnost neizčrpane. Ob tem pa se vendarle ne smemo zapirati vase in se zatekati v neki romantični mit o pristni, nedotaknjeni slovenščini; ne moremo se ograjevati s kitajskim zidom in odganjati od slovenščine vse, kar je tujega. Če bi hoteli iz našega jezika na silo iztrebiti vse, kar je v njem tujega, bi ga morali postopoma premakniti za stoletja, za celo tisočletje nazaj, v kameno dobo, s tem pa ga ne bi naredili ne lepšega in ne bogatejšega. Moč jezika se ne kaže v njegovi izolaciji, ampak v njegovi od-

prtosti in pogumni sprejemljivosti za jezikovne vrednote, ki jih ustvarjajo drugi narodi in vse človeštvo.

Breda Pogorelec

Zdi se mi prav poudariti, kar je bilo povedanega o bogatenju zakladnice duha slovenskega jezika, ki je odprt za sprejemanje iz tujega. Toda sociolingvistična teorija je opozorila na znano dejstvo: sprejemamo lahko samo tisto, za kar so v našem svetu in obzorju, tudi v sistemu jezika, dane možnosti, da to sprejmemo in dojamemo. Česar pa ne moremo dojeti, ostane tuje in se izloči. Zato ni nevarnosti za ogroženost jezika, če sprejemamo na način, ki nam je bil tukaj predstavljen.

Jože Toporišič

Mislím, da pri naših razpravljanjih o stvareh, o katerih imamo različna stališča, nikoli ne smemo stališče svojega oponenta karikirati, se pravi — izmisliti si sovražnika z lastnostmi, ki mu jih bom nato s svojim »uma svitlim mečem« odsekal kot zmaju glavo. To je lahko demagoško. Ostati moramo na realnih tleh. Postavil bi vprašanje: kdo je kdajkoli na Slovenskem, če izvzamemo morda škofa Hrena, trdil, da je treba iz slovenskega jezika odstraniti vse, kar je prišlo od drugod. Jaz kot poznavalec jezika lahko na tem mestu trdim, da tega ni nikdar noben resen človek o slovenščini ne izjavil ne počel. Ob tem moramo biti trezni. Mi lahko rečemo in govorimo o odprtosti; gotovo je bil slovenski jezik ves čas odprt in je še. Z lahkoto govorim nemško oziroma prevajam iz nemščine v slovenščino. Slovenski jezik je v veliki meri adaptiran nemški jezikovni strukturi in so težave, če hočem govoriti angleško, veliko večje. Jezik slovenski torej je odprt; ne pa pretiravati tega stališča. Jaz bi še vedno vztrajal pri Breznikovem stališču. Če že imam polno funkcionalno lastno sredstvo, potem temu sredstvu ni treba ustvarjati konkurence s tem, da prevzamem tujo besedo. Ni je treba ustvarjati zaradi tega, ker s tem nič ne pridobim. Ali priznamo odprtost Srbom in Hrvatom, ali so odprti za tuje jezike? Toda poglejte, ali imajo Srbi in Hrvati slovenske besede? Nimajo jih. Majhno število je naštetih, praktično nično proti temu, kar se pri nas dogaja. Potrebno je torej neko trezno gledanje na te probleme, ki so zelo zapleteni, in ne poskušati benevolence poslušalstva pridobivati s tem, da se karikirajo stališča, ki jim v bistvu ne gre za nič drugega, kot da bi jezik čimbolj funkcioniral, živel. Vendar: jaz ne bom nosil pomožnih sredstev za hojo (berglje), dokler lahko hodim s svojim jezikom.

Sicer pa se pridružujem mnenju predgovornika. Vem, da se stilistično jezik ne more razvijati sam po sebi in je potreben nek določen stilizacijski vstop, in to je bilo pravzaprav zmeraj, ker so se vedno določene stilizacijske stopnje srečevale, pa se okoristile s prednostmi, ki jih je dosegel v izražanju jezik, ki se ga potem nosilci tega jezika poslužujejo.

Kajetan Gantar

S svojim prispevkom nisem nikdar mislil nikogar karikirati. Da pa so bile na Slovenskem take tendence, da se iz slovenščine iztrebi in odstrani vse, kar je tujega — nisem slavist, toda prepričan sem, da je v preteklosti to bilo (kam meri Prešernova Pisarija — in podobne stvari?). »Za mene pesem vsaka je prekleta, ki nima prav slovenskega imena« je zapisal pesnik. Take tendence so bile in so še danes navzoče.

Spomnim se, da sem slišal pred leti predlog, od kod je prišel, ne vem, da naj bi namesto besedo *stop* pisati besedo *stoj*, kjer bi bilo treba samo eno črko zamenjati.

Opozarjam vas, do so Turki, kolikor sem bral, šli v podobno, namesto *stop* so zapisali *dur* (kar naj bi po turško pomenilo menda isto). Posledica je bila ta, da je bilo le več

krvi na cestah. Moram pa reči, da sem jaz zadnji, ki bi vlekel tujo besedo v slovenščino, bodite prepričani. Vse notranje rezerve slovenščine bi prej izkoristil in uporabil.

France Jamnik

AGRFT

Dovolite mi, da se najprej spomnim tiste moje jako nepremišljene opazke pred kosilom. Zdaj namreč sam občutim, da sit človek drugače govori kot lačen. Nisem sicer mislil pretiravati o kakšni jezoritosti, vendar so mi dopoldanski kolegi nekako bolj živahno načeli podkožnico — predvsem Mitja Gorjup, ki se je kot pogumen in avtokritičen novinar prav zanimivo obnašal v tem avditoriju, prav tako tudi moj stari prijatelj Paternu.

Precej me je razburila ta izogibajoča se, malo jeguljasta referenca tovariša Rijavca, ki ga sicer osebno ne poznam, da je vprašanje bedastih in neumnih popevk v naših državnih komunikativnih množičnih občilih zadeva šolstva. Mislim, da je to umik od resničnih dejstev. To ni zadeva šolstva, to je zadeva samoupravnih družbenih organov RTV Ljubljana. (aplavz)

Mislim, da je to čisto navadno sistematično poneumljanje ljudstva. Sem spada po mojem tudi ves sistem »sandokanizma«, tako na RTV, v založbah in v raznih »Teleksih«, ki gredo precej do konca, tudi v redakciji zelo pogumnega in zelo simpatičnega Mitje Gorjupa, ki je direktor te publikacije. Tovariš Gorjup ima seveda prav, ko se sklicuje, da so redakcije tiste, ki bi morale že kar ukrepati. Tam sedijo slavisti, tam sedijo komunisti, tam sedijo samoupravljalci. Skratka, popolna družbena koncentracija, samo stvari ostajajo take, kot so, mi pa se tu lepo pogovarjamo. Vsak čas bom prišel tudi na lastno krivdo (tako kot Gorjup).

Zakaj o tem govorim? (Sem s področja, ki ni čisto slavistično; jaz sem s slavistike pobegnil v gledališče.) Mi se ukvarjamo pretežno z govorno besedo, zato ne bom govoril skoraj nikoli o pisani besedi. Trdno sem prepričan, da je splošna kulturna klima nekega trenutka tista, ki stori, da lahko začnemo kak problem uspešno reševati. V klimi, kjer tudi danes večkrat slišimo, »lenoben odnos, ohlapnost, liberalizem, neznanje«, predvsem na področju izgovora, ko gre družba zelo tolerantno preko teh (po mojem) zelo nekulturnih, pač pa zelo potrošniških pogledov na probleme jezika (in ne samo jezika), se mi zdi, da je potrebno začeti spreminjati splošno kulturno, družbeno klimo, če hočemo res doseči določene spremembe na bolje. Mislim, da smo se danes zbrali tu zato, da bi neke stvari spremenili. — Uvažamo slaboumne filme in potem skušamo v filmskih krožkih vzgojiti mlade ljudi, da bodo gledali dobre filme (aplavz).

Uvažamo plažo in hočemo ljudi vzgojiti, da bodo brali knjige za šeststo dinarjev, ker so bolj dragocene. To so stvari, ki jih mi ne bomo rešili; pa tudi foruma ni, ki bi to rešil. Mislim pa, če bi večkrat s tovrstnimi pogledi seznanjali širši krog ljudi, bi mogoče sčasoma začeli premikati kulturno klimo na plodnejša tla.

Naj preidem na naše področje. Mislim, da je govor — kultura govora, tako dikcija kot pravorečna plat govora — v gledališčih, RTV, zadnja leta precej

upadla. Toda tudi na naši Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo in še kaj si domišljamo, da je to res neko zelo deficitarno področje, ampak ne zaradi tega, ker mi to samo vemo, temveč ker se nam zdi, da je beseda, govorjena beseda, pa tudi pisana, neverjetno povezana z neko drugo stvarjo — poleg družbenih silnic tudi s procesom ustvarjanja, tako pisateljskega kot tudi ustvarjalnega na odru, da je to izraz nekega umetniškega nazora, kreativnega nazora, če hočete.

Verjetno se še spomnite obdobja v naših gledališčih, ko so tu prevladovala predvsem take igre, ki niso potrebovale nobene komunikacije v občinstvu. Mi smo prešli to svetlo ero in tudi vrsto strokovnjakov gledališča, ki jih še danes zelo slavimo. Takrat so bili nekateri izvajalci, protagonisti gledališča celo prepričani, da bo predstava šele takrat dosegla, po njihovem mnenju, popoln uspeh, ko bo precejšen del občinstva po prvem dejanju odšel iz gledališča. To ni vic. Toda zelo hudo je, da je tako zares bilo. Kajti, gledališča so namreč nekaj časa mislila, da so najbolj zveličavni tisti teksti, ki jih ni treba razumeti in ki razumskega spoznavanja sploh ne prenesejo. Zato je seveda v tekstu, ki ničesar, nikogar in nikoli ne obvezuje, naš igravec prepuščen prav taki neobveznosti. Pa ne samo, da mu ni treba teksta razumeti, ne samo, da ga ne more razumeti, ne samo, da ni treba, da ga razumno posreduje, on ga lahko tudi ohlapno, malomarno govori. In tako je nastala ideološka, teoretična zasnova, da je moderno gledališče tisto, v katerem govoriš malomarno. Igralci, ki so se še zmeraj držali določene artikulacije, dikcijske, pa tudi siceršnje pravorečne discipline, so veljali za arhaično skupino v gledališču, kot neposredni nasledniki Burgtheatra, kar seveda sploh ni res. Ampak — moderno je bilo: ne razumeti, ne sporočiti, ne biti komunikativen. In če je kje birokracija v umetnosti, mislim, da je prav v tem birokracija. To je tipičen nedemokratičen odnos (po mojem) do lastnega občinstva, kjer ti občinstvo preziraš, kjer se ti zdi potem popolnoma nepomembno, da ti dajo gledalci priznanje s tem, da odidejo; saj imaš na koncu koncev le zagotovljen obisk in finance v nekem smislu z abonmaji.

Mislim, da se je v zadnjem času situacija spremenila (mi vsi smo tega zelo veseli), saj celo na Slovenskem že več ne verjamejo, da so te in tovrstne igre še moderne. V Evropi je ta val, kot veste, minil že pred desetimi, petnajstimi leti. Tako sedaj tudi igralci pri nas počasi vedo, da brez kulture jezika, brez kulture dikcije in pravorečne pravilnosti ne bodo mogli uspešno oblikovati svojih misli, ki jih bo moral nekdo razumeti. Moram reči, da smo pri tem precej zamudili — na Akademiji namreč. Po nekem prijateljskem dogovoru s Filozofsko fakulteto smo postali matična ustanova za govorjeni jezik na televiziji, v filmu, radiu in gledališču. To matično ustanovo je vodil profesor Janko Moder, ki zdaj pri nas ne poučuje več. Trenutno nimamo nobenega pedagoga. Matična ustanova na področju govornega jezika, pa nima niti enega pedagoga!

Nekdo se je prej pritoževal, da imate na gradbenih srednjih šolah samo eno uro slovenščine. Visoka igralska šola, ki vzgaja ljudi, ki bi morali biti, praktično in teoretično, mojstri slovenske besede, trenutno nima niti enega učitelja! Zaradi tega se nihče ne razburja; sam upam, da bomo le prišli na boljše.

Na zadnjem posvetovanju v okviru Boršnikovega srečanja v Mariboru so se naši lektorji — »pravorečniki« — po dolgih letih prvič pogovorili (na Sloven-

skem so samo trije gledališki lektorji). Da bi to pospešili, se ubadam z idejo, da bi naša šola odslej organizirala vsak mesec posebej prost pogovor lektorjev (radia, TV in gledališč) na osnovi ene izmed predstav, ki tečejo v ljubljanskih gledališčih. Mi bomo predstavo posneli na magnetofonski trak, delček te predstave bomo poskušali z večkratnim ponavljanjem analizirati; analizirali bomo seveda način govora. Lektor tiste predstave — recimo M. Mahnič iz Drame in J. Moder iz Mestnega gledališča — bo razložil svoj lektorski koncept (seveda če ga ima). Ob tem bi skušali opozoriti na ta ali oni dikcijski problem predstave, ki jo bomo poslušali. Zelo prisrčno vabim k sodelovanju vse tiste, ki bi vas to zanimalo; vabim vas na pomoč, kajti lektorjev za slovenski govorni jezik je zelo zelo malo.

Danes sem tu večkrat slišal o »diktaturi lektorjev« (ne proletariata), sam pa vse obdobje, odkar delam pri gledališču, nisem nikoli imel občutka »diktature«, pač pa sem imel občutek neke strašne razpuščenosti v pravorečju. Pri nas so se modno menjavale izreke posameznih besed. Igralci, ki so to morali preživeti in se kot kameleoni spreminjati, in to v sorazmerno kratkih razdobjih, niso imeli ravno lepega življenja v tem pogledu.

Mogoče moje stališče o tem ni pravilno, toda zdi se mi, da je treba sicer pustiti čim širšo paleto pestrega in živega govora, vendar se na nekaterih področjih že lahko zmenimo, da ne bo to kar najprej kompletna anarhija. Jaz sem proti diktaturi, pa ne samo v jezikoslovju, tudi sicer. Toda da bi bilo pa čisto poljubno, da bi si lahko vsak lektor ustvaril svoj pravorečni sistem, da je dublet in celo triplet cela vrsta, to res ne ustvarja seroznega vtisa pri igralcih. Mislim, da ne bi bilo nobeno nasilje, če bi s to anarhijo končno le prenehali in v pravorečju neke stvari, ki so že ustaljene, uredili z malo več sistematike, ne da bi s tem zavrli siceršnjo živo rast jezika. Z malo več sistematike v pravorečju ne bomo prav nič rušili svoboščin samopravljalcev in demokracije.

Pri razmišljanju, kako začeti spreminjati raven govornega jezika, je najbrž treba ugotoviti prioriteto. Če mi je prijatelj Ante Novak tako prijazno dal podatke (ki sem jih sicer vedel, čeprav ne tako natančno) o tem, kakšen ogromen vpliv imata televizija in radio na poslušalstvo, potem je najbrž to prva fronta, kjer je treba preprečiti, da ljudje na tako občutno vplivnem področju ne bi poslušali jezika — ne samo slabega v dikciji, ampak tudi neumnega. Ljudje so včasih tam tako neizobraženi, da niti zelo povprečno znanih, popularnih imen ne znajo izgovarjati. Mislim, da to res ni policijski sistem, če televizija uvede šolanje svojih spikerjev v jezikovnem pravorečju. Kajti mislim, da ni večjega pedagoškega vpliva glede dobre slovenščine na slovenski narod, kot je ravno najširši vpliv v množičnem občilu, televizije in radia. Zato mislim, da je treba izbrati to fronto kot prvo, kjer lahko lektorji in slavisti opravijo ogromno koristnega dela.

Breda Pogorelec

Tovariš Jamnik je opozoril v svojem razpravljanju zlasti na vprašanje stila, s katerim se igralci otepajo v izgovorjavi, načinu podajanja, pa tudi v odnosu do jezika v dramski igri nasploh.

Razpuščenost v dikciji, izrazu — ali diktatura jezika, to sta le dve plati iste medalje. Pri razpuščenosti, pa tudi pri diktaturi gre za vprašanje posebne ideologije, ki ji pri nas zapadajo tako posebne gledališke skupine kakor včasih lektorji, kolikor jih imamo.

Povabilo k sodelovanju slavisti sprejemamo. Kar je treba v gledališču najprej urediti, je vprašanje ozaveščanja ne le glede kulture govornjene besede, ampak predvsem strukture jezika in v tej zvezi strukture in posebnosti govorne besede. Posebno vprašanje je tudi vprašanje estetskega vrednotenja govornih in funkcijskih zvrsti.

Jože Toporišič

Mislím pa, da je zasluga upada jezikovne ali izgovarjalne kulture vendarle ta, da se je to naše gledališče v zadnjih letih v veliki meri rešilo deklamiranja, se pravi — rešilo se je nekíh šablon, ki so jih igralci prinesli od nekod, verjetno s Češkega, iz Nemčije, in s katerimi so hodili kot na koturnih po pokrajinah slovenskega jezika. Če smo na slovenskih tleh, bi bilo treba zdaj to bazo brez dodatne, nepotrebne šablone kultivirati, seveda v pravi smeri.

Vem tudi, da je bil pouk igraltva v govornem oziru pri nas skrajno zanemarjen; to so mi potrdili tudi nekateri igralci. Mislím, da to tudi sedaj še ni idealno rešeno in mogoče tudi AGRFT ni storila dovolj, da bi dobila za to res kvalificiranega, jezikovno nadarjenega asistenta. Personalne možnosti so in tozadevno rešitev bi na Akademiji morali najti. Tam se preveč improvizira, preveč se dela po občutku. Mením tudi, da so tu vede, ki imajo urejen sistem znanja in tega bi bilo koristno in potrebno preko kvalificiranega učitelja prenesti tudi v igraltvo.

Peter Gregorc

predsednik organizacijskega odbora za napredek gospodarstva in tehnologije Gospodarske zbornice Slovenije, predsednik zbora uporabnikov skupščine Raziskovalne skupnosti Slovenije.

V imenu Gospodarske zbornice Slovenije in v svojem imenu bi se vam zahvalil za priložnost, da spregovorim o skupnih problemih, pa tudi o skupnih osnovah, kar se tiče ne samo jezika, ampak tudi celega našega narodnostnega kompleksa.

1. Slovensko gospodarstvo se dobro zaveda, da je slovenski jezik ne samo glavna osnova pojma naše domovine, temveč tudi osnovno bistvo osebnosti Slovencev. Kakršno koli omejevanje ali oddvajanje tega elementa od katere koli sfere, na primer gospodarstva, trgovine, bi pomenilo rušenje tako posamezne osebnosti pri nas kakor tudi družbenega sistema in državne ureditve, skratka sredine, v kateri živimo. Dokaze za to trditev najdemo v anacionalnih sredinah, kjer se še v petem in šestem pokolenju javlja nostalgija po narodni oziroma nacionalni pripadnosti kot kompleks, ki ga ne moreta zabrisati privzgojena ljubezen do nove domovine, novih krajev, nove države in novih navad. Ena taka tvorba je Amerika in ko prideš v stik s temi ljudmi, v prvih stvkih izpovejo svojo narodno pripadnost, nacionalnost, čeprav jezika sploh več ne znajo. Ameriški psihologi smatrajo, da je več kot polovica razlogov negativnih izbruhov, ki jih imajo pri njih, od pretirane sle po denarju, do potrošništva — in česar se najbolj bojijo — tega, da je narod nosilec prvín originalnih idej; da unifikacija, nacionalna, pomeni tudi sterilizacijo novih idej v gospodarstvu, v tržišču, posebno v zunanjih tržiščih, da se Amerika danes sistematično bori in podpira te svoje nacionalne, včasih getovske sredine, da bi se anacionalnosti znebila.

Kot gospodarstvenik bom iz te misli izpeljal hipotezo, da se sam proizvod, sam material ne prodaja več, ampak da se vedno več prodaja znanje, nova ideja, originalnost in da je jezik in jezikovna kultura nekega naroda osnovna prvina originalnosti ideje. Naj navedem za primer Slovenijales, ko je prišel v Afriko. Poleg strojev za žaganje lesa, ki jih imajo verjetno tudi velesile in večnacionalne družbe, je prišel še s predstavitvijo naše nacionalne kulture, s predstavitvijo našega sistema in drugih odnosov do teh ljudi, pa nove tehnologije. Toda predstavili smo se tudi z našo kulturo, tudi z našo knjigo. S takimi predstavitvami bi mi lahko ustvarili trdnjše in globlje korenine v mednarodnem prostoru in tržišču, kot jih bomo kot majhen narod s kapitalom in s proizvodnjo in proizvodom.

2. Zavedati pa se moramo, da se sedaj in se bo v bodoče še bolj povečevala menjava dela in sredstev med narodi, naraščalo bo število informacij (baje jih je več tisoč na minuto), ki morajo biti kot znanje v proizvodnji ali kot poslovna akcija na tržišču takoj izrabljene, da se zagotovi enakovrednost in s tem enakopravnost posameznega narodnega gospodarstva v svetovnem prostoru, življenjska borba sama bo zahtevala, da se bo v informatiki in poslovnem življenju uveljavilo le nekaj svetovnih jezikov, ki bodo iz razlogov racionalnega šolanja, poslovanja in uspešne produktivnosti predstavljali sredstvo — to pot pač sredstvo za sporazumevanje med narodi; ne več jezik kot element originalnosti naroda in ideje, ampak sredstvo komuniciranja, sporazumevanja. Dejstvo je tudi, da predstavlja v sedanjem svetu, ko humanizem še ni prevzel odločilne vloge v mednarodnih odnosih, produktivnost naroda velik del njegove fizične moči, ki preprečuje, da se ne bi uvrstil med »zaostale« in nerazvite. Pomen produktivnosti za narodni obstoj pa določa njegova številčnost, njegov družbeni sistem, njegova naravna bogastva, itd. Številčen narod si lahko privoščiti več tujk v svojem narodnem jeziku oziroma telesu, preden se bo asimiliral — najprej jezikovno seveda in potem tudi ekonomsko. Manjši narodi morajo težiti za večjo produktivnostjo idej, torej narodnega bogastva in narodnega dohodka, da bodo ekvivalentni. Torej, narod, ki bi imel samo jezik in ki bi samo pri jeziku obstal, ki ne bo proizvajal, bo narod v rezervatih. Narod, ki bo pa samo produciral in bo jezik pozabil, tega bodo slej ko prej kupile še večje tvorbe, še večji narodi. Tak narod bo torej v vsakem primeru izginil. Zato imamo celo koncepcijo — tako pri velikih narodih, torej tudi pri večjih, omeniti moramo, da se je pred tremi leti v Ameriki od univerzitetnega profesorja zahtevalo ob angleščini še znanje dveh jezikov. Sedaj se zahteva znanje samo enega jezika in enega kompjuterskega jezika. V najboljšem primeru bodo tako dva, trije svetovni jeziki prišli v to možnost, da se bo vse, kar se v svetu publicira, vanje prevedlo v teku šestih mesecev. To se pravi — za Slovence in za Nemce, velja pa to skoraj za vse Evropejce: tujih jezikov se bomo morali učiti.

Slovinci se bomo morali učiti tujih jezikov, morali bomo sprejeti sorazmerno velik del tujega znanja v svojo sredino in naši ljudje bodo vedno bolj primorani delovati izven svoje ožje domovine v drugih, velikokrat močnejših in tudi nasprotnih narodnostnih sredinah. Svetovno tržišče znanja in proizvodov bo še dolgo brutalno brezkompromisno. Svojo prodornost bo utemeljevalo z vsemi mogočimi lastnostmi potrošnika, s ciljem, da svet naprej razdeli v uspešne in neuspešne, na bogate in revne. Razumevanje teh treh elementov in tega stvar-

nega položaja pa narekuje, da prevzame slovenski jezik in slovenska kultura (mislim sedaj mladega človeka) od šolanja do proizvodnje, do gospodarstva nove dodatne naloge. Naštejmo samo nekatere:

Temeljito znanje slovenskega jezika je osnova razmišljanja (kdor ni bogat v jeziku, ne zna razmišljati, kaj šele podajati strokovnega mnenja). V vseh dejavnostih, od strokovnih razgovorov, snovanja pogodb do nastopanja v delegatskih forumih, je jezikovna kultura s sposobnostjo formuliranja in točnega izražanja osnovni delovni pogoj. To je dejstvo. Včasih so se ljudje lahko odločali za klasične gimnazije, gradili na grščini in latinščini svoje znanje in ga potem uporabili za obvladovanje drugih jezikov; z usmerjenim šolanjem pa bodo te stvari še bolj omejene. Tehnične šole bodo verjetno imele samo en jezikovni predmet kot osnovo (to bo slovenščina). Zato je osnovno poznavanje tega jezika pogoj, da se bo človek, ki se bo počasi začel osvobajati fizičnega dela, ko bo iz meznega odnosa prešel na ustvarjalni odnos in bo moral nastopati na forumih, pa odločati in biti prodoren, uveljavil tudi na drugih, ne samo svojem ozkem področju. Inženirji imamo v tem slabo točko v primeri z juristi. Mi smo slabo prodorni, ker ne znamo govoriti, ne znamo se prebijati. To pa ni samo v naši sredini. Tudi v najbolj znanih poslovnih in tehničnih krogih je le napisana beseda, definicija, eksaktno bogastvo pojmov osnova prodora. Danes se knjig ne študira več. Zato spet grobo spoznanje, da jezik postaja del proizvodnega procesa, del uveljavljanja novih, naprednih idej v tehniki in gospodarstvu po vsem svetu, v vsem poslovnem življenju.

Drugo spoznanje: prvi pogoj za uspešno učenje in izražanje v tujem jeziku je temeljno znanje lastnega jezika. Če smo se Slovenci kot številčno majhen narod primorani učiti tujih jezikov in če se ob skrajšanem učnem programu ne bomo imeli možnosti učiti latinščine — vsaj tehniki ne, verjetno ne, saj mi tudi nismo radi hodili na klasične gimnazije, mora v tehnični šoli slovenščina dati osnovo, da se bodo mladi lahko učili tujih jezikov. Za strokovne delavce, ki se praviloma ne učijo klasičnih jezikov, pomeni slovenščina vstopnico za izražanje in delo v tujih jezikih, zato mora biti bistven člen šolske izobrazbe.

Naj povem, da se na tečajih za poslovodne kadre v inozemstvu povsod (imenujejo jih refresher-kurzi) predava kot eden glavnih predmetov poslovni jezik, in to poslovni jezik lastnega, materinega jezika. Človek, ki ni pismen, tudi ustmen ni, ne bo v nobeni vodilni strukturi. To je namreč dejstvo. Delavec se odmika od fizičnega dela, fizično delo prevzemajo stroji in računalniški sistemi, delo se umika na sestanke, na debate in v ustvarjalne skupine. Tukaj je mogoče prebijanje z izražanjem, če je kratko, eksaktno; to je osnovni delovni pogoj, kot računalnik.

3. Zavedati se moramo tudi, da tehnološka revolucija in hitri razvoj vseh drugih dejavnikov zahtevata uvajanje novih pojmovnih kategorij, ki jih danes v praksi jezikoslovci praviloma niso sposobni spremljati. Kot primer naj navedem naš zakon o združenem delu, ki je uvedel vrsto novih pojmov; te smo le deloma uspeli pravilno slovensko izraziti. Velike težave imamo tudi pri prevodih, ker nimamo tehnično in jezikovno izobraženih strokovnjakov. Menim, da bi lektorji, ki bi jih morala imeti vsaka večja ustanova, morali biti soustvarjalci novih jezikovnih pojmov za posamezna strokovna področja, morali pa bi

biti tudi za to delo primerno strokovno izobraženi. Samo uvajanje atomske centrale v Sloveniji je uvedlo tristo novih pojmov (ne novih besed), ki jih ne znamo prevesti. Zato se moramo opreti na tuja poimenovanja, tako nastajajo »germanizmi«, ali kakorkoli jih že imenujete, ker enostavnega slovenskega ustreznega pojma za to ni, da niti ne govorim o številu tehničnih izrazov, ki jih enostavno nimamo. In tu gre le za eno samo tehnologijo. Imamo pa seveda tudi zelo častne izjeme: Silvester Škerlj, ki je kot prevajalec prebil trideset let med metalurgi in uvedel serijo izrazov za metalurške pojme, in prof. Križanič v matematiki, ki se je odločal, ali bo literat ali matematik. In ker se je odločil, da bo matematik, uvaja ob svojih vrhunskih rezultatih v matematiko nove slovenske izraze. Z drugimi besedami: lektorji naj se preselijo iz svojih kabinetov v naše in naj zaživijo z našo poslovno prakso. Mi se bomo tu podredili tudi diktaturi, pa ne zato, da bomo lepo govorili, ampak da bomo sploh znali govoriti. Danes je treba precej pojasnjevati tudi ljudem, ki niso v prvem krogu sprejemanja informacij, temveč v drugem, tretjem in četrtem. Tam tudi z germanizmi ne gre, drugače bi mogoče že ubrali krajšo pot. Jezik želimo obogatiti z novimi možnostmi poimenovanj, ki jih potrebujemo v nadvse naglem razvoju, ki mu jezik navadno ne sledi.

Poslovna in tudi politična prodornost in uspešnost v tujini je neposredno povezana z bogastvom narodne kulture, predvsem jezikovne kulture, kot se kaže s književnostjo, filmom, folkloro in celo z uspehi v športu itd. Čeprav smo v tem pogledu lahko ponosni na naše stvaritve, ki dosegajo in celo presegajo veliko večje narode, smo premalo naredili, da bi našo književnost spoznali tudi drugi, posebno pa nerazviti narodi. Pod pojmom »razviti narod« ves svet pojmuje celoto, od kulture, jezika do proizvodnih sredstev. Zavedati se moramo, da bo naš delavec, ki bo deloval v inozemstvu, manj podvržen tujim vplivom, če bo izobražen in s tem ponosen na kulturo lastnega naroda.

Ali bi vi, tovariši, kot potrošniki kupili kak proizvod naroda, če veste, da je nepismen, čeprav je visoko tehničen? Je to sploh možno? Povem vam kot poslovni človek, da so se po skoraj vsakem poslovnem sestanku, največ beremo inženirji vaših knjig, zatekli drugam, ne k številkam. Tako kot ste vi mogoče včasih siti svojega »liričnega« miljeja (smeh). Tako je navadno torej konec vsakega poslovnega pogovora izmenjava knjig. Kaj pa slovenska literatura? K sreči je bila nasproti naše stavbe trgovinica, kjer si lahko kupil Jurija Kozjaka v angleškem prevodu, pa Slovenian poets, in podobno. To smo si izmenjali z Angleži. Poglejte, kaj je tukaj naredila Skandinavija s svojimi elementi? Ne pozabite, da ste s tem delom pionirji tržišča. Veliko lažje je utirati pot proizvodu na tržišče, če je tu — spet tujka?! — »image« — lepa punca. »Image« neke firme, nekega podjetja, nekega proizvoda . . . To je: Kupite pralne praške »Ava«, če so boljši — ker naj bi bili italijanski — delajo pa se v Bosni. Nimamo besed? Vedno je treba predstavljati »paket«; narod bo uspel na tržišču samo s »paketom« — od kulture do proizvoda, do inovacije, do sistema in do odnosa, ki se bo pokazal. Vse drugo je obrtniški primitivizem oziroma z novim izrazom empirični konservatizem. Koliko se tega naša industrija drži: to boste lahko opazili pri neintegralnih, neasociiranih, majhnih, obrtniških podjetjih. Kjer koli smo uspeli formirati majhne tvorbe, boste videli že v predsobi direktorja naše slike, naše knjige, plakate za izlete na Bled, pa še vso folkloro bomo hoteli po-

kazati; pokazati bomo hoteli — mi smo nekaj, pa še nekaj znamo proizvajati, saj smo že tisoč petsto let Slovenci. Povsod — za vsako prodajo — je zadaj že akcent. Pojdite v Iskro, pojdite kam drugam, povsod boste to našli. Za primer naj povem, da smo ob obisku v Clevelandu videli, da je največja senzacija (za najvišje goste) Dalmatinova Biblija. Le najvišjim direktorjem je direktor Skok dejal: »Veste kaj imam za vas — slovensko knjigo — toda le za vas«. To je bila največja senzacija — večja od vseh naših proizvodov.

Tehnik, poslovni človek, ki bo kulturno osveščen, ki bo skozi kulturno vzgojo zvedel, kaj je renesansa, kaj je barok, da bo znal skozi oblikovanje dojeti, kaj je dizajn; ta tehnik bo skozi slovenščino dobil tudi estetski čut za proizvodnjo, pa ne le tisto, kar mu predmet umetniškega oblikovanja daje, marveč mora dobiti malo več — umetniški okus, izobrazbo, ki jo mora imeti vsak »zavoj embalaže« v svetovni konkurenčni borbi. Koliko je posnetkov iz literature, iz umetnosti posameznega naroda na proizvodih, da priključijo kupca s svojo originalnostjo. Naj povem anekdotu na to temo. Babin kuk so hoteli ob obisku Američanov preimenovali v Holiday park. Pa so le-ti rekli: »Saj to ima pa vsako slabše predmestje. Pustite vendar naziv Babin kuk, drugače ne damo denarja.«

Še nekaj o tujkah:

V našo narodno sredino se uvajajo čezmerno tujke v obliki blagovnih označb, celo naslovov naših podjetij itd. Smotrno je zaradi razumevanja tujega tržišča uporabljati mednarodne izraze za naše proizvode ali podjetja; zelo škodljivo pa je, da velikokrat tudi nekvalitetni tuji proizvodi najdejo pri nas zaradi uporabe tujega imena prednost pri kupcih. Mnenja sem, da je to problem, ki ga ne morejo rešiti gospodarstveniki in slovenisti, temveč je to naloga vzgoje potrošnika-kupca, ki smo ga vzgajali preveč »tržno potrošniško«. Televizija res izpolnjuje tisti člen vsake pogodbe med večnacionalno firmo in slovensko, da mora dati toliko in toliko denarja za propagando na televiziji. To je pogoj. Tega žal naša podjetja za svoje nacionalne označbe nimajo v tarifnih pravilnikih.

Gospodarstvo mora skrbeti, da se slovenski in jugoslovanski proizvod uveljavi kot pojem kvalitete. Novi zakon o standardizaciji bo pomagal pri dvigu kvalitete naših proizvodov in zaščitil naše tržišče pred nekvalitetnimi proizvodi iz tujine. Mogoče bo tole izzvenelo kot fraza, toda — Slovenija bo morala v svetu osvojiti nekaj novega: ne to, da bo (Slovenija) v Jugoslaviji na vidnem mestu, ne da postane v posameznih proizvodih tretja, peta, deseta v državi; z nekaj proizvodi in podjetji mora biti prva, druga ali peta v svetu! Iz naših obrtniških širokih dejavnosti se bomo morali umakniti v specializacijo. Tam naj bo slovenski izraz, tam naj bo vidno naše nacionalno poreklo. Ime je lahko včasih latinsko, lahko je Creina, toda, naj bo to naš nacionalni izraz. Tu naj dosežemo tako kvaliteto, da bomo sami ponosni nanjo, da jo bomo kupovali. Če greste v Švici v trgovino in hočete kupiti nemško uro, vas bodo debelo pogledali. Ni govora! V Angliji je dovolj en oglas o tem, da je devizna bilanca slaba. Ljudem svetujejo kupovati domače znamke in uvoz pade za 40%. Tu se mi zdi, da mora družba pri vzgoji potrošnika narediti več, da bi ocenjeval kvaliteto proizvoda, ne pa znamko (»marko«).

Danes sem slišal veselo vest, da je na predlog Leka v združenju za zdravila sprejet odlok, da se nobeno zdravilo v Sloveniji ne sme prodajati pod tujo

znamko. Aspirin torej ne sme biti več v izlozbi. Zanima pa me, koliko ljudi ga bo šlo kupovat v Trst, ker bo na našem zdravilu pisalo GLAVOBOL. Tu nastopa že protiteza in je verjetno že upravičena, da za tistih 330 elementov, kolikor jih vsebujejo (Lek jih ima menda 54); vsa zdravila, ki so danes poznana — imajo zelo malo pravih elementov, vse drugo so »marke«, znamke (Aspirin pa nekaj dišav zraven, pa je spet nova marka.) — za tiste bomo izbrili, da smejo imeti internacionalne izraze.

Končno še beseda o naših manjšinah. Naj povem, kaj je naša dolžnost do njih? Naša dolžnost je, da jim pomagamo v njihovem življenjskem boju za obstanek predvsem v dveh smereh — da nudimo mladini možnost izobrazbe v naših šolah, tako v jezikovni kulturi, kakor tudi v tem, da jih bo čim več visoko izobraženih v praktičnih samostojnih poklicih, da bodo kot sposobni delavci iskani in potrebni tudi kot vodstveni strokovnjaki v svojem okolju.

In drugič, da ustvarimo s poslovno-gospodarskimi zvezami s temi področji take povezave, da bo slovenski jezik postal na teh področjih poslovna potreba delovnih mest. Ali čisto po domače povedano: kmet, ki je imel svojo zemljo, je lahko ohranil jezik. Tisti, ki je moral iti v nemško podjetje v službo, je moral sina prisiliti, da je šel v nemške šole. Ne bom dosti govoril, kaj je moral tam narediti. Odpirati moramo slovenska mesta, kjer se bo moralo slovensko govoriti.

Breda Pogorelec

Zahvaljujem se tovarišu Gregorcju za njegove besede in izražam upanje nas vseh, da to, kar jo povedal, ni bilo samo njegovo osebno in zasebno stališče, ampak da je to tudi v nekem smislu uradno stališče Gospodarske zbornice, stališče njenih predstavnikov, ki ga bodo znali razumno zastopati.

Za nas, ki smo iz raznih krajev Slovenije, naj bi bil to v nekem smislu napotek za uveljavljanje stališč pri raznih podjetjih v vseh krajih. Četudi so v slovenskih razmerah velika podjetja, se v glavnem vendarle uveljavlja obrtniška, mojstrska miselnost, kjer mnenje strokovnjaka včasih še zmerom težko prodre. To pa se kaže ravno tudi v poimenovanju izdelkov. Mene osebno zanima, kaj bo z realizacijo zakona o združenem delu, člena, ki določa, da bodi ime firme skladno jeziku narodov in narodnosti Jugoslavije; kako bodo zdaj to določbo interpretirali. Bo tujega res manj?

Kar se tiče določil glede standardizacije, so ta neprimerno ohlapnejša, še posebej določila o imenih pri uvažanju tujega znanja. Tisti tuji izdelki, ki imajo zraven tuje ime in imajo v krogcu zgoraj ® (kar pomeni zaščitni znak), so navadno opremljeni s tujim imenom zaradi tega, ker naš slovenski gospodarstvenik pri kupovanju tujega znanja tekmuje z drugimi jugoslovanskimi gospodarstveniki. Če ima gospodarski interes, da vpelje kak izdelek, potem bo slovenski gospodarstvenik pristal na vse pogoje. Kajti — če ne bo pristal na pogoje glede imena, bo pristal na te pogoje kdo drug, iz druge republike. O tem se je govorilo na naših sestankih ob pripravi gradiva za posvetovanje Slovenščina v javnosti. Mislim, da so to zelo pomembne stvari, ki sežejo iz našega prostora v jugoslovanski prostor. Prepričana sem, da bo misel o potrebi domačega poimenovanja silno težko uveljavljati, saj gre za širšo zadevo, kot je samo zadeva jezika. Tu gre za vprašanje odnosov do jezika in kultur vseh naših narodov; naše gibanje, naše prizadevanje, da nekaj spremenimo, presega okvire naše socialistične republike.

Upam, da bodo predpisi o standardizaciji takšni, kakršne obeta zakon o združenem delu za imena firm. Problem pa vidim v nečem drugem: kdo bo to izvajanje nadziral, kdo

bo za to izvajanje poskrbel — oziroma, kdo bo poskrbel, da bodo stvari v redu. Pot do resnične kulture na tem področju bo dolga, saj marsikdaj tudi novemu domačemu izdelku zaradi — baje — večje odzivnosti kupcev nadenejo tuje oblačilo. (Kar je tudi zava-janje.) Že večkrat danes — prepričana pa sem, da se bo to postavilo tudi jutri v raz-pravi — je bilo slišati vprašanje, kdo bo »žandar«. Nisem prepričana, da je naloga slavistov, da smo glede teh vprašanj »žandarji«. Najbrž bo treba inšpekcijsko službo urediti in usmeriti tudi na to področje.

Jože Toporišč

Meni se je kot jezikoslovcu in šolniku zdela zelo važna misel tovariša Gregorca o važnosti pouka slovenskega jezika tudi na tehničnih šolah, torej v tisti bazi, v kateri bi se potem ustvarjal in osvajal nadaljnji svet. V tem smislu bi še enkrat opozoril na važnost dejstva, koliko ur ima slovenski jezik na tehničnih šolah in kakšno kvaliteto dosega pouk jezika.

Druga zanimiva stvar se mi je zdela v poimenovalnih težavah ob uvajanju nove tehnolo-gije, novih znanosti ali vej znanosti. Moja osebna izkušnja bi bila, da je uspešnost reševanja poimenovalnih težav sorazmerna ustvarjalnosti, to se pravi raziskovalni de-javnosti, odkrivanju in intenzivnemu ukvarjanju s to problematiko. Verjetno je v tem tudi ključ za metalurško terminologijo. Vem, da je bil Silvester Škerlj, njen tvorec, tako intimno seznanjen z vsemi fazami dela in delovanja zaposlenih ljudi, da se je tam pojavila tista iskra, ki potem prinese odrešilno poimenovanje. Sama reprodukcija je hlapčevstvo. Človeku po mojem ne daje niti zadovoljstva niti ne kakršnih koli idej, da bi rešil tako poimenovanje.

Breda Pogorelec

V razpravi ob usmerjenem izobraževanju bomo najbrže res začeli reševati vprašanje prostora predmetov, ki »ustvarjajo« kulturo, predreti bomo morali obrtniško miselnost na tehniških šolah. Glede jezikovne ustvarjalnosti pa še to: pri metalurgih je še nekaj drugega. Metalurgija je stara panoga. Najbrž se je s tem, da so se naši fužinarji iz roda v rod seznanjali s tem procesom, na poseben način (podobno kot za poljedelske panoge) v našem prostoru že od pradavnine utrjevala in oblikovala izvirna predstava o procesu, s tem pa tudi tvornost v poimenovanju.

Boris Paternu

Mislím, da je nastop tovariša Gregorca v marsičem zelo impresiven, ker odpira celo vrsto takih nalog našega uveljavljanja oziroma uveljavljanja v stroki, nalog, ki se jih po navadi ne zavedamo in so bile za marsikoga prvič povedane. Jaz mislim, da je nekaj specifičen kvalitetni skok v našem delu. Imam konkreten predlog: Slavistično društvo naj s svoje strani pripravi predlog za založbe, kakšne knjige oziroma edicije bi bile najbolj potrebne in pripravne za tuji svet. Tu mislim na knjige s področja književnosti, likovne umetnosti, naše glasbe itd., ki naj bi se dobile tudi v tujih jezikih. Založbam lahko damo tehtno programsko pobudo, odbor Slavističnega društva s svoje strani, mogoče ob asistenci tovariša Gregorca, naj da predloge založbam za to akcijo.

Breda Pogorelec

Lista sklepov je že precej dolga. Naš odbor bo o predlogu razmišljal, poudarim pa naj, da so nekaj takega pred nami že storili umetnostni zgodovinarji s svojo zbirko *Ars Sloveniae*. Podobno je prodrla v jugoslovanski prostor in preko njega revija *Sinteza*. Slovenci imamo vrsto takih podjetij, samo zanje malo vemo in premalo načrtno se to dogaja. Zato bomo poskušali s svoje strani tudi storiti, kar je naša dolžnost.

Iz diskusije Jake Avšiča

(Popoln magnetogram bo uporabljen kot gradivo republiškega posvetovanja.)

Zahvaljujem se prirediteljem tega zborovanja, ker so postavili na program posvetovanja Slovenščina v javnosti tudi vojaški jezik, kakor sem čital v Komunistu. To je po mojem velik problem za nas ravno zaradi tega, ker smo majhna skupina ljudi za en jezik, slovenski jezik.

Slovenski jezik je bil v vojaškem pogledu v veljavi že pred sto leti. Leta 1875/76 so prevajali vojaške knjige za učenje. Večina knjig je bila tako urejenih, da je bila ena stran knjige napisana v slovenščini, druga pa v nemščini. To je delal major, Slovenec, Komel, ki je za nagrado dobil plemiški naslov (pl. Sočebnan; iz SBL I, str. 492—493 posnemamo, da je bila to sprva zasebna pobuda in tudi knjige so izhajale v samozaložbi; op. ur.).

Pri nas so se razmere tako uredile, da je leto 1918 prineslo enemu delu narodov Jugoslavije zmago, drugemu delu — ki pa se je seveda ravno tako boril — poraz. To je imelo za posledico poleg drugih političnih namenov, ki so takrat bili, da je enostavno prevladal en jezik, srbohrvaški jezik. To je trajalo in traja pravzaprav še danes, z veliko izjemo narodnoosvobodilne borbe, ko so vsi Slovenci imeli slovenski jezik, z malenkostnimi izjemami. 1943. leta je maršal Tito rekel meni osebno, ki sem bil prisoten v delegaciji, ki je takrat bila v Avnoju, 29. novembra 1943, da bo po vojni slovenski jezik obstal takšen, kakor je bil takrat.

Stvari pa so se danes spremenile, tudi v družbenem pogledu. Za razliko od avstrijskih časov, ko niso hodili v šole vsi otroci, hodijo danes vsi v šolo. Tako se vsi po naši volji, po volji slovenskega šolskega odbora (sveta) učijo srbohrvaščine že v tretjem razredu do zaključka osemletke. To pomeni, da so vsi Slovenci nekako seznanjeni ne samo s svojim materinim jezikom, ampak tudi z drugim jezikom, ki jim je tudi precej približal ostale narodnosti.

Ko pride vojak z osemnajstimi, dvajsetimi leti v kasarno, mu zato ni posebno težko preiti na razumevanje srbohrvaščine, ki ga obdaja. — V ustavi je rečeno, da se v jugoslovanski ljudski armadi uporablja kot uradni jezik srbohrvaški jezik. Posamezni deli te armade imajo pa lahko druge jezike. To je napisano v ustavah republik, do izpolnitve pa še ni prišlo. Mnogi so prepričani, da so politične in notranje razmere take, ki to preprečujejo. Mislim pa, da je tudi pri nas, ne glede na to, da se učimo v mladih letih srbohrvaščine, ipak materinski jezik tisto osnovno, kar približuje državo rekrutu.

— V stari Avstriji so sicer imeli nemški jezik kot poveljujoči jezik (tudi oficirji so bili torej večinoma nemškega duha), — sicer pa je bil predpis, da se oficir, ki več let služi v takem polku, mora naučiti slovenskemu jeziku. Skupaj so (potem) znali najti rešitev, v kateri so zopet dobili nazaj svojo korajžo, so našli tak notranji izgovor, da so našli hrabrost v sebi. Hrabrost v sebi pa ni lahko najti. To je za vsakega človeka nekaj izredno težkega, iti v boj proti sovražniku, kjer ti preti smrt; drugič pa so neki notranji nagibi, ki morajo biti v vojaku, če hoče, da je dober vojak. Ti notranji nagibi so npravnostni. Mi bi lahko rekli — socialistični nagibi.

Socializem je zelo velikega pomena in če se z njim pravilno ravna, je lahko priamamljiv, tako da se vojak žrtvuje za to. Posebno smo se žrtvovali ali so se žrtvovali naši tovariši, ki so pričakovali od socializma veliko. Če pa je enkrat socializem stvarnost, je potem težava veliko večja, ker niso vsi zadovoljni. Moje osebno mnenje je na primer to, da sovjetska armada v prvih letih vojne ni imela razvitega moralnega faktorja, ki pa bi moral biti v prvi vrsti narodnostni, v drugi vrsti socialni. Ali: socializem bi moral biti toliko razvit, da bi to nacionalnost pokrival. Ampak tega ni bilo in — — — ruski vojak je šele po obrambi Stalingrada postal izredno hraber in vsa nemška poročila z začudenjem ugotavljajo, kako to, da se je ta Rus popolnoma spremenil — in takrat so se spremenile tudi druge nacije. V začetku pa — — — so cele brigade, cele divizije — — — kar takole iskale, kako bi se čim bolje predajale. Ravno tako sem jaz doživljal v Jugoslaviji, kjer ni bil ta narodnostni čut tako upoštevan, kakor bi moral biti, kako so vojaki, posebno pa oficirji, ki so se že navzeli malo tega nacističnega duha oziroma fašističnega, hrepeneli, kako bi prišli čimprej v ujetništvo. Mene osebno sta dva generala prijela za roke in me vlekla naravnost (smeh) v ujetništvo. Torej, ali je to tista borbenost, tisto junaštvo, ki mora zajemati takole vojsko?

(V nadaljnjem izvajanju general Avšič pojasnjuje, zakaj se tako kot v Postojni obrača na slaviste, naj bi podprli misel o slovenskem (materinem) jeziku v vojaškem življenju, šolanju.) /S primerno organizacijo glede slovenskega jezika/ bi vcepili vojakom tako notranjo trdnost, zadovoljstvo, domačnost, vse tisto, kar je potrebno, da se mlad vojak popolnoma preda svojim starešinam, ki mu govorijo lepe stvari o dolžnostih do domovine, in da te dolžnosti resnično tako tudi izvaja oziroma jih sprejme v srce in da je potem pripravljen tudi življenje dati za tako dolžnost. — —

Če bi se zavzel ta visoki forum za to vprašanje, bi že gotovo nekaj vplivalo. Kaj zadržuje, da se to ne zgodi, o tem tu ne bi govoril, ker je to predolga tema, ampak mislim, da bi s tem pomagali. V poročila bi prišlo, da se ta zbor strinja, kot pred dvema letoma, ko še nisem bil tako bolan, kot sem zdaj, ampak se spominjam. Če pa bi med drugim ta zbor tudi navedel, da se strinja s tem, da se slovenščina čimprej pojavi kot pogovorni jezik — — po vsej Jugoslaviji, bi se stvari le premaknile naprej.

Breda Pogorelec

Tovariš general Avšič je s svojim diskusijskim prispevkom pokrtil področje, ki se ga nam, organizatorjem, ni posrečilo pokriti. Problem slovenščine v vojaškem življenju in v splošnem ljudskem odporu je zajamčen z ustavo SFRJ, SRS in z zakonom o ljudski obrambi. Stvar pa očitno v praksi ni tako zelo preprosta. Na posvetovanju Slovenščina v javnosti bomo ta vprašanja, ker gre za del javne rabe, vsekakor načeli.

Jaka Avšič

Je pa tu v rabi tudi zelo veliko slabe slovenščine. Toda ne morem si misliti, da se to more tudi popraviti brez vsestranskih prizadevanj.

Breda Pogorelec

To je pomembno sociolingvistično dejstvo. Naši vojaki, rekruti, ki gredo v jugoslovanski prostor, včasih ne znajo dobro niti slovenščine, vsaj knjižne ne. To se pravi, da nimajo ustrezne jezikovne ravni v prvem jeziku in je v stiku s knjižno srbohrvaščino vojaškega šolanja do neke mere zapolnjen njihov jezikovni izraz, z njim pa predstave. Toda s tega vidika se današnji zbor teh problemov žal ni utegnil dotakniti. Na simpoziju se bomo nemara morali vsaj malo posvetiti tudi tem konkretnim sociolingvističnim vidikom vprašanja prvega jezika v vojaškem življenju.

Frane Jerman

Filozofska fakulteta v Ljubljani

NEKAJ MISLI O ODNOSU MED FILOZOFIJO IN JEZIKOM

1. Jezik pojmuje danes kot skupnost različnih znakovnih sistemov, katerih temeljna funkcija je sporazumevanje med ljudmi. Ta definicija je dovolj splošna, da ne more biti (prav zaradi svoje splošnosti) preveč sporna. Jezik pa seveda ni zgolj informacijsko, sporočilno sredstvo, ampak je tudi sredstvo za umetniško izražanje in znanstveno sporočanje.

Če nam gre za jezik kot sistem znakov in simbolov, moramo reči, da je zgrajen večplastno. Pogovorni jezik je s tega vidika *univerzalni* jezik, ker zajema vse jezike, ne samo umetniškega in znanstvenega, ampak tudi znotraj obeh še posebne simbolne jezike, kot sta npr. jezika matematike in logike. Poleg »realnega« jezika, kot bi lahko imenovali *jezik reči* (podobno kot v Swiftovem romanu *Guliverjeva potovanja*, kjer se ljudje pogovarjajo samo z ostenzivnimi definicijami: kažejo in tudi nosijo s seboj predmete, o katerih in s katerimi se hočeje pogovarjati), imamo še množico sinkategorematičnih izrazov, razen teh pa še jezik pojmov in jezik pojmov o pojmih. Tu bi se lahko na široko začeli pogovarjati o hierarhiji jezikov znotraj univerzalnega jezika — in sicer po kriteriju splošnosti in abstraktnosti besednih upodobitev pojmov. Ta kriterij nam pride izredno prav, ko ocenjujemo kulturo jezika, se pravi njegovo sposobnost za izražanje tudi zelo abstraktnih, težko izrazljivih miselnih konstrukcij, ki jih je zlasti polna filozofija. Kako se je ta plast slovenskega jezika razvijala, vidimo lepo, če beremo prve slovensko pisane filozofske tekste naših neotomistov (npr. Frančiška Lampeta ali Antona Mahniča), kjer je beseda okorna in nekako ne zna prebiti lupine abstraktnosti. Ko pa beremo zadnje razprave Aleša Ušeničnika, opazimo, da mu filozofska beseda teče že povsem mirno. Njegovo izrazoslovje je jasno, miselne konstrukcije sicer zapletene, vendar jezikovno nadzorovane in nadzorljive. Podobno podobo dobimo, če si ogledamo razvoj laične filozofije od obdobja med obema vojnama do danes. (Nekako od Franca Vebra pa do Vojana Rusa.)

K razvoju filozofskega jezika je seveda nekaj prispevala tudi prevodna literatura, ki je na Slovenskem sicer ne gojimo preveč in tu s Srbi in Hrvati sploh ne

moremo tekmovati, vendar pa je praktično vsa marksistična terminologija nastala kot prevod, v procesu prevajanja del klasikov marksizma.

2. Jezik pa ni zanimiv samo z vidika njegove pomenske plasti, ampak tudi s svoje *logične* strani. Z vidika logike je namreč jezik sistem pravil, in sicer *normativnih* pravil, ki nam zapovedujejo, *kako naj* govorimo in pišemo in *kako ne smemo* ne pisati ne govoriti. Pravila so torej *zapovedna in prepovedna*. Glede na to bi lahko dejali, da je logika jezika sistem zapovednih in prepovednih pravil.

S tem pa seveda logika jezika še zdaleč ni izčrpana. (Termin logika uporabljam v zvezi z jezikom samo pogojno — bolj v smislu reda stvari ali temeljne strukture, iz katere so izpeljive posebne strukture.) Že prej citirana delitev jezika na *kategorematične in sinkategorematične* izraze nakazuje, da se bo logika bolj ukvarjala s sinkategorematičnimi besedami kot pa s kategorematičnimi. Če je namreč logika (in tu mislim na t. im. formalno ali formalizirano logiko) znanost, ki proučuje *izpeljivost* enih stavkov iz drugih v zvezi z njihovimi oblikami (formami) in to na temelju *izhajanja* enih stavkov iz drugih, potem je jasno, da se lahko logika dotakne jezika samo s svoje specifične strani in ugotavlja (ali vsaj poskuša ugotavljati) »logičnost« *sintakse univerzalnega (vsakokratnega) jezika.*

Tu bi kazalo omeniti, da je sintaksa govornih besede kljub vsemu drugačna od sintakse pisane besede. To nam kaže že preprost poskus: ko snemamo nevezani (nepripravljeni) pogovor na magnetofonski trak, vidimo, — ko razgovor prepisemo —, da ga moramo sintaktično povsem preurediti, semantično kajpada ne. To nam v resnici pokaže vsak magnetogram. Logična analiza jezika pa ne zadeva samo te sintaktično-gramatikalne plati, ampak tudi pravilno rabo besed — in to takšno pravilno rabo, ki je jezik sam s pravili ne urejuje. Že Ludvik Wittgenstein je v svojem *Logično-filozofskem traktatu* ugotavljal napačno rabo besede »identičen«: »Tako 'Sokrat je istoveten' nič ne pove, ker besedi 'istoveten' kot pridevniku nismo dali nobenega pomena«. (5.4733). Filozof je mislil na to, da je beseda »identičen« ali »istoveten« v svoji uporabi nujno dvočlenska relacija, ki je ne moremo uporabljati monadično — saj je v tem primeru ob svoj pomen. Tako nam torej logika mojstri občutek za pomensko pravilno rabo. Čim bolj abstrakten jezik govorimo, tem bolj pride do veljave logika. Ta znanost je v nekem smislu pravzaprav *polica*. Gramatika in logika sta si bili že od nekdaj dovolj sorodni znanosti — obe se pač podobno ukvarjata z jezikom. Logika skrbi nekako za pomensko snažnost jezika pri njegovi uporabi. V tem smislu je logika istovetna s tisto filozofijo, ki jo je zagovarjal (seveda mnogo preveč rigorozno) dunajski krožek in po kateri je filozofija logično pojasnjevanje (razjasnjevanje) stavkov znanosti. Ta sicer že prevladana koncepcija filozofije pa vendarle kaže mesto, ki ga logika praktično zavzema v jeziku, mesto, ki ga ima vsem -izmom navkljub.

3. Jezik ima seveda poleg svoje glavne — sporočilne — funkcije še dosti drugih. Med njimi gotovo ni na zadnjem mestu *estetska* funkcija. Te pa ne iščemo navsezadnje zolj v umetniškem knjižnem jeziku, ampak tudi v pogovorni govorni besedi. Nemara je to, čemur pravimo kulturna raven jezika, prav v ude-

ležbi, deležu, ki ga ima estetska funkcija besede kot element estetske zgradbe jezika.

Govorništvo, na katerega smo že pozabili in sodi menda samo še v zgodovino in na teološko fakulteto, ni samo način, kako prikleniti poslušalčevo pozornost, ampak je v takšni sestavi govora, katerega struktura je tisto, čemur so stari antični mojstri pisane in govorjene besede rekli »eno mnogega« ali »lepo«.

Gotovo da v vsakdanjem sporočilu (pisanem ali govorjenem) estetska funkcija besede še zdaleč ni glavna, vendar pa je sodelujoča in sodoločujoča. In prav tu se še enkrat pokaže, da je med govorjeno in pisano kulturo na Slovenskem (vsaj po mojem mnenju) precejšna razlika. V govoru delamo slovnične napake, ki bi jih v pisani besedi nikoli ne zagrešili, tvorimo sintaktično tako nemo-goče konstrukcije, da jih ni mogoče razvozlati in stavek obtiči, bolje, obvisi v zraku, ne da bi dopovedal to, kar je hotel. Šele izrazita disciplina nas prisili, da govorimo razumljivo in v skladu s pravili jezika — se pravi pravilno.

Ali je torej govorjena misel drugačna od napisane? Ali velja za govor drugačna logika kot za pisano besedo? Vse to so vprašanja, na katera bi morala znati odgovoriti ne samo filozofija (ta še najmanj), ampak sociolingvistika in psiholingvistika.

4. Temeljni filozofski problem jezika je, kako se v njem zrcali stvarnost, realnost. Prav o tem »kako« so filozofi razpravljali že od antike sèm. Posebno srednjeveški spor med »realizmom« in »nominalizmom« je posegel prav v bistvo razsežnosti tega problema. Realizem je bil bolj nagnjen k mnenju, da jezik neposredno izgovarja stvarnost, da je samo simbolni nosilec stvarnosti in torej nekaj »pasivnega«, »nominalizem« pa je zatrjeval *konvencionalni* značaj jezika: splošno je samo v znakih, ki so izbrani po dogovoru, sami zase pa ne pomenijo ničesar.

Konvencionalizem pravzaprav zanika neposredno, bistveno zvezo jezika s stvarnostjo, saj pri vseh svojih avtorjih vodi neposredno v agnosticizem. To pa zato, ker je spoznavnoteoretsko povezan s senzualizmom, ki reducira spoznanje na sfero čutnega zaznavanja. Svet se spremeni v svet občutkov in zaznav — te pa so individualna zadeva vsakega posameznika. Glede na to ni mogoče odkriti neke objektivne obče veljavnosti — spoznanje je vedno subjektivno. To, kar dviguje vsaj v nekem smislu spoznanje na objektivno raven (na relaciji TI — JAZ), je ravno jezik kot sistem dogovornih simbolov ali znakov. Beseda »rdeč« je za vse, ki razumejo slovenščino, znak za določeno barvo. Ne glede na to, kako vsak posameznik doživlja rdečo barvo, in verjamemo, da jo vsakdo doživlja na svoj način (ki je lahko tudi neprimerljiv z občutkom drugih ljudi), pa vsi vemo, da gre za rdečo barvo. V tem smislu je jezik na tej ravni poenotenje, konvencionalno poenotenje občutkov. Jezik in njegovi sestavni deli so torej nekaj fiktivnega, spremenljivega.

Nasproti tej teoriji, ki more voditi v solipsizem, kar je večna nevarnost vsake senzualistične spoznavne teorije, stoji *realistična* teorija, po kateri imata jezik in svet enako strukturo. S to teorijo imamo (ali naj bi imeli skorajda paradoksalno) opraviti pri Ludviku Wittgensteinu, in sicer v njegovem že citiranem *Traktatu*. Gre za vprašanje, ali imata jezik in svet v resnici enako strukturo. Dve tako

kvalitativno različni stvari (stavek in stvarnost, ki jo stavek opisuje) pravzaprav sploh ne moreta imeti enake strukture.

Realizem Wittgensteinove teorije jezika iz obdobja *Traktata* je v trditvi, da sta jezik in stvarnost primerljiva. Tako beremo značilne stavke: »Stvarnost je primerljiva s stavkom« (4.05) ali pa »Gramofonska plošča, glasbena misel, notni zapis, zvočni valovi so vsi med seboj v tistem preslikavajočem notranjem odnosu, ki vlada med jezikom in svetom. Vsem je skupna logična zgradba.« (4.014). Kot je iz obeh citatov razvidno, ne gre za neposredno, direktno *kvalitativno* strukturno izenačevanje teh dveh kvalitativno neprimerljivih si stvari (jezik in svet), ampak za teorijo simbolnega *preslikavanja* v smislu projekcijske teorije. Wittgensteinovo sklepanje je približno takole: Da bi lahko v jeziku spregovorili nekaj o svetu, morata imeti jezik in svet nekaj skupnega — to pa je logična zgradba, ki mora biti vsaj primerljiva z enim in drugim, kar ni daleč od Aristotelove misli, po kateri je stavek, ki spaja nekaj, kar je spojenega v stvarnosti, resničen, ker prikazuje neko dejstvo. Wittgensteinova filozofija jezika iz njegovega prvega obdobja je torej v bistvu klasična aristotelovska teorija, ki vidi obstoj resničnosti stavka v njegovi primerljivosti z vsebinskostjo, se pravi s stvarjo samo. Tej misli je težko nasprotovati, vendar je tudi ni mogoče razumeti dobesedno, saj se stvar vendarle zaplete, kakor hitro zapustimo področje reči, stavke s konkretnim subjektom in konkretnim predikatom. Na onih ravneh jezika, o katerih smo spregovorili v točki št. 1., se teorija resnice premakne na drugo področje, na področje logičnih odnosov med pojmi in stavki, ki so nosilci teh pojmov, saj neposrednega stika z empirično, čutno-zaznavno realnostjo ni več. Stvar otežkoči tudi praktična raba jezika, ko en sam termin sodi na več ravni, kar je odvisno od vsakokratne jezikovne situacije.

Zdi se, da je rešitev med obema skrajnostma (med rigoroznim konvencionalizmom in preveč naivnim realizmom) v postavitvi dialektične razsežnosti med jezikom kot sistemom znakov in svetom, tj. različnima ravnema realnosti (od empirične, čutno-zaznavne realnosti do realnosti teoretskega sistema znanja — znanosti).

5. Na koncu bi rad poudaril, da je jezik predvsem fiksacija pomena v znake. Jezik je v tem primeru kot posoda (Prešernova primera sploh ni samo pesniška, ampak skriva ali razkriva veliko in globoko resnico), katere vsebina se more spremeniti, oblika (posoda) pa le redkokdaj. To pomeni, da znak, beseda, ostaja, njen pomen pa se historično spreminja. To pa ne samo v terminologiji znanosti (obrabljen primer je seveda beseda »atom« ali »nedeljivi delec«, ki smo ga na nesrečo človeštva razcepili), ampak tudi (in tu še mnogo bolj pogosto) v pogovornem jeziku. Prav zato ne smemo pozabiti tudi na dejstvo, da si jezik in mišljenje nikakor nista istovetna, saj je jezik le *diskurzivno* mišljenje, se pravi *ofornjeno* (izoblikovano) mišljenje in še zdaleč ni niti podoba tega, kar se v resnici dogaja pri miselnem procesu v človekovih možganih. V tem je tudi tista resnica nominalizma, ki pravi, da jezik enoti nekaj, kar je pri vsakem posamezniku različno (v okviru istega področja seveda).

Rekli smo, da je logika jezika sistem pravil: zapovednih in prepovednih. To pa je samo del resnice. Jezik je razvijajoč se sistem. Jezikovna praksa (pismena in ustna) nenehno spreminja pravila, ki jih krši in postavlja nova. Zato se giblje

zgodovina jezika v nenehnem boju med staro in novo normo. Kdor bo bral kate-ri koli prevod izpred dvajset ali petdesetih let (ali nemara še več — zaradi boljše preglednosti in dokazljivosti pričujoče teze), bo začuden nad zastaranostjo je-zika in se bo pri priči zavedel, kako se je jezik normativno spremenil. Zasta-relost prevodov govori prav o tem. Zastarelosti jezika starejših piscev pa ne čutimo kot zastarelost, ampak kot estetsko funkcijo jezikovne patine. (Če beremo Jurčiča v nepopravljenem jeziku — tako rekoč v originalu —, ga po-vsem drugače estetsko vrednotimo, kot pa če ga beremo v berilih, kjer je osna-žen, jezik pa je zato sivo posodobljen.)

Jezik torej ni zgolj problem slavistov in jezikoslovcev, ampak tudi filozofov in ne nazadnje tudi logikov. Zato smo se tudi v prizadevanju za lepšo sloven-ščino v javni in zasebni rabi odločili združiti vse svoje moči.

Breda Pogorelec

Izhajam iz tistega, ali pa vsaj blizu tistega, koliko je naše jezikoslovje povezano s češko, poljsko teorijo in podobno, in s tistim, kar je izhajalo iz Carnapove šole. Seveda so stvari in gledišča drugačna. Tudi jih mi pojmuje drugače. Mislim pa, da je go-vornik odprl s svojim prispevkom nekatere dimenzije, o katerih bomo slavisti morali razmišljati, na vseh ravneh. O Wittgensteinu slišimo, beremo zelo veliko, spreminjamo znani citat Meje mojega jezika so meje mojega sveta v pregovor, veliko od tega je tudi napak razumljenega. Včasih pride tudi do kratkega stika med filozofijo in med jezikoslovjem, kar je bilo tudi omenjeno. Hvaležna sem za govornikove besede, za spodbudo, in na enem naših prihodnih posvetovanj bomo morali filozofskim podstavam v naših vedah, tako v jezikoslovju kot v literarni védi, posvetiti več tvornega delov-nega časa.

Jože Toporišč

Vesel sem, da je tudi kolega citiral Wittgensteina, ki sem ga tudi jaz pred kratkim v neki polemiki citiral ravno z istim mestom. Mislim, da je ena izmed stvari, ki povzro-čajo nekulturo jezika in govora, tudi zatekanje v tako imenovano splošnost, nedore-čenost, da se melje slama in pravzaprav nobeden ne more ugotoviti, kdo sploh nastopa. Potem so pa še neke stvari, recimo trditev, kakor da slovenskemu jeziku nekaj manjka. Ali je to res? Slovenskemu jezikovnemu ustroju ničesar ne manjka. Imamo v jezikov-nem ustroju tako imenovane končne elemente, kot so fonologija, če hočemo, tudi bese-dotvorni formanti itd., potem recimo morfematika, so pa tu še nekončni elementi, recimo izrazje. Pomanjkljivost tega jezika pa čutim, če se pojavi neka nova teorija ali novo predmetno področje, v tujem jeziku meni prezentirano, in ga hočemo izraziti v sloven-ščini. Takrat se postavljajo problemi, o katerih smo že preje govorili. Drugače pa jezi-kovni strukturi ničesar ne manjka. Morda manjka, če bi vendarle hotel koncidirati malo predavatelja. Morda je včasih preobremenitev z arhaizmi, ampak to gotovo tu ni bilo mišljeno. Ravno pred kratkim sem govoril z nekim tehnikom, strojnikom, ki je razlagal isto in opozoril, da se ta problem pojavlja. So tehnični izrazi, ki jih mi ne vidimo tako, kot nam jih predstavi beseda v tujem jeziku. Res so nekatere stvari v jezikih, kjer mi tistega tako ne vidimo, imamo deloma drugače povedano, in takrat bi pa priznal neko tako pomanjkljivost. Ali slovenska notranja logična zgradba jezika ovira filozofsko misel? Mislim, da ne. Tako zelo hvalijo francoščino kot jezik, v katerem je mogoče jasno misliti. Če gledamo včasih francoske razprave itd. — jaz ji tega ne morem priznati. Te slabosti, tega slovenski jezik nima.

In potem je bila še ena misel: jezik in svet s podobno strukturo. Na splošno se mora reči, da ni tako. Pšenica pa riž rasteja pri nas, pa kupujemo ju. Vendar se jezikovno

to lahko različno izraža; in zato imamo tudi jezike, ki so v strukturi izrazito različni. Drugo pa je, da meni jezikovna struktura torej razčlenjuje pojavnost morda na svoj način, morda je bilo kaj tudi v tem smislu mišljeno, da jaz gledam tudi predmetnost na podlagi tega, da je moj materin jezik slovenščina oziroma — če sem si razširil možnosti — še kateri drug jezik.

No, tako brez kakšnega kriticizma, utrinkov nekaj, da ne bo brez odziva.

Frane Jerman

Moja teorija odnosa svet—jezik je v bistvu projekcijska teorija, a o tem zdajle ne bi razpravljaj. Hotel pa bi povedati samo še en stavek: v slovenščini dejansko nekaj manjka, če ne moremo govoriti o slovenščini brez tujk.

Breda Pogorelec

S tem, kar je zdajle tovariš Jerman rekel, se pa ne strinjam. Rada bi poznala jezik — vsaj ti, ki jih poznam, niso takšni, da bi lahko govorili o jeziku brez tujk. Mislim, da lahko govorimo, če se seveda potrudimo, o našem jeziku tudi brez tujk.

Če so težave, potem so drugje, z njimi se ukvarja tudi deloma naša kolegica Olga Gnamuš, to je najbrž vprašanje naše zmožnosti. Naš jezik ima strukture, o katerih je govoril tovariš Toporišič. Vprašanje naših zmožnosti je, ali te strukture obvladamo? Vprašanje je, koliko je tega; pa še vprašanje sposobnosti. Ali lahko to, kar obvladamo, tudi v praksi izpeljemo? Na to pa deluje toliko pritiskov, toliko zavor, da je pravzaprav prej treba govoriti o teh vprašanjih v zvezi s Slovenci. Žal v sorodnih strokah ni razumevanja in od tod tako spoznanje.

Kajetan Gantar

Tovariša Jermana bi samo v toliko korigiral: kolikor jaz poznam jezike indoevropskega kroga, ni jezika brez tujk. Tudi homerski jezik, ki je najstarejša faza grščine. Tam že najdemo mesta, kjer pravijo: ta in ta beseda, ki ji pa drugi pravijo tako in tako. Če pravi tovariš Jerman, da slovenščini nekaj manjka, ker ne more obstajati brez tujk, potem lahko rečemo, da ravno toliko manjka tudi vsakemu drugemu jeziku na svetu.

Frane Jerman

Veseli me, da sem sprožil debato. Tega stavka nisem ravno tako resno mislil.

Breda Pogorelec

S prispevkom tovariša Kremenška se bomo dotaknili nekih problemov v svetu navad. Tudi navade so govorica in prav zaradi tega nas mora etnološka problematika, natančneje specifika te problematike posebej zanimati. Bojim se, da slavisti nimamo zmeraj stika.

Slavko Kremenšek

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Rad bi se zahvalil za povabilo, da kot etnolog povem nekaj besed k današnji temi »Slovenski jezik in slovenska kultura«. To priložnost pa bi izkoristil tudi za to, da kot član izvršilnega odbora Etnološkega društva Slovenije to zborovanje toplo pozdravim.

Bojim se, da sem svoj prispevek vse preveč navezal na drugi del imena našega posvetovanja, se pravi na slovensko kulturo, in manj na slovenski jezik.

JE DANAŠNJA SLOVENSKA ETNOLOGIJA ANTIFOLKLORISTIKA?

1. Vprašanje, ki je zaobjeto v naslovu pričujočega prispevka, je namenoma priostreno. Spričo tega utegne biti morebiten pritrdilni odgovor nanj očitno izziivanje. Takšna metoda sicer ni vedno koristna, toda izključiti je ne kaže. Zaostreno soočanje z določenimi nauki ali določenim stanjem zahteva namreč tudi morebitno nasprotovanje v izostrenejši obliki. To pa utegne biti zaradi stvari, za katero gre, v ne tako maloštevilnih primerih celo zelo plodno. V zvezi s folklorističnimi predstavami o etnologiji in njenimi spoznavnimi prizadevanji, ki so nam navadno lastne, se zdi, da je tako.

2. Folkloristične predstave, o katerih je govor, so stare stoletje in čez. Rodila jih je doba romantike in razdobje boja za priznanje narodne samobitnosti. Potlej so se sorazmerno malo spreminjale. Sicer se z Matijo Murkom v slovenski etnološki misli res začena obdobje tako imenovanega realizma, dejali bi lahko tudi pozitivizma. Toda obstoječe družbene razmere so še naprej omogočale in celo vzpodbujale razne romantične ali novoromantične poglede. Glede na tesno povezanost etnološke misli preteklega stoletja z literarnozgodovinskimi in še posebej jezikoslovnimi prizadevanji bi bila zelo mikavna primerjava nadaljnje razvojne poti omenjenih ved. Toda to ni naša naloga. V pričujočem okviru si zastavljamo le vprašanje preživelih folklorističnih sestavin v današnji slovenski etnologiji ter v predstavah o njej.

3. Folklor, folkloristika, folklorizem in kar je še podobnih izpeljank, so pojmi, ki neizogibno predpostavljajo obstajanje tako imenovanih ljudskih pojavov in tako imenovanega ljudstva. S prilastkom ljudski imamo opravek tedaj in tam, ko je govor o kulturnih sestavinah, ki naj bi imele folkloristični značaj. Ljudska pesem, ljudski jezik, ljudsko slovstvo, ljudska umetnost so pojavi, ki jim tudi z etnološkega vidika pritiče mesto v okviru tako imenovane folklore, katere obseg opredeljujejo zelo različno. Pri nas in še marsikje drugod se pojem folklor navadno pokriva s tako imenovanimi ljudskimi duhovnimi stvaritvami; ponekod obsega le njih manjši del. Sicer pa je moč mirno trditi, da ni razumljivo, zakaj bi omejevali folklorne pojave le na tako imenovano ljudsko duhovno kulturo, in bi ne šteli sem na primer tudi noše ali sestavin tako imenovanega ljudskega gospodarstva, prehrane in podobno. Vprašanje torej ni v obsegu kulturnih pojavov, ki jih štejemo med folkloro, ki je predmet folkloristike, temveč v angelški besedici »folk«, ki pomeni pač ljudstvo, in v prilastkovni obliki ljudski.

4. Folkloristično pojmovanje ljudstva, porojeno v romantiki, je ob svojem nastanku vsebovalo neizpodbitne demokratične in še druge napredne sestavine. Folkloristična misel je opozorila na ustvarjalno moč tako imenovanih nižjih družbenih plasti, tako imenovanega navadnega ljudstva, sicer nikoli kaj natančneje opredeljenega, pa vendar tistega dela nacionalne skupnosti, sredi katerega naj bi se še ohranilo v bolj ali manj čisti obliki pravo in nepokvarjeno

narodno bistvo. Črpanje navdušenja in samopodrditve iz nakazanih folklorističnih korenin je imelo v svojem času svoj nedvomni narodnopolitični pomen. Seveda pa folkloristično naslajanje nad vsem, kar naj bi bilo pristno ljudskega, po nekaterih določilih nepismenega in aracionalnega, občestveno vezanega in tradicionalnega, že v samem začetku ni imelo zgolj pozitivnega predznaka. Inteligenca, ki se je v imenu slovenskega meščanstva navduševala za zbiranje tako imenovanega »narodnega blaga«, je pri delu za sodobne, resnične in življenjske interese tega istega »naroda«, se pravi ljudstva, recimo za ilustracijo odnosa kar »pofla«, v številnih primerih docela odpovedala. Zanimanje za folkloro, za tako imenovane ljudskokulturne vrednote, in dejanski družbeni interes nosilcev omenjenih pojavov sta si bila odločno preveč vsaksebi. Razlog je bil seveda v družbenih odnosih ali različnih razrednih koristih.

5. Etnološka misel, posvečena preučevanju Evropecev, je dobila izoblikovanejšee obrise v dobi racionalizma; tedaj je bila tesno povezana s tako imenovano statistično vedo. Pri meščanstvu, ki se je šele borilo za oblast, so bila živa in ob tem tudi še bolj ali manj iskrena prizadevanja za vsenarodni napredek. To je odsevalo tudi v etnološki misli. Tako je na primer v Linhartovi zgodovini etnološko gradivo še povsem organski sestavni del narodove zgodovine v njeni kompleksnosti. Z uveljavitvijo folklorizma romantičnega obdobja v etnološki misli pa so tako imenovano ljudsko kulturo pričeli cepiti od splošne narodne kulture. Poslej je bil govor o tako imenovanem narodnem blagu, ki naj bi bilo v nekaterih bistvenih sestavinah nekaj drugega kot umetno slovstvo. Postopoma so se uveljavili izrazi kot ljudska umetnost, ljudska glasba, ljudsko slovstvo, ljudsko znanje, ljudska medicina, ljudske šege, ljudsko pravo, ljudska noša, ljudsko gospodarstvo in tako dalje. Vse, čemur je bil pripisan prilastek ljudski, je veljalo in največkrat še velja za pojav posebne vrste. To naj bi bil bolj ali manj samosvoj svet, svet ljudske kulture. Sicer so vpliv mestnega življenja in civilizacijske sestavine, ki naj bi bile tako imenovani ljudski kulturi v osnovi sovražne, v tem svetu že marsikaj razrušili, ponekod je celo komajda še kaj ostalo. Zato velja splošna predstava, da je prvenstvena naloga etnologov, etnografov, narodopiscev, folkloristov, ali kar je že imen za to stroko, ki na videz niti v imenu ni enotna, da čimprej zberejo čim več teh ljudskih posebnosti, pač v stilu klicev slovenskim rodoljubom sredi prejšnjega stoletja: »Poberite kosce, da konca ne vzamejo«.

6. Slovenskim etnologom je danes že dokaj jasno, da reševanje nekih preostankov, prežitkov, nečesa, kar je tudi sicer težko opredeljivo, ne more biti teoretično podlaga neke vede. Vsiljuje se jim nadalje vprašanje, ali predpostavka o nekem posebnem ljudskokulturnem področju, ločenem od siceršnje kulture in, če kdo posebej hoče, tudi civilizacijske pojavnosti, sploh ustreza družbeni stvarnosti, to ne le dandanes, temveč tudi v preteklih razdobjih. In če so bile ljudskokulturne vrednote omejene na podeželska območja, kakšna je bila kultura ljudstva po mestih, s katero se folkloristično usmerjena etnologija navadno ni ukvarjala? Kaj je končno s tistim delom življenja ljudstva, ki je bila tako ali drugače povezano s splošnim družbenim razvojnim tokom, z državo, deželo, graščino, s faro, če ne drugače, preko davščin in vse obvezujočega cerkvenega nauka. Tega dela ljudskega življenja se od neke »izvirne« ljudske kulture pač

ne da deliti, ne da bi nevarno zarezali v enoten kulturni ustroj. Temeljne probleme današnje etnologije je torej moč iskati zunaj stare ljudskokulturne ograje.

7. Kaj torej prvenstveno zanima današnje slovenske etnološke? Povedano na kratko, je to način življenja (way of life, Lebensweise, byt) vseh družbenih skupin slovenskega etnosa v preteklosti in sedanjosti. Tu gre za poseben izraz, za svojstveno govorico o nastajanju, obstoju in razkroju ter ponovnih oblikovanjih življenjskih stilov sestavnih delov slovenske etnične skupnosti. Je to raziskovanje tako imenovanega vsakdanjega življenja, ki se kaže v pretežno vsakodnevnem odnosu ljudi do obdajajočega kulturnega in naravnega sveta. Pri tem pa ne gre več toliko za vprašanje, kakšno je to vsakokratno kulturno okolje samo po sebi, s čimer se ukvarja še vrsta drugih ved, temveč gre v prvi vrsti za problem, kako je neka kulturna sestavina uporabljena, kaj nam le-ta ali njih sklop mimo neposredne uporabnosti o uporabniku morda še pove. Skratka, današnja etnološka vprašanja izvajajo govorico ljudi in reči, ki se kaže mimo neposrednega jezikovnega izraza še na najrazličnejše druge načine. Ljudje govorijo o sebi in o ljudeh svoje socialne ali poklicne skupine in do določene meje celo o vsakokratnih značilnostih naroda, ki mu pripadajo, seveda tudi z — recimo — delovno, gospodarsko, stanovanjsko, oblačilno, prehrambno itd. kulturo. Nakazana govorica pa ni le pripoved o sebi, temveč prav tako tudi o odnosih med socialnimi sloji, med razredi in do določene mere tudi med posameznimi etničnimi skupinami. Kaj je namreč pri razglabljanju o takih ali drugačnih družbenih razlikah, seveda tudi današnjih, bolj zgovorno, kot mikroanaliza tako imenovanega vsakdanjega življenja posameznih družbenih skupin?!

8. Ali je današnja slovenska etnologija potemtakem res nekakšna antifolkloristika? Odgovorimo na vprašanje tako ali drugače, dejstvo je, da se današnja slovenska etnologija (in ne le slovenska!) poslavlja od pogledov in dobršnega dela pojmov tako imenovane folkloristične faze svojega razvoja. Etnologi so spoznali, da se kaže končno vendarle izviti iz večkrat umišljenih, vsekakor pa slabo določljivih in za razvoj stroke nespodbudnih ljudskokulturnih okvirov. Tudi se kaže zavedati nekaterih idejnih sestavin, ki so bile v posameznih razdobjih etnologiji kot folkloristiki ali narodopisju lastne. Kolikor so tovrstna razmišljanja in procesi v današnji slovenski etnologiji živi, pa se le zdi, da se zunaj nje o tem ne razpravlja. V vseh zvrsteh naše pisane besede imajo pojmi folklor, narodopisje, etnografski in z njimi vsebinsko povezani izrazi svoj stari, nespremenjeni pomen. Ker pa pri tem še zdaleč ne gre le za terminološke probleme, temveč za dobršen kos neke stare miselnosti glede dobršnega dela slovenske kulture, smo mislili, da bi bilo prav, da tudi v pričujočem okviru na to opozorimo.

Breda Pogorelec

S svojim razpravljanjem nas je tov. Kremenšek opozoril na to, kar je v naši stroki, v jezikoslovju, že iz tradicije navadno močno zanemarjeno: namreč da je treba preiskati družbene in nazorske okvire, ki so omogočili in omogočajo posamezna spoznanja. Pri pojmovanjih ljudskega jezika, ki ga v tem obsegu ustoliči romantični zanos osvobajajočega se meščanstva, je to več kot jasno. Toda že Prešeren se v Novi pisariji zaveda

zapletenosti pojmovanja, ki kasneje bega s pomenskimi prepleti med vrednostno, družbeno in političnonazorsko vsebino.

Teodor Domej

Nisem noben ekspert za to stroko, vendar sem tu pa tam tudi nekaj malega prebral o tej panogi. Reči moram, da je bil ta današnji prispevek zame nekaj nenavadnega, ker še nikoli nisem slišal govoriti o narodopisju in podobnih vedah s takim jezikom. Mislim, da je treba povedati, da se je v preteklih desetletjih tako v narodopisju kot recimo tudi deloma v jezikoslovju in zgodovinpisju navleklo toliko takih stvari, ki jih je bilo v zadnjem času treba izkoreniniti. Mislim, da so vse te stroke tudi danes na pravi poti, v zgodovini se je marsikaj že storilo, tudi v slovenistiki, in vse kaže, da se danes premika tudi v narodopisju.

Boris Paternu

Mislim, da ima tovariš Kremenšek zelo napačen vtis, če misli, da je prinesel na to zborovanje nepotrebno obveznost. Teza, ki strogo razločuje oziroma loči med folkloristiko in med etnologijo, je teza, ki deloma zelo produktivno posega tudi na naše področje. Naj povem samo en primer: trenutno skupina raziskovalcev iščemo in zbiramo neznano narodnoosvobodilno pesništvo, to se pravi tekste, ki so nastajali med ljudstvom, večinoma, ki so bili objavljeni, in pa pesnikov amaterjev. Teh pesmi smo zbrali ogromno, okrog sedem tisoč. In sedaj smo pred dejstvom, kakšno metodo naj uporabimo za interpretacijo, za razlago teh tekstov. Pri Rusih, Ukrajincih itd. mislim, da je dosledno prišlo do enostranskih folklorističnih razlag tega gradiva. Tovarišu Kremenšku se zahvaljujem za to dobro misel in ga vabim k sodelovanju tudi kasneje pri naši problematiki, kjer je treba zelo razdvojiti ta vprašanja, kje bi se pravzaprav končala folklor in bi se pričelo kaj drugega; prišlo je po mojem do napačne interpretacije, tudi pri Srbih, pri Hrvatih so delali iste napake, deloma tudi pri nas. Mislim, da je to razločevanje pomembna teza zoper oženje pogledov.

Milko Matičetov

Pridružujem se tovarišu Kremenšku in ne tovarišici predsednici v tem, da dovolite, da povem, da so ne samo Kremenškov referat, ampak trije današnji referati, Šumijev, Rijavčev in Kremenškov, spadali, če bi naredili dnevni red tega zborovanja, pod točko razno. Ne pod to točko. To so silno zanimivi referati, ampak ne bi spadali pod temo Slovenščina v javnosti; ker načenjajo in nam razkrivajo določene specialne stvari, ki so zanimive, zelo zanimive, nas vse zanimajo, ampak nekako izstopajo iz tega okvira. Prosim, to je moj osebni vtis, videl pa sem v pogovoru, da se tudi še kdo s takšnimle spoznanjem strinja. Glede Kremenškovih tez, videli ste ta silno pregnantni način Kremenškov, ki ga je treba pozdraviti in eventualno posnemati, na podlagi tez je to drugače izpadlo, ker so te teze zelo nejasne. Če bi Luter tistih 95 tez, ki jih je nabil na wirtenberška cerkvena vrata v takem stilu formuliral, ne verjamem, da bi bila reforma tako epohalna in da bi tu mi Trubarja dobili. Jaz bom lahko s Kremenškom razpravljal, tu gre za stvari: kdor bere te teze, ki niso nove, ampak smo jih imeli priložnost brati v sobotnih Naših razgledih, so tudi tukaj formulirane precej nejasno. Vabil bi ga, da v tem svojem teoretičnem razpravljanju skuša v našo stroko vnesti neko jasnost. Ne bom navajal zgledov, ker me preganjajo oziroma preganja nas čas, in bi vendarle rekel samo to: ker je tukaj nastopil samo Kremenšek, da govori o delu slovenskih etnologov. Naj se sliši, da je tudi še del etnologov ali pa folkloristov, ki gledamo drugače in bomo na to tudi odgovorili. Tukaj ni prava priložnost, zato se mi le zdi potrebno, da se sliši, da je še nekaj drugega, ker tukajle, recimo, v tezah je sformulirano, so stvari, ki bi človek rekel, da so formulirane morda, on sam je na začetku re-

kel, da govori namenoma priostreno, da bi iskal kakšno reakcijo; to je pozdraviti vredno, ampak vendarle izpade v formulaciji, da so pogosto sledili v preteklosti različnim družbenim koristim. Preučevalci tako imenovane ljudske kulture so nehote postavljeni na pranger ali na sramotni steber. To bi človek rekel, da je potrebno pri nas podati neko anomalijo. Leta 1971 so v Gradcu proslavljali stoletnico ustanovitve slavistične stolice.

Breda Pogorelec

Prosim, tovariš, preidite k stvarnemu, ker ni več dovolj časa. To sta dva različna pogleda. Najbrž slaviste zanima pogled na folkloristiko, ker se oba predmeta stikata.

Milko Matičetov

Oprostite, jaz bi samo to rekel, da imamo ravno v Ljubljani nekakšno anomalijo. V Beogradu, Zagrebu, Skopju in celo v Prištini imate stolico z rednim profesorjem in asistenti ter docenti, ki predavajo ljudsko slovstvo, v Ljubljani tega nimamo. Čeprav imamo tukajle tudi nastop prof. Paternuja, je ta pokazal, da imamo stvari, ki jih je treba tudi na novo pričakovati, na novo kreirati nove poglede, ki izhajajo iz tega notranjega dopolnila, ki jih nobeden ne odklanja; moja asistentka dela z vami, že to je po mojem anomalija, da ne dela tega poseben folklorist. Prosim vas, se nekako umikam, ampak to, kar ponavljam, je, da to v ta okvir ni sodilo, da je šlo čez ta okvir in se ne odpuvedujem diskusije drugje.

Breda Pogorelec

Torej, kar se tiče tega, da smo šli čez naš okvir, smo šli čez okvir namenoma in bomo čez ta okvir še zmeraj hodili; za slavistiko je napredek v tem, da bo po potrebi še stopala prek svojih meja, kadar bo to potrebno.

Ob tem in ob drugih današnjih prispevkih iz širšega območja tole: bodisi zastavljena problematika — glede na to, da gre povsod za govorice — predvsem pa način razpravljanja nam pomagajo ne le širiti strokovna obzorja v jezikoslovju, marveč tudi opozarjajo na konceptualne ali metodološke zasnove v samem jezikoslovju ter na potrebo po razmišljanju o splošnem pomenu našega spoznavanja.

Vladimir Mušič

Urbanistični inštitut SRS

Kot predsednik izvršilnega odbora društva arhitektov Ljubljana sem pooblaščen, da vas pozdravim. Ko sem dobil to vabilo, sem najprej pomislil, da se od mene pričakuje govoriti o problemu na primer tehniškega jezika na področju arhitekture ali pa o slovenski terminologiji na ožjem področju, na katerem delam, v urbanizmu, kajti nobenega dvoma ni in vsem vam je jasno, da so to tudi področja, ki še kako rabijo pozornosti, pomoči, sodelovanja in tako dalje. Seveda na področju tehničnega jezika v arhitekturi smo morda nekoliko na boljšem, iz razlogov, ki so bili že danes tukaj omenjeni; gre za staro stroko, to je za dolgo tradicijo, ki je ustvarila čisto lepo slovensko besedišče. Na področju urbanizma smo na slabem, kar vi kot občani dobro veste, kadar poslušate razlage naših kolegov na javnih obravnavah urbanističnih načrtov, kjer ne samo da ni nobene jasnosti, te razlage in ti izrazi so tudi izrazito nekulturni. Tudi naš

strokovni metajezik v tej hitro razvijajoči se stroki je sumljiv in težak za sporazumevanje med nami samimi. Je pa najbrž potreba, ki danes postaja vse bolj očitna, da se naša urbanistična vprašanja na pravi način tolmačijo in da obstoji komunikacija med nami in občani, nekaj, kar bi zahtevalo, da bi se v prihodnje temu vprašanju morali posvetiti z večjo pozornostjo.

Ko sem pozorneje prebral pismo, ki je prišlo z vabilom, sem na celo stvar drugače pogledal. Pogovor s tovarišico Pogorelčevo pa je potrdil, da gre za osrednjo misel, ki ste jo izbrali za to posvetovanje, za misel o usodni povezanosti boja za čistost in razvoj slovenskega jezika s prizadevanji za razvoj slovenske kulture, in prepričan sem že dalj časa, da je to misel treba raztegniti še na področje arhitekture. V specifičnih okoliščinah sem jo izrazil pred leti, ko sem razmišljal o vlogi, ali bolje rečeno, o položaju, ki ga ima arhitektura v naši institucionalizirani kulturi, v naših samoupravnih kulturnih skupnostih, kjer nima vloge, razen morda za ustvarjalno plat stroke zelo obrobne. Doslej smo morali razmišljati o tem takrat, ko smo sledili emfatičnim poročilom o akciji Človek, delo, kultura. Ta akcija je zajela dejansko široke množice Slovencev z željo, ki naj bi približala kulturo našemu delovnemu človeku, ni pa bilo govora o tej naši arhitekturi, še manj pa, kar je mogoče še bolj nerodno, govora tudi ni bilo o kulturi našega okolja. Mislim, da je edino tovariš Beno Zupančič, ki ga zdaj ni več tukaj, v nekem intervjuju po tej akciji povedal, kako naj se ta akcija nadaljuje in razširi tudi na to področje. Skratka, jaz vidim potrebo po skupnem nastopanju, po skupni osveščenosti glede takih širših prizadevanj, kot je to vaše, ki sem ga iz vsega srca pozdravil. V svoje teze sem zapisal, da je nadaljnja rast nam lastnega arhitekturnega izraza odvisna tudi od splošnega razvoja kulture naroda, in seveda obratno, da narodova kultura ne more biti celovita, če je ne sooblikuje tudi zadosti sprejemljiva arhitektura. S čistostjo arhitekturne govorice je morda še težje kot s tem, kar smo danes slišali govoriti. Ta čistost, ta govorica, je bolj mednarodna, materialna, v veliki meri. Če se vprašamo, kje smo, ta trenutek, v kaj grejo bodisi naša prizadevanja, naši dosežki, bi seveda težko odgovorili brez kritičnosti. Da bi bila stvar težja, je seveda treba ugotoviti, da je arhitektura zares posebno področje človekovih dejavnosti in potreb. Na tem področju se prepletajo znanstvene, tehnične in likovnoumetniške sestavine, pogojujejo ga zelo direktne obče in družbene vrednote in predvsem seveda gospodarske možnosti, tako, da vse te dele zlahka odčitamo v izraznosti stavb. Da bi bila stvar še bolj zapletena, bi povedal še nekaj.

Arhitektura je danes bolj kot kdaj koli prej več kot zgolj umetniško oblikovanje posameznih zgradb. Sodobni pogoji, med njimi je zlasti hiter korak splošnega razvoja in proces urbanizacije prebivalstva, so postavili v ospredje urbanizem, arhitekturo našega celotnega okolja. Vse preveč je v naši javnosti slišati graje zgolj na račun urbanistov. Tega našega okolja, primestnega kot podeželskega, v glavnem — zavedajte se, prosim tega — ne oblikujejo urbanisti. Oblikujemo ga vsi skupaj, cela družba. Mi smo skušali ugotoviti že zaradi radovednosti, kolikšen delež imajo šolani arhitekti in urbanisti ali recimo oblikovalci v tem ustvarjanju okolja. Ugotovili smo, da je ta delež silno majhen tako pri nas kot drugod. Oblikovanje naselij in krajine je nam lasten kulturni izraz,

dokaz naše samobitnosti in ustvarjalnosti, hkrati pa tudi našega površnega po-
snemanja in sebičnosti.

Arhitekturna dediščina, ki naj bi jo varovali, ovrednotili in oživljali, je pričevanje naše preteklosti, je spodbuda za nove storitve in bogatitev novih okolij. Arhitekturna dediščina je del kulturne dediščine, ob jeziku verjetno njen najzgovornejši del. Slovenska mesta in druga naselja, kakor tudi značilno lepa slovenska krajina, se hitro preobražajo. Pri tem izgubljam preveč vrednega in nenadomestljivega.

Ker so med vami predvsem šolniki, sem si dovolil zapisati še zadnjo tezo, ki naj jo povem le kot prošnjo in opozorilo, da naj bi posebno pozornost v naši družbi posvečali kvaliteti arhitekture naših šol in otroškovarstvenih oziroma vzgojnih ustanov. V arhitekturnem oblikovanju in likovni opremi le-teh bi se morali orientirati k zahtevnejšim ciljem, in ne le k pokrivanju primanjkljajev zmogljivosti. Šole naj tudi z estetiko svojih zgradb sooblikujejo kulturno zavest mladih ljudi. To seveda velja tudi za postavitev šol v naših naseljih, za lokacijo teh šol v naseljih in v pokrajini. Pri izboru lokacije, nameščanju in povezavi šol v naših naselbinskih organizmih bi morali biti zgled. Upoštevati bi morali funkcionalnost, pa tudi simbolno vrednost, ki jo imajo središča naselij, zlasti pa, če so to središča s kulturnim poudarkom. S poudarkom na razvoju in ohranjanju kulture. Prizadevamo si, da bi šole predstavljale nekaka kulturna središča naših naselij, pri čemer moramo z določeno mero kritičnosti ugotoviti, da takih pogledov ne delimo vedno s šolniki, ker so njihovi normativi, njihove predstave o redu v teh zgradbah v nasprotju s takim gledanjem. Še huje je mogoče s tistimi, ki te normative določajo, in po programih, teh slavnih programih teh šol, ni mogoče doseči odpiranja šol. Čeprav ta želja zveni prakticistično, mislim, da je v njej neka globlja ambicija. Mnoge razprave so namreč pokazale, da likovni delavci in oblikovalci ne moremo pričakovati, da se bo likovna kultura naroda dvignila s posebnimi programi v šolah, z dodatnimi urami, s likovno, umetnostnozgodovinsko in ne vem kakšno še vzgojo, v tem informacijskem overkillu, v tej poplavi, ki grozi našim mladim generacijam, ampak da je treba storiti nekaj drugega. Zaradi tega sem hotel še posebej poudariti vpliv, ki ga ima — kot je izpričano — neposredno okolje na človeka. Ob tem bi seveda povedal še to, kar ni samo priklon avditoriju, da iz svoje izkušnje in izkušnje mnogih, s katerimi sem o tem problemu govoril, vem, da so prav slavisti v šolah, zlasti v srednjih šolah, tisti dejavnik, ki nosi neko širše kulturno poslanstvo, ki osvešča mladino ne samo v ožjih vprašanih stroke, temveč so dostikrat edini, ki znajo to povezovati v širšo kulturno problematiko. Tako kot je, mislim, nekdo v razpravi povedal, da ne smemo pozabiti, da se v srednji šoli zadnjikrat učimo jezika, tako mislim, da je treba reči, da se mnogi poklici, mnoge profesije v srednji šoli zadnjikrat učijo kulture in umetnosti. Vsaj neke osnovne orientacije, nekih osnovnih meril vrednotenja v zvezi s tem. Zaradi tega sem to zadnjo tezo še posebej naslovil vam, ki dostikrat sedite v gradbenih odborih, komisijah, iniciativnih odborih ipd., da bi si prizadevali za to, da bi se naše šole, tako osnovne kot višje stopnje ne spreminjale v barake, v tovarniške hale in podobne najcenejše oblike gradbene umetnosti.

Breda Pogorelec

Mislim, da je tovariš Mušič s svojimi izjavami najbolj naravnost odgovoril, zakaj je potrebno, da razširimo vsebino naših posvetovanj. Opozoril nas je, da samo primerno, kulturno, estetsko okolje lahko razvija takšne navade, in samo tako okolje je tudi tisto, ki lahko v nekem smislu spodbuja h kulturi besede. To je v nekem smislu veriga, veriga navad, veriga govornice, veriga kulture, ki se pne od ene do druge točke našega življenja.

Peter Gregorc

Slavist je v šoli res nosilec veliko širšega kulturnega programa formiranja človeka, kot pa se nam zdi. To sploh stoođstotno velja za tehnične šole. Kar se pa tiče arhitekture, torej prostorske ureditve v Sloveniji, ki se je končala s težkimi udarci v ekologijo, ki je namesto ene industrijske cone razvila celo industrijo po sistemu stroj ljudem v celotno pokrajino, pa mislim, da se diskusija vleče v krog: enkrat so kot krivci industrija, potem smo končno krivci delegati, tako da prave rešitve kar ne vidim.

Teodor Domej

Celovec

V odmoru med prvim in drugim delom današnjega popoldanskega razgovora je v manjšem krogu Korošcev in drugih padla beseda, da bi bili Korošci pač srečni, če bi se lahko ukvarjali v svojem vsakdanjem delu s takimi problemi, kakršni so prišli danes tukaj za to zeleno mizo do besede. Tega ne mislim omalovaževalno. Prav gotovo je tako, da vsaka stopnja družbenega razvoja in tudi razvoja v jeziku in v razvoju odnosa družbe do svojega jezika pogojuje nove prijeme in nove akcente. Če bodo slovenisti prinesli v našo zakladnico tudi rešitve na podlagi današnjih razmišljanj, bomo prav gotovo tudi mi na Koroškem z veseljem uživali sadove, in kolikor bomo seveda mogli, jih bomo tudi sooblikovali. Sedaj pa se bom povrnil k temu, kar sem imel napisano. Sicer se ne ujema čisto točno s tem, kar je tovarišica profesor povedala, vendar upam, da se le ne bo preveč bilo s tem, kar je bilo v teku današnjega dneva že iz različnih zornih kotov povedanega. Pri interpretaciji vaših kriterijev za zaželeni prispevek si bom vsekakor vzel malo svobode in bom malo po svoje razložil, v čem naj bi bilo težišče tega mojega prispevka. Vsebinsko se bo sicer z ostalimi izvajanji vsaj deloma bíl, vendar bi rad poudaril razsežnost, ki se pri obravnavi jezikovnih in kulturnih vprašanj pogosto pušča ob strani. Jezik je bil in bo ostal socialna tvorba in pogoji družbenega življenja so ga oblikovali in ga oblikujejo tudi še danes. To je vsekakor zelo grobo povedano in pravzaprav nedopustno skrajšano, vendar moram kljub temu to vsaj povedati. Tovariš Beno Zupančič se je dopoldne na kratko dotaknil jezikovne politike oziroma odnosa družbe do jezika in jezikovne kulture sploh. Jaz bi se tega dotaknil toliko, kolikor bi pokazal nekaj pogledov na odnos večinskega naroda do manjšinskega, kot se ta kaže v razmerah pri nas na Koroškem. Prvo, kar bode v oči, je navidezna brezbriznost večinskega naroda do bistvenih življenjskih vprašanj manjšine. Navidezna, ker postane kaj kmalu vidno, da je ta inačica brezbriznosti samo del v sistemu nečesa večjega. Brezbriznost se preobrazi v premišljeno raznarodovalno sredstvo, postane briga za izkoreninjenje manjšin-

skih narodov. Zgodovina odnosov večinskega naroda do Slovencev na Koroškem je polna primerov, da je večinski narod zlorabljal zakonodajo za protislovensko dejavnost. Primeri za tako postopanje se vlečejo od časov monarhije do današnjih dni, pri čemer ne pokrivajo samo zakonov, ki urejajo jezikovne pravice v šoli, upravi in sodstvu, temveč one, ki usmerjajo socioekonomski razvoj celotnega področja, kjer manjšina živi. V novejšem času so se že skoraj vsi strokovnjaki za manjšinska vprašanja zedinili v tem, da pri manjšinski zaščiti ni bistvena samo zaščita na šolskem, jezikovnem in kulturnem področju. Kot enakopravno in temeljno so tem komponentam priključili novo, gospodarsko in prostorsko. Avstrijski zakonodajalni organi temu vsebinskemu napredku niso sledili. Vseskozi so v manjšinski zakonodaji uveljavljali načelo, da manjšinski zakoni urejajo samo vprašanja, ki se tičejo uporabe jezikovnih pravic, popolnoma v nemar pa puščajo druge sektorje družbenega življenja, socialne in gospodarske. Tak način pa ne pripravljajo s strani države in njenih oblasti, prispeva pa k dodatni izolaciji manjšine in tudi pri manjšini sami skuša zakoreniniti prepričanje, da so jezikovne pravice edine narodnostne pravice. Da se torej narodnostne pravice omejujejo na jezikovne. Treba je sicer pristaviti, da je bilo pred nekaj desetletji to načelo v zahodnem svetu, kolikor je bilo sploh pripravljeno, da poskuša reševati manjšinsko vprašanje, na splošno uporabljano. Vendar je Avstrija, ko je šlo za globalno rešitev manjšinskega vprašanja na Južnem Tirolskem, sama zagovarjala in zahtevala celostno rešitev. S tem v nasprotju pa je bilo v tej državi v zadnjih letih opaziti ponovno načelo zavračanja vseh predlogov slovenske manjšine na Koroškem, ki upoštevajo vsa življenjska področja. Oblikovalci avstrijske manjšinske politike torej istočasno skušajo pristati na dveh popolnoma različnih odrih z enakim uspehom. Znotraj države pa zagovarjajo mednarodno preživeli koncept narodnostne politike, skrajno formalistično in restriktivno rešujejo jezikovna pravna določila, ki čim bolj izpostavljajo posameznega pripadnika manjšine. Sprejemajo torej take ukrepe, ki v tradicionalno manjšini nenaklonjenem ozračju zmanjšujejo število tistih, ki so pripravljeni posluževati se svojih jezikovnih pravic. S stalnim zoževanjem geografskega in socialnega prostora, ki se v njem slovenščina lahko uporablja, taki ukrepi dejansko pospešujejo asimilacijo.

Dosledno uveljavljanje personalnega principa so leta 1958 uvedli v šolstvu za dodaten pouk v slovenščini kot materinem jeziku in ga pozneje posplošili na drugih področjih. Najnovejši primer je zakon o narodnih skupinah. Popolnoma ob strani puščajo gospodarska in socialna vprašanja. Da si ohranijo proste roke in iz pozicije večinskega in dominantnega naroda, delajo asimilacijsko politiko. Kot sem že rekel, z zakonodajo in z vsemi njenimi posledicami skušajo načrtno zmanjševati geografski in socialni prostor slovenskega jezika. Od enega manjšinskega zakona do drugega se je na Koroškem ta uporabni prostor dejansko zmanjševal. V šolah je bila vloga slovenskega jezika v glavnem v vseh obdobjih omejena. Zakon iz leta 1958 pa je v primeri z ureditvijo, ki je veljala po 1945., novo krčenje in prav gotovo ne uresničitev jamstva, da imajo pripadniki manjšine pravico do elementarnega pouka v slovenščini, kakor to stoji napisano v sedmem členu avstrijske državne pogodbe.

Tudi na področju slovenskega uradnega jezika, o katerem določa avstrijska državna pogodba, da je v okrajih s slovenskim in mešanim prebivalstvom enako-

praven z nemškimi uradnimi jeziki, smisel tega določila ni bil upoštevan v najnovejšem zakonu, ki je stopil pred nekaj meseci v veljavo. Medtem ko je od trenutka, ko je stopil v veljavo zakon o narodnih skupinah in njegova uredba o uradnem jeziku, imela slovenščina v vseh občinah narodnostno mešanega področja na papirju vsaj delno status uradnega jezika, je bilo z novo ureditvijo močno zoženo krajevno področje, kjer se slovenščina more uporabljati kot uradni jezik. Tako od 37 občin tega ozemlja ostane brez pravice uporabe slovenščine 22 občin. Na najbolj odgovoren način se izrivanje slovenščine kaže v odredbi o dvojezičnih krajevnih napisih. Borbena vztrajnost in odločnost koroških Slovencev sta leta 1972 izsilili načrt in zakon, ki je za 205 krajev narodnostno mešanega ozemlja, torej približno za četrtno vseh naselij tega prostora, predvidel dvojezične cestne kažipote in krajevne napise. Slovenci so v tem zakonu uvideli prvi korak v izpolnjevanje določil o dvojezičnih napisih na celotnem od državne pogodbe prizadetem področju. Vendar, kot se je zgodilo že leta 1958 na šolskem področju, je prišlo do takojšnje kapitulacije vlade pred nemškimi nacionalisti, ki so po organizirani podiralni akciji dobili izdatno moralno in osebno pomoč s strani neofašističnih skupin. Nova uredba predvideva dvojezične napise za 91 krajev devetih od 62 občin narodnostno mešanega ozemlja. Zakonodajalec je pokazal, da je njegov namen, da izrine slovenščino iz vseh upravnih, gospodarskih, političnih, prometnih, šolskih in kulturnih centrov južne Koroške. Mislim, da to dovolj jasno kažejo vse karte, ki ponazarjajo, kje so krajevni napisi in kje jih ni.

Nov element protislovenske dejavnosti na Koroškem je v zadnjem času postalo prostorsko planiranje. Razvojni načrt, kakršnega si je omislila dominantna skupina v deželi in državi, je tak, da ima do večine slovenskega naselitvenega prostora izkoriščevalni odnos, ker ga upošteva v glavnem samo kot rezervoar delovne sile s precejšnjo nizko kvalifikacijo in podpovprečno skromnimi zahtevami pri mezdah in plačah. Načrt o tako imenovanem koroškem centralnem prostoru pospešuje in krepi koncentracijo gospodarskega potenciala zunaj narodnostno mešanega ozemlja, predvsem pa zunaj področja z najvišjim deležem slovenskega prebivalstva. To razvojno pot skuša dominantna skupina sproti utrjevati tudi s preprečevanjem realizacije projektov, ki imajo namen, da južno Koroško gospodarsko okrepijo tako, da manjšino upošteva kot enakopravni subjekt. Tisti, ki hočejo očitno zlorabiti socioekonomski razvoj kot vzvod pri razoroževanju Slovencev, so na primer preprečili ustanovitev močnega industrijskega podjetja v Pliberku, čigar nosilec bi bilo velenjsko Gorenje. Za velik del prebivalstva je bila postavljena torej dodatna ovira za socialno mobilnost, ker jo dodatno otežuje pomanjkljiva infrastruktura, ki izvira iz splošne gospodarske šibkosti področja. Če se manjšina upošteva kot enakopraven partner, socialni napredek posameznikov ne sme biti povezan s prostorsko mobilnostjo. Razvoj celotnega področja ravno tako ne sme imeti za posledico spremembe v etnični strukturi, to je praznjenja narodnostno mešanega ozemlja zaradi izseljevanja. Mislim, da je tu eden izmed glavnih vogelnih kamnov v odnosu večinskega naroda do manjšine.

Sedaj se bom samo še čisto na kratko ustavil pri gospodarski situaciji oziroma pri socioekonomski strukturi manjšine, ker mislim, da je tudi ta lahko podlaga

za nadaljnje proučevanje jezikovnih navad in sploh kulturnega in jezikovnega življenja kakršne koli skupnosti. V svetovnem merilu sta neločljivo med sabo povezana boj za kulturne in politične pravice ter boj za socialne pravice. V malem mora tudi slovenska narodnostna skupnost v svojem stremljenju, da se ohrani, imeti obe komponenti za enakovredni. Prav tako kot v preteklosti gre za zapostavljanje zaradi pripadnosti k manjšini, diskriminacijo le deloma na račun odrekanja jezikovnih pravic. Ugotoviti moremo, da je ta del sicer praviloma najbolj manifestativen, vendar pa je po svoji obliki le bolj primerljiv z vrhom ledene gore. To spoznanje se vedno bolj širi tudi pri Slovencih na Koroškem, ko prodira tudi pri vsakdanjem narodnostno političnem delu bolj celostno gledanje. Oprijemljivo se kaže socialna diskriminacija Slovencev v statistikah o socioekonomskem stanju obeh narodov na južnem Koroškem. Ti podatki so zelo novi, dosedaj še niso bili nikjer objavljeni. Pričakujemo, da se bo publikacija pojavila približno v kakšnih dveh, treh mesecih. Upošteva tudi prostorsko komponento in prostorsko planiranje, kolikor je pomembno za obstoj in razvoj narodnostne manjšine na Koroškem. Če si v teh statistikah ogledamo razpredelnico po poklicni pripadnosti zaposlenih in njihovem občevalnem jeziku, ki je narejen na podlagi uradnih podatkov popisa prebivalcev iz leta 1971, velja za velik del narodnostno mešanega ozemlja, da je slovenska narodnostna skupnost zelo opazno drugače urejena kot nemška. Medtem ko je od celotnega nemškega prebivalstva na tem področju samo 10 % kmečke socialne pripadnosti, je kar 33 % Slovencev v tej skupini. Opazna je tudi razlika pri pravnih, upravnih in pisarniških poklicih. Samo 3,6 % Slovencev pripada k tej skupini, Nemcev pa 10,3 %, torej trikrat več. Podpovprečna je zastopanost Slovencev v poklicih s potrebno poklicno kvalifikacijo ali tistih, kjer posebej vpliva personalna politika državnega aparata. Tako je npr. samo 3,9 % Slovencev v kategoriji uradnikov, nameščencev, medtem ko je v tej skupini kar 28,4 % nemško govorečega prebivalstva. Kvalificiranih delavcev med slovensko govorečimi je 13,9 % med nemško govorečimi pa 18,1 %. Obe narodnosti torej nista enakomerno reprezentirani v posameznih socialnih skupinah tako, kot bi to odgovarjalo njihovemu deležu glede na število prebivalstva. Socialna struktura slovenske manjšine na Koroškem ni taka, kakršna je značilna za trenutno razvojno stopnjo družbenogospodarskega razvoja. Ta neenaka zastopanost ne gre toliko na račun naseljevanja Nemcev in odseljevanja Slovencev kot na račun socialne diskriminacije slovenske narodnostne skupnosti kot celote. Tudi izkrivljanja, ki jih povzročata napačno navajanje in zapisovanje pogovornega jezika pri popisih prebivalstva, ne more biti odločilno odgovorno za neenakost, ki se poraja v teh razpredelnicah in statistikah. Primerjava socioekonomske strukture obeh narodov na južnem Koroškem pravi, da je gospodarska politika, kakršni je izostavljen ta predel že desetletja, važna vzmet za raznarodovanje manjšine.

Takšni so družbeni okviri, ki jih je namenil vladajoči del večinskega naroda za rabo slovenščine na vseh ravneh družbenega življenja na Koroškem. Sicer sem v teh svojih besedah zelo malo ali pa nič povedal o slovenski kulturi in jeziku, marveč sem govoril samo o pogojih, ampak v prihodnjih dneh bo o tem še dosti govora.

Breda Pogorelec

Čeprav je tovariš Domej rekel, da to ni šlo v okvir našega posvetovanja, menim, da so to družbena izhodišča za delo na republiškem posvetovanju, kajti dal je tiste osnovne podatke, ki govorijo o razlogih, ki določajo tisto, čemur jezikoslovci pravimo govorni položaj.

Koroški trenutek

Breda Pogorelec

KOROŠKI TRENUTEK, POZDRAV IN POJASNILO

Teh nekaj besed naj izzveni v pozdrav našim rojakom, v zahvalo, da so prišli in se ob vseh dnevnih obveznostih odzvali našemu vabilu. Pa tudi v pojasnilo. S pomočjo samih Korošcev bomo lažje neposredneje spoznali, kako je s slovenskim jezikom in kulturo v razmerah, ki so bistveno drugačne od naših. Leta 1976 smo se prav tako seznanjali s podobnimi vprašanji Slovencev v Italiji, vendar je to pomenilo poseben del portoroškega programa. Tokrat je to sestavni del zborovanja o slovenskem jeziku in slovenski kulturi. Razložek med prvim in drugim dnevom je le v tem, da smo prvi dan govorili o tistih številnih vprašanjih, ki zadevajo slovenski jezik v razmerah »urejenega« narodnega bivanja, ko so pravice izbojevane, tudi uradno določene v ustavi in drugih dokumentih, in ko je treba razumeti in dojeti, najprej pa poimenovati dejavnike, ki delujejo na jezik v najrazličnejših oblikah življenja, in sicer tako na govor kot na pisavo. Zato tudi Domejeva pripomba v sklepnem odstavku: »Kako srečni bi bili, če bi tudi na Koroškem lahko premišljevali tako, kakor ste to počeli s stališč drugačnega družbenega in narodnostnega razvoja.« Jezikovni izraz in kultura koroških Slovencev v Avstriji se razvijata in oblikujeta v razmerah boja za osnovne eksistenčne pravice, za osnovno človekovo svobodo, ki je izražena tudi kot svoboda lastnega jezika in sporočanja o njem.

O razmerah na Koroškem smo danes zaradi vse bolj živih stikov med koroškimi rojaki in nami, rojaki iz matične domovine, kakor nam pravijo, tako ali drugače in vsaj v grobem vedno bolj obveščeni in poučeni. Ne nazadnje po zaslugi sredstev javnega obveščanja, ki so glede tega storila v zadnjih letih velik korak naprej. Toda vse to spremljanje njihovega boja, tudi okoliščin, ko poskuša večinski narod odpraviti manjšinsko vprašanje zoper vsa načela, ki naj bi bila ali so razglašana danes pri ljudstvih in v državah, ki pravijo zase, da so kulturne in sploh razvite, je navadno le pasivno in od zunaj. Od zunaj gledamo, kako poskušajo sosedje spraviti s sveta to vprašane z zakonodajo, z birokratsko prakso, s premišljeno raznarodovalno gospodarsko politiko in zvitimi psiho-

loškimi pritiski na ljudi, ki so jim vzeli ne le šolanje v lastnem jeziku, marveč jim tudi do kraja popačili informacijo o življenju, dosežkih in delu večjega dela narodove skupnosti, predvsem še njegove kulture.

Marsikateri med nami razmerij med koroškimi Slovenci samimi, njihovih trpkih občutij in problemov ne zmoremo razumeti kot naše lastne, ker živimo zunaj njihovega vsakdanjika. In še nekaj je. Zadnja leta so koroški Slovenci pokazali velik odpor zoper pritiske na vseh ravneh. Zlasti pomemben in spodbuden pri tem je delež mladine, kakor ste se lahko prepričali včeraj. Zaradi vsega tega je pri oblikovanju tega dela našega programa prevladalo mnenje, da je najbolje, če nam koroške razmere pojasnijo Korošci sami. Pri tem je razumljivo, da v odmerjenih okvirih v prikazovanju koroške eksistenčne problematike, zlasti tiste, ki zadeva jezik v sklopu širšega kulturnega koncepta, ne moremo biti izčrpn.

AKTUALNA VPRAŠANJA SLOVENSKEGA JEZIKA IN KULTURE NA KOROŠKEM

Razpravo vodi dr. Pavle Apovnik, vodja urada za Slovence pri koroški deželni vladi, predsednik Zveze slovenskih izobražencev in predavatelj slovenskega jezika na Inštitutu za prevajalce v Gradcu. Razpravljajo: dr. Janko Zerzer, profesor na Zvezni gimnaziji za Slovence v Celovcu, član pripravljalnega odbora Koroških kulturnih dnevov ter podpredsednik Krščanske kulturne zveze; dr. Erich Prunč je asistent na graškem slavističnem inštitutu, član pripravljalnega odbora Koroških kulturnih dnevov ter predavatelj slovenskega jezika na Inštitutu za prevajalce v Gradcu; publicist Feliks Bister je zastopnik Mladja, kluba in revije.

Pavel Apovnik

Velikovec

Pripravek k razpravi o aktualnih vprašanjih slovenskega jezika in kulture na Koroškem (Redno letno zborovanje Slavističnega društva Slovenije na Bledu 1977)

Slovenščina kot uradni jezik na Koroškem

1. Pravna osnova

Avstrijska državna pogodba iz leta 1955 določa v 3. odstavku 7. člena: »V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradišanske in Štajerske s slovenskim, hrvaškim ali mešanim prebivalstvom je slovenski ali hrvaški jezik dopuščen kot uradni jezik dodatno k nemškemu. V takih okrajih bodo označbe in napisi topografskega značaja prav tako v slovenščini ali hrvaščini kakor v nemščini.«

Zakon o narodnih skupnostih (skupinah) z dne 7. julija 1976 in tri uredbe k temu zakonu z dne 31. maja 1977 (ki so začele veljati 1. julija 1977) so ustvarile nov pravni položaj: koroški Slovenci zakona in uredb ne priznavamo, kljub temu pa formalnopravno veljajo; zvezna vlada in drugi pristojni organi so jih začeli izvajati. Ali bo naš poskus, izpodbijati zakon in uredbe pri ustavnem sodišču, uspel, je odprto vprašanje. Če bi uspel, bi

to olajšalo začetek novih razgovorov med zvezno vlado in predstavniki koroških Slovencev v vseh odprtih vprašanjih v zvezi s členom 7 avstrijske državne pogodbe.

2. Vsebina zakona o narodnih skupinah in treh uredb k temu zakonu

Zakon uvaja kriterij številčne moči koroških Slovencev kot pogoj za priznanje in obseg manjšinskih pravic. Novelirani zakon o ljudskih štetjih dopušča posebna ljudska štetja in ugotavljanje manjšine, kadar koli se zdi to vladi potrebno. Sklicujoč se na rezultate takih ugotavljanj bodo nasprotniki Slovencev vedno spet zahtevali revizijo — nadaljnjo zožitev krajevnega območja, v katerem velja zakon o narodnih skupinah. To pomeni, da je bil ustvarjen pravni instrument za stalni narodnostni boj proti slovenski narodni skupnosti na Koroškem!

Zakon o narodnih skupinah in uredba o slovenskem uradnem jeziku sta v skrajni meri restriktivna: cela vrsta izjemnih določb in dodatnih pogojev ob uveljavljanju slovenščine pred uradi in sodišči spreminja določila, ki naj bi služila narodni skupnosti, v stavke brez vsebine.

Zakon o narodnih skupinah in uredbe izražajo pravno kodificiran odnos vzvišenosti večinskega naroda do koroških Slovencev: slovenščina je samo pomožni jezik, saj nobenemu uradniku ni treba znati slovensko: če ne zna, pokliče tolmača!

Zakon in uredbe ustvarjajo celo vrsto kategorij med koroškimi Slovenci: Slovenci v 8 občinah se lahko veselijo dvojezičnih topografskih napisov, v 27 občinah pa ne. Le v 13 občinah je slovenščina dopuščena kot dodatni uradni jezik, v 22 dvojezičnih občinah ni priznana. Sodnih okolišev (okrajnih sodišč) na dvojezičnem ozemlju je 9, toda samo pred tremi okrajnimi sodišči je slovenščina priznana kot uradni jezik. Glede drugih uradov je ureditev tako zamotana, da potrebuje koroški Slovenec pravnega vodiča, ki mu pove, kje in kdaj sme pred uradi uporabljati svoj materni jezik.

3. Težkoče pri uveljavljanju slovenščine v sodstvu in upravi

Zakon o narodnih skupinah in uredba o slovenskem uradnem jeziku postavljata pravne ovire za uveljavljanje slovenščine v sodstvu in upravi. Splošno politično ozračje na Koroškem je tako, da mora biti Slovenec zelo pogumen in vztrajen, da uveljavi svojo pravico do uporabljanja slovenščine. Razmere med drugo svetovno vojno (ko je bila v šoli prepovedana vsaka slovenska beseda), pomanjkljivosti pri dvojezičnem pouku po vojni, dejstvo, da mnogo slovenskih otrok ni prijavljenih k dvojezičnemu pouku na obveznih šolah (to velja za dobo po letu 1958), pa so vzrok, da imajo naši rojaki tudi jezikovne težave, če se hočejo izražati v slovenščini. Zato bomo morali pripraviti in izvesti ustrezne jezikovne tečaje za naše rojake, da jim pomagamo premagati ovire.

Janko Zerzer

Celovec

Moja naloga bi bila v glavnem nakazati nekaj problemov, s katerimi so soočeni vsi tisti, ki se na Koroškem ukvarjajo s kulturo. Za izhodišče razmišljanja nam je dejstvo, da živimo koroški Slovenci na robu slovenskega narodnostnega telesa.

Družba, v kateri živimo, večinska družba, koroškim Slovencem ni naklonjena; gleda nas bodisi z odklanjanjem ali vsaj z brezbriznostjo. Naloga slovenske kulture na Koroškem je torej, da se skuša v tej družbi čim bolj uveljaviti, da postane za vse člane narodne skupnosti atraktivna, da tako ohranimo našo specifično bitnost, svoj slovenski jezik. Sedanja situacija je taka, da se mi zdi, da se odpirajo škarje med socialnimi in kulturnimi danostmi. Medtem ko je bila naša družbena struktura še pred nedavnim pretežno kmečka ali skoraj izključno kmečka in je bila temu primerna tudi kulturna situacija,

se danes slovenski narod na Koroškem socialno polagoma diferencira, možen je — čeprav s težavo — socialni napredek.

Vaška kultura ima v tem prostoru seveda še naprej svoje zelo upravičeno mesto. Če gledamo na odrsko dejavnost na podeželju, je to pogosto edina možnost, da se kulturno zainteresirani preprosti človek sploh seznanja s slovenskim gledališčem in se morda sam kulturno udejstvuje. Seveda nastane kmalu potreba po bolj kvalitetnih odrskih predstavah. Ker sami tega v sedanji situaciji ne zmoremo, smo pravzaprav odvisni od gostovanj iz Slovenije ali Primorske. Gostovanja pa imajo pri nas na Koroškem še močno manifestativen značaj. To se pravi, da je tisti, ki obiše tako »centralno« predstavo, pogosto narodnostno motiviran. Gotovo se tudi sami v zadnjem času trudimo, da bi se povzdignili do višje ravni. Morda je ravno nedavna poživitev Odra Mladje korak v tej smeri.

Na to področje spadajo tudi naša prizadevanja za lutkovno gledališče. Danes imamo na Koroškem dve skupini lutkarjev, ki skrbita za naše otroke. Ti so izpostavljeni še posebej velikim težavam s tem, da je tudi na vasi danes slovenski otrok že precej izoliran in nima dosti možnosti za komunikacijo v materinščini.

Drugo področje, ki bi ga hotel nakazati, je glasbena dejavnost. Na Koroškem sicer gojimo z veliko ljubeznijo in še kar zadovoljivim uspehom ljudsko pesem, da bi pa glasbeno dejavnost razširili, nam za zdaj primanjkuje možnosti. Zaradi tega se je pred nedavnim pojavila potreba po glasbeni šoli. Naši mladinci naj bi se seznanili tudi z instrumentalno glasbo. Predvsem je razveseljivo, da to ni samo v smislu koncepta naših kulturnih organizacij, temveč da prihaja pobuda za glasbeno šolo iz krajevnih društev.

Med prizadevanji za nove oblike kulturne dejavnosti med koroškimi Slovenci je treba omeniti tudi Koroške kulturne dneve. Ko smo začeli leta 1969 s prirejanjem Koroških kulturnih dnevor, se je to zgodilo iz spoznanja, da sicer imamo na Koroškem nemške Hochschulwochen, da pa Slovenci česa podobnega nimamo. Medtem že devetih pripravljamo take dneve, na katerih posredujemo Slovincem na Koroškem informacije z raznih področij, pogled v umetnostno ustvarjanje, znanstvena predavanja in razprave o aktualnih vprašanjih. Iz tega je nastala potreba, da to dejavnost razširimo, da kulturni dnevi postanejo potreba tudi za širšo publiko. Postavljeno je bilo namreč vprašanje, kakšen pomen in kakšen učinek imajo Koroški kulturni dnevi. Iz tega se je razvil koncept izobraževanja odraslih z razširjeno ponudbo na tem področju; na tem področju je že marsikaj storjeno, toda treba bi bilo vse to koordinirati in začeti z izobraževanjem odraslih usklajeno in načrtno.

Pred nekaj leti smo dobili v Celovcu univerzo. S tem se nam je ponudila nova možnost sodelovanja z avstrijskimi znanstveniki, pa tudi za lastna znanstvena prizadevanja. Seveda pride predvsem v poštev sodelovanje med univerzo in Slovenskim znanstvenim inštitutom; o tem pa se bo še posebej govorilo. Z veseljem vidimo tudi, da so odnosi med ljubljansko in celovško univerzo dobri, da sodelujejo profesorji ljubljanske univerze na Koroških kulturnih dnevih, da predavajo profesorji celovške univerze na seminarjih za izobraževanje profesorjev slovenske gimnazije ipd. Treba pa bi bilo tudi na tem področju intenzivirati dejavnosti.

Če torej kratko povzamemo: kultura, kakršna se nam predstavlja danes na Koroškem, je brez dvoma zrcalo naše družbe, ne ujema pa se docela z našim današnjim socialnim stanjem! To je treba upoštevati, v tej smeri je treba pomnožiti prizadevanja. Zato pa je treba najprej spoznati vse ovire, ki otežujejo kulturni razvoj in kulturno afirmacijo koroških Slovincov. Med drugim gre tu za notranje konflikte v manjšini sami, treba pa je upoštevati tudi rastočo izolacijo slovenskega prebivalstva, saj že v mnogih krajih predstavljajo slovenske družine otoke sredi nemškega ali odtujenega prebivalstva. Zato je potrebno, da se ne zadovoljimo z doseženim, da se ne zadovoljimo zgolj s slovensko gimnazijo, ki ima zelo velik pomen, da poleg nje ne zanemarjamo drugih oblik srednjega šolstva (mislim zlasti na prizadevanja šolskih sester v Šempetru s poklicno šolo), da nadaljujemo in poglobimo stike z univerzami, pospešujemo vsestransko izobraževanje in seveda gojimo naprej podedovano kulturno izročilo.

Feliks Bister

Dunaj

Cenjeni navzoči. Dovolite, da vas najprej prav pristrčno pozdravim v imenu kluba Mladje in vseh sodelavcev naše revije in se hkrati zahvalim za izredno pozornost, ki jo nudite s svojim programom trenutnemu položaju in razvoju slovenskega jezika in kulture na Koroškem. Moja častna naloga je na kratko predstaviti tako imenovano mladjevsko gibanje, revijo in klub Mladje, Oder Mladje in tako dalje. Najprej zunanja zgodovina. 19. julija 1960 so mladjevci na srečanju slovenskih izobražencev v Selah prvič predstavili javnosti svojo prvo številko: Mladje, literarno glasilo mladih. Ta podnaslov je ostal do šeste številke leta 1966. Pozneje se je podnaslov razširil v koroško kulturno revijo; danes imamo torej kot podnaslov Mladje — literatura in kritika. S to razširitvijo je Mladje začelo objavljati publicistične in znanstvene prispevke. In to iz področja literarne zgodovine, lingvistike, manjšinskega vprašanja, slovenske oziroma avstrijske zgodovine, recenzije, prevode in polemiko. Naklada je rasla na 500, 700, 1.000 in 1.500 izvodov. 17. februarja 1964 pa smo z ustanovitvijo kluba Mladje organizacijsko povezali vse sodelavce revije; trenutno predseduje klubu Mladje kolega Franc Kattinig. Vmes je Oder Mladje leta uspešno deloval na gledališkem področju pod marljivim vodstvom Ericha Prunča. Ravno tozadevno tradicijo hočemo v teh dneh obnoviti, kajti mislimo, da ni opravičila za dolgo, predolgo prekinitve te dejavnosti. Med prve sodelavce Mladja spadajo poleg glavnega urednika Florjana Lipuša Karl Smolle, Erich Prunč in Gustav Januš na literarnem področju, Pavel Zdovc, Jože Wakovnic, Avguštin Malle in drugi na področju esejistike in publicistike.

Po od začetka hudih spopadih z mladjevci najde pozneje tudi Janko Messner svoje literarno pristanišče ob mladjevski obali. Njemu sledijo Polanšek, Kokot, Detela, Merlak, in med mlajšimi Olga Vouk, Janko Pörsch, Tone Schellander, France Merkač in drugi. Poleg pesnikov, pisateljev, publicistov in znanstvenikov je Mladje od nekdaj zbiralo okoli sebe tudi vrsto uglednih likovnih umetnikov in v umetniških prilogah nudilo dostikrat edino možnost, da se predstavijo javnosti. Med njimi so danes znana imena kot Valentin Oman, Zorka Weiss, Gustav Janusch, Schellander, pa tudi Greiner, Arbeitstein, Vovk in drugi. Med neslovenskimi sodelavci najdemo ugledne avstrijske avtorje, kot Michaela Guttenbrunnerja, Friedricha Heera, Clausa Gatterja, Christiana Wollnerja, E. A. Richterja, Petra Hoenischa, Petra Rosseia, Petra Turrinija, Michaela Scharanga, pa celo poljskega pesnika Mijonczeke in celo japonskega pesnika Osamo Ikeucija.

Toliko o zunanji zgodovini Mladja.

Bežen pogled in pregled na zunanji razvoj samo na kratko prikazuje duhovno razgibanost Mladja. Kaj je pravzaprav res duhovna vsebina Mladja in mladjevcev? Na kratko, v nekako petih točkah:

- Mladje se odpove literarnemu tradicionalizmu na Koroškem;
- Mladje odklanja strankarsko politični dualizem med koroškimi Slovenci in pritegne svoje sodelavce iz vseh svetovnonazorskih kotov;
- Mladje se bori za primerno vključitev sodobne literature in literarnega, kulturnega, umetniškega, znanstvenega ustvarjanja na Slovenskem in drugod v svetu;
- Mladje prodre iz narodnomanjšinskega geta in pritegne nemške sodelavce; prispevke le-teh prinaša v originalu in v slovenskem prevodu;
- Mladje končno organizira prvo redno kulturno-znanstveno delo med koroškimi Slovenci s svojimi zadevnimi objavami in razpravami v reviji.

Poleg revije kot take izdaja Mladje občasno informacijsko službo v nemščini, Klub Mladje Information, nemško dokumentacijo, kot je bila npr. knjiga Fremde in der Heimat — Tujci v domovini oziroma obsirna razprava Roberta Saxerja o poročanju koroških časopisov o Waraschevem primeru itd., tisočletnica Koroške in med drugim tudi pesniška zbirka naše pesnice Milke Hartmanove, katere 75-letnico smo od

mladjevske strani počastili. Nota bene, sedemnajstletno Mladje je danes poleg tega najstarejša neprekinjeno izhajajoča literarno-kulturno-znanstvena revija na Koroškem.

To velja tudi za nemški del dežele, če izvzamemo staro Carinthio.

Zaključek. Vse to je bilo, je še danes in trdno upam, da bo lahko še v bodoče, samo mogoče, ker se Mladje nikoli ni zadovoljilo biti le priča družbenih in političnih dogajanj in dogodkov v deželi, temveč je vrsto teh dogodkov sprožilo ali v njih vsaj aktivno sodelovalo. Prav zato je danes revija bolj priznana zunaj koroških meja kakor na domačih tleh.

Erich Prunč

Gradec

Dovolite, da rečem najprej nekaj besed o vprašanju, ki so ga nekateri diskutanti odprli v včerajšnji diskusiji: ali v slovenščini res lahko ugotovimo neke vrste deficit izraznih možnosti. Mislim, da je treba najprej ugotoviti, da v slovenščini ne govorimo in se ne izražamo nič slabše, pa tudi nič boljše kot v kateremkoli drugem jeziku, temveč samo včasih nekoliko drugače, pač v skladu s posebno strukturo našega jezika, ki zrcali in pogojuje posebnost našega miselnega sveta. Zdi se mi, da je sploh zgrešeno, če se pritožujemo nad težavami, ki nastajajo pri prenašanju tujih miselnih prvin v naš jezik. Prav ta upor jezika, ki ga čutimo pri poslovenjenju, prav ta posebnost transformacijskega procesa, prav ta prenos in slovensko drugačnost je bistven del naše narodne samobitnosti, ki bi mu morali posvetiti vso našo raziskovalno pozornost. In če dolžimo »jezik«, da nam ne nudi dovolj izraznih možnosti, da na tem ali drugem področju lahko ugotovimo vrzeli v njegovem izraznem sistemu, potem se mi zdi, da obračamo kritiko na napačno naslov. Saj, končno, jezik ni neka samostojna entiteta, temveč predvsem zrcalna podoba in proizvod družbe, v kateri je živela in živi neka jezikovna skupnost.

Družbeno stanje na Koroškem pa je na žalost tako, da onemogoča ali pa vsaj zavira normalni razvoj jezika. Sicer se osebno ne strinjam z nekaterimi preveč pesimističnimi pogledi na koroško sedanjost in bodočnost, vendar je treba le ugotoviti, da je slovenska družba na Koroškem še vse premalo zdfiferencirana, da bi se mogla popolnoma adekvatno uveljavljati v danem avstrijskem družbenem sistemu. Kljub temu pa lahko rečemo, da smo sicer številčno močno nazadovali, da pa smo vsebinsko in kvaliteto napravili precejšen skok naprej.

To se seveda odraža tudi v jezikovnih koncepcijah. Da navedem samo en primer. Še ko smo ustanovili Oder Mladje, je bilo eno osnovnih vprašanj, ali naj se na odru poslužujemo narečja oziroma zastarelega prosvetaškega jezika (l-kanje ipd.) ali pa naj se odločimo za sodobno obliko zbornega govora. Odločili smo se za zborni govor. In ko smo v pripravah za prireditve s pomočjo ljubljanskih slavistov morali skorajda vsako besedo posebej opremiti z akcentom, so se nam vsi smejali, češ, kaj se mučite s to »kranjščino«, saj vas nihče ne bo razumel. Pokazalo pa se je, da sodobna slovenska knjižna norma ni predstavljala — niti v vaseh, ki so bile dokaj oddaljene od osrednjega komunikacijskega toka, kot npr. Djekše — večje komunikacijske ovire. Danes, ko se absolutni slovenske gimnazije vključujejo v kulturno in politično življenje, se zdi kar samo ob sebi umevno, da na odru in v javnosti govorimo knjižni jezik. Če to stanje primerjam s prejšnjimi jezikovnimi koncepcijami, ki so bile po svojem jezikovnem separatizmu včasih dokaj blizu vindišarski teoriji, lahko ugotovimo, da je bil s to preusmeritvijo dosežen odločilen korak v smeri normalnega toka informacij v vseslovenskem kulturnem prostoru.

Na žalost je ta proces uvajanja sodobnega knjižnega standarda sprožil tudi nezaželen proces izpodrivanja drugih jezikovnih oblik, predvsem narečij. Prav tu, mislim, čaka koroške slaviste in ostale pedagoge odločilna naloga: uveljaviti v šoli in v javnosti model funkcijskih zvrsti, se pravi, koncepcijo, da vsak govorni položaj zahteva tudi funkcijsko ustrezno jezikovno obliko, da so torej govorni položaji, v katerih se obvezno govori narečje, spet drugi pa, v katerih se obvezno uporablja zborni govor itd.

Na Koroškem se to vprašanje na žalost še vedno postavlja alternativno: po eni strani izpodrivajo učitelji v šoli živa narečja, po drugi strani pa zastopniki pretiranega regionalizma vedno spet sprožajo protiakcije in skušajo uveljaviti v vseh govornih položajih dialektizme. Ta nasprotja bomo premostili le, če bomo po eni strani v ustreznih govornih položajih revalvirali in oživili narečja, opozarjali na njihovo jezikoslovno in kulturno dragocenost, po drugi strani pa osvobodili knjižni jezik vseh ideoloških obremenitev, ki so nastale pod vplivom vindišarske teorije in ostalih oblik koroškega separatizma.

Cilj vseh teh prizadevanj naj bi bil, da bi slovenski govorec na Koroškem razpolagal z normalno razvitim jezikovnim profilom, s kompletno izoblikovanim sistemom jezikovnih zvrsti, kajti le tako bo tudi kos vsem jezikovno pogojenim družbenim funkcijam, le tako se bo lahko uveljavil kot enakopraven član dvojezične koroške družbe.

Sredstvo, s katerim bi to dosegli, je po konceptu zelo preprosto, glede na njegovo uresničitev pa nadvse zahtevno: izgraditi govorne položaje, v katerih se povsem normalno govori slovensko. Ne smemo namreč pozabiti, da se v sedanjih razmerah za povprečnega koroškega Slovence konča učni proces jezika ob koncu osnovne šole (če je bil sploh deležen dvojezičnega pouka). Z izgrajevanjem govornih položajev, v katerih se govori slovensko, v vsem širokem razponu družbenih interakcij, bi bil šele tako kot sicer v homogeni nacionalni sredini sposoben, da ta proces učenja nadaljuje tudi v pošolski dobi.

Če pa je sposobnost, da govorec razpolaga z izoblikovanim sistemom funkcionalnih jezikovnih stilov, merodajna za njegovo sposobnost družbenega uveljavljanja, potem je treba s tega vidika osvetliti tudi pojem diskriminacije. Diskriminacija namreč ni samo v tem, da je v določenih govornih položajih z družbenimi sankcijami prepovedana uporaba slovenskega jezika, oz. točneje, določenih zvrsti slovenskega knjižnega jezika. Odločilnejša kot ta, rekel bi, površinska diskriminacija, je njena posledica, ki prizadene globinsko strukturo jezika in s tem slovenskega človeka v njegovi jezikovni in kulturni identiteti, namreč, da se v svojem maternem jeziku ne more več adekvatno izražati v vseh govornih položajih. Ali, povedano v širšem smislu, da ni imel možnosti, da internalizira vse jezikovne in izvenjezikovne znakovne sisteme svoje narodne skupnosti, kar ga odločilno ovira pri vseh interakcijah znotraj svojega naroda.

Da se npr. zastopniki nemškonalne ideologije prav dobro zavedajo, da omejevanje javnih govornih položajev na dolgo roko nujno vodi do folklorne manjšine (omejitev na intimne govorne položaje, narečje kot edina jezikovna oblika) ali pa sploh do izgube jezikovne sposobnosti, je jasno razvidno iz nadvse priostrene borbe proti uradnemu jeziku. To je namreč tisti govorni položaj, v katerem bi slovenski človek uporabljal in se v uporabi učil standardiziranih oblik slovenskega jezika. Zato se tudi vsa prizadevanja usmerjajo v to, da se možnost nastajanja takih govornih položajev čim bolj omeji, da se njihova družbena veljavnost zoži tako funkcionalno kot teritorialno.

To dokazuje tudi dejstvo, da se je vzporedno z borbo proti uradnemu jeziku sprožila borba proti slovenščini v cerkvi. To je bila v prenekaterih predelih Koroške sploh še edina možnost, da se je več ali manj nemoteno uporabljala slovenščina tudi v privzdignjenem, javnem govornem položaju. Tu se je delno izoblikovala tudi razmeroma konservativna, arhaizirajoča regionalna varianta slovenskega knjižnega jezika.

Če smo že pri vprašanju regionalne variante, bi rekel še sledeče: Za potrebno modernizacijo tega standarda naj bi veljalo načelo: Tako blizu slovenski knjižni normi, kot možno, in tako tolerantno in elastično nasproti regionalnim posebnostim kot potrebno, da po eni strani zagotovimo nemoteno komunikacijo znotraj vse jezikovne skupnosti, po drugi strani pa ne prekinemo z lastno koroško tradicijo.

Ob navedenih dveh primerih javnih govornih položajev pa ne smemo pozabiti, da se prav ti v toku prestrukturiranja slovenske družbe na Koroškem in v pogojih, ki jih ustvarjajo komunikacijske navade sodobnega človeka, zelo hitro spreminjajo. Le če bomo pozorno sledili vsem tem spremembam in če bomo uspeli, da jim prilagodimo tudi naše jezikovno planiranje, bomo lahko zavrli proces nadaljnega raznorodovanja.

Tako je npr. treba ugotoviti, da jezik cerkve v toku normalne in nujne sekularizacije tudi koroške slovenske družbe izgublja svojo nekdanjo oblikovalno funkcijo. Zato bo treba v krajih, kjer je bila prižnica zadnja možnost javne in uradne uporabe slovenščine, nujno poskrbeti za adekvatne možnosti slovenskega občevanja. Ne smemo npr. tudi spregledati, da jeziku delovnega mesta v moderni industrijski družbi vse močnejše stopa ob stran jezik prostega časa. Prav ta prenos težišča človekovega interesa v prosti čas odpira vrsto novih možnosti v območjih, v katerih smo zaradi premoči socialnega prestiža nemških delodajalcev in jezikovnega pritiska, ki so ga izvajali, bili domala nemočni.

Spremenjene komunikacijske navade sodobnega človeka se kažejo tudi v vse večjem deležu avdiovizualnih sredstev množičnega obveščanja. V večinski družbi, ki razpolaga s tremi celodnevnimi programi in s celovečernim televizijskim sporedom, sta radio in televizija že zdavnaj prevzela pomembno funkcijo oblikovalcev jezikovnega standarda, da ne govorimo o funkciji »babice«, ki jo televizija prevzema tudi že v vaški sredini, ko se otroci zberejo pred televizijskim zaslonom. Slovenskemu človeku pa tistih borih nekaj slovenskih radijskih oddaj, ki so razen tega še tematsko zelo omejene, ne more zadovoljiti vseh komunikacijskih potreb. Prav vprašanje sredstev množičnega obveščanja pa je, vsaj zame, nadvse nazoren primer, kako bi morali v borbi za naše pravice skušati po eni strani izkoristiti vse možnosti, ki jih nudi dana situacija, mobilizirati vse notranje rezerve, po drugi strani pa se zavzemati za ustrezno politično rešitev. Tako po mojem mnenju npr. ne bi bilo težko poleg potujoče knjižnice organizirati tudi servis z magnetoskopskimi trakovi, opremiti društvene sobe s televizorji in močnimi antenami, da bi takoj vsaj začasno izenačili neravnotežje, ki na področju komunikacije nastaja zaradi premoči nemških elektronskih medijev. Kajti zavedati se moramo, da tudi slovenski človek na Koroškem oblikuje svoje komunikacijske navade podobno kot njegov nemški sodržavljan. Če pa bo potrebo po komunikaciji preko televizijskega zaslona zadovoljil samo nemški program, potem bo na tem področju slej ali prej nastala vrzel, ki jo bo zapolnil z nemškim jezikovnim gradivom.

Podobno bo veljalo tudi za vse ostale oblike institucionalizirane komunikacije, kot npr. za po- in predšolsko izobraževanje, za muzejske, gledališke in druge institucije. Za vsa ta področja naj bi, kot sem že rekel, veljalo načelo, da moramo po politični strani zahtevati, naj država vzdržuje vse tiste institucije, ki jih vzdržuje v nemščini za nemškega sodržavljana, do politične rešitve tega načela pa moramo na vseh področjih, na katerih bi utegnila nastati nesorazmerja med komunikacijskimi potrebami slovenskega človeka in dejansko ponudbo komunikacije, skušati samoiniciativno in samoupravno organizirati razne oblike komunikacijske ponudbe, da bi tako izoblikovali normalen in diferenciran jezikovni profil.

Breda Pogorelec

Stvari, ki jih je tovariš Prunč povedal, je veliko, in vse so pomembne z vidika jezikoslovnih pogledov, sociolingvističnih pogledov in pravzaprav tudi čisto praktičnih življenjskih vidikov. Mislim, da bi bilo prav, če bi čisto za kratko razložil primerjavo s prejšnjimi koncepcijami, ki so podobne vindišarski.

Erich Prunč

Forsirala se je neka, ne po ideologiji vindišarska varianta, tako niso rekli, to je poseben narod, ampak v realnosti so forsirali jezikovno obliko, ki je bila maksimalno oddaljena od osrednjega slovenskega knjižnega jezika pod pretvezo, da sicer naš človek tega ne razume.

Breda Pogorelec

Poudarila sem to predvsem zaradi tega, ker zaradi določenih, mogoče malce romantičnih razmerij do ohranjanja dialektov v določenih strukturah prihaja do zgrešenih

pogledov na jezikovno stanje na Koroškem. Prav zaradi tega mislim, da je treba opozarjati na sodobno prestrukturiranje koroške družbe in potrebo po tem, da se razvijejo vsi govorni položaji, da se jezik razvije v čim več položajih, polifunkcijsko. To so stvari, glede katerih bi morali slavisti še posebej razmišljati prav v zvezi s Koroško, v zvezi z Beneško Slovenijo, kajti glede tega so meglene zlasti naše predstave o razvojnih perspektivah obstoječega in o razvojni nuji v okviru vsenarodne skupnosti.

Boris Paternu

Tukaj nas zanima samo nekaj vprašanj. Najprej, iz prvega poročila smo videli, da pravzaprav nastaja neki novi izobraževalni sistem na Koroškem. Tu je bil govor o pripravi jezikovnih tečajev, o izobraževanju odraslih. Praktično spričo nove akcije nastaja drug izobraževalni sistem, če je to iz samopomoči ali kaj, bi vprašal samo eno. Mislim, da izražam željo vseh, če povem, da smo mi najbrž pripravljene oziroma moramo biti pripravljeni pomagati organizaciji tega dodatnega izobraževalnega sistema. Kar zadeva pouk jezika, opozoril bi na najnujnejše, lahko nudimo tako ali drugačno pomoč. Tu ne kaže razpravljati o organizacijskih oblikah, vendar je prav, če naložimo odboru to dolžnost, da premisli, da vodi naprej dogovore o tej konkretni pomoči. Navsezadnje imamo mi poletno šolo za tuje slaviste, ki bo letos deljena na dva dela, en del bo posebej za zamejske Slovence. Drugič, vprašanje Mladja. Mislim, da prihaja tam do neke spremembe, ki je bila posredno povedana. Najprej je bilo Mladje predstavljeno kot odmik od tradicionalne literature, kasneje pa izdaje Hartmanove in nekatere druge novejšje izdaje kažejo, da je Mladje — po mojem vtisu — pristalo na širši koncept, ki nikakor ne izključuje tradicionalne literature. Če smem povedati svoje osebno mnenje, mislim, da je ta širina samo pozitivna, ta pluralizem kulturnega sodelovanja. Tretjič vprašanje jezika; nekaj česa sem imel priložnost delati v seminarju celovške univerze in imam tale vtis. To so bili zelo prizadevni študentje, koroški Slovenci, ki so z veliko zmožnostjo subjektivno presojali literaturo. Videl sem pa pri nekaterih, da je po mojem mnenju neznanje jezikovnega aparata, jezikovnih zmožnosti teh ljudi nenehoma blokiralo v označevanju vtisov. Se pravi, to je neka blokada jezikovnega izražanja oziroma da jezikovno izražanje ni adekvatno, ni ustrezno psihološki in spoznavni vsebini. K Prunču pa še tole: mislim, da so meje naše svobode tudi meje našega jezika, to se pravi, najbrž je tisti sistem pravilen, ki bo omogočal človekovo izraževalno osvobajanje na vseh ravneh ter v vseh položajih. To je teza, pri kateri se mi zdi nekaj zelo pomembnega, težnja po prodoru knjižnega jezika. Jasno, da je to najbrž centralna težnja jezikovne politike koroških Slovencev, toda jaz ne vem, če je dovolj poudarjeno — ali sem prezrl — mislim, da naj bi se človek duhovno osvobajal tudi v drugih položajih, na drugih ravneh, v svojem dialektu, mislim, da je svoboda na vseh ravneh potrebna in da bi človek moral biti tako svoboden, da se brez pridržkov, brez psiholoških zavor izraža na vseh ravneh. Seveda to ni samo koroški problem, taisti problem velja namreč za nas. Marsikdo utihne pred mikrofonom, kajti po njegovem ga je sram povedati dialektični izraz, ne vem zakaj, mislim, da se nobene plasti jezika ne bi smeli sramovati. K vsemu temu bi pa dodal še to, da se mi zdi, da je slovenska lingvistika v svojih zamejskih središčih kot v osrednjih dolžna po sociolingvistični poti tej stvari posvetiti več pozornosti, kot ji jo je doslej.

Pavel Apovnik

Hvala za ta prispevek. Glede jezikovnih tečajev dovolite, da povem, kako si to predstavljamo. Nismo še izvedli takih tečajev, pač pa jih pripravljamo, in sicer prav glede na to, da bi pomagali našim ne posebno višje šolanim rojakom, da bi laže premagali tudi tiste psihološke in jezikovne ovire, ki so vzrok, da doslej niso v večji meri uporabljali slovenščine v uradih, ker se pač bojijo, da bi se tam osmešili, ker določenih strokovnih izrazov, ustreznih v slovenščini, ne poznajo. Ta tečaj oziroma te tečaje, ker bi jih bilo gotovo več, tudi v različnih krajih, bomo pripravili skupno z našimi osrednjimi organizacijami, pri čemer sem že ob različnih priložnostih predlagal, da bi iniciativo dala Zveza slovenskih izobražencev in da bi ta zveza dala tudi referente.

Kar se tiče strokovne terminologije na ravni npr. trgovskih šol, opažamo, da pri nas pač tega primanjkuje. Poznamo učitelja, ki uči na trgovski šoli slovenščino, in ta si je moral pač sam pomagati, kakor je vedel in znal, da si je priskrbel podlage in vire, iz katerih bo črpal oziroma že črpa za pouk. Tu bi bili seveda tudi zelo hvaležni, da bi tudi na tej ravni, ne samo na najvišji, dobili od vas strokovno pomoč.

Feliks Bister

Kar se tiče tako imenovane spremembe pri Mladju, to gotovo drži. Mladje je po moje tako zelo pozno spoznalo, da Mladja niti ne bi moglo biti, če ne bi bilo nekaj jezikovne tradicije, literarne tradicije na Koroškem. In zaradi tega sem prav posebno vesel, da se je torej Mladje s pesniško zbirko Milke Hartmanove oddolžilo tej potrebi, tej dolžnosti, in to objavilo v svoji lastni založbi. S tem je priznalo javnosti, da je treba vključevati tudi preteklost, tako kot mladjevci vključujemo zdaj tudi mlajše literarne tokove: nekako smo nehali biti tisto zaprto omizje, če se smem učiti ob predmetnem tiskanem programu, torej bili smo od začetka zaprto omizje, ki se je samo od časa do časa odpiralo, zdaj se je Mladje v glavnem precej odprlo. Bo pa seveda tudi v tem z razvojem prišlo do še večje spremembe literarno-kulturnega koncepta, ki ga bodo po sili razmer vnesli še mlajši.

Erich Prunč

Profesor Paternu me je opozoril na to, da sem v tistem delu, ki se zdi zame najbolj važen, bil malce preabstrakten. Namreč z zgradbo govornih položajev mislim ravno to, kar ste vi potem rekli — izgradnjo normalnega sociolingvističnega jezikovnega profila. Da ne gre zdaj za izpodrivanje narečja, po drugi strani pa tudi ne za neko romantično arhaizacijo jezika, kar sta tista dva ekstrema, katerih se moramo izogibati. Kar se tiče blokad v jeziku, tudi to spada predvsem k nadaljevanju učnega procesa ob reševanju problema sovpadanja s svetom, vsak dan. Če bom to lahko normalno delal v svojem jeziku, potem tudi ne bom imel teh blokad; ker pa niso dane te situacije na Koroškem, ker je za določene govorne položaje ali zaradi institucij ali pa zaradi sociolingvističnega pritiska normalno, da se govori nemško, potem bodo na vseh teh področjih nastale tudi v jezikovnem sistemu vrzeli. In to ravno mislim s samopomočjo, da te vrzeli odkrijemo in prav usmerjeno v odstranjevanje teh vrzeli organiziramo samopomoč. Kar se tiče narečja, sem jaz zadnji, ki bi se veselil nad izgubo kake narečne besede. Skrajni čas je, da to narečno blago in tudi drugo kulturno blago, ki je povezano z določeno socialno strukturo, evidentiramo, zabeležimo, znanstveno proučujemo, ne moremo pa ga umetno vzdrževati. Obenem pa ob tem ne smemo ob raziskovanju tega tradicionalnega blaga izgubiti izpred oči novih oblik nastajanja kulture, ki se tudi v mikrosocioloških skupnostih zdaj že razvijajo.

Breda Pogorelec

Tudi moje pedagoške izkušnje s celovške univerze so popolnoma take kot prof. Paternu, pri čemer je treba še poudariti, da je slovenski jezikoslovni metajezik v slovenščini težava že pri nas, kaj šele na Koroškem, ampak vendarle so ga kolegi na koncu zmogli. Opozorila bi samo glede pozornosti socialni in funkcijski razvrščenosti jezika: tako pri predavanjih pred štirimi leti, potem z raziskavo, ki je tekla v seminarju, so se ta lingvistična vprašanja tudi specialno odprla problemom stika slovenščine z večinsko italijanščino. Posebej pomembne pa so v tem pogledu izkušnje, ki smo jih imeli leta 1975 z letnikom absolventov po Koroškem, ko se nam je posrečilo spoznati skoraj vse tipične govorne položaje, v katerih se koroška slovenščina pojavlja, in posneti besedila. To je bila silno zanimiva ekskurzija. Iz vsega tega nazorno sledi, da že dolgo posvečamo sociolingvističnim vprašanjem tisto potrebno pozornost, ki jo jezikoslovje v razmerah slovenskega jezika mora posvečati. Nedvomno pa bo potrebno ta

spoznanja glasneje razširjati, po drugi strani pa posvečati večjo pozornost psihološkim in sociološkim pogojem sporočanja.

Janko Zerzer

Dobil sem dvojje vprašanj v zvezi s celovško univerzo. Prvo: Koliko je mogoče o celovski univerzi govoriti kakor o slovenski univerzi oziroma vsaj o univerzi tudi za Slovence? O slovenski univerzi bomo težko govorili, ampak univerza za Slovence pa je vsekakor, vsaj za vse naše absolvente, absolvente slovenske gimnazije, vsak čas odprta in imamo celo vrsto odličnih predavateljev iz Ljubljane, ki prihajajo ali za semester, ali pa imamo tudi predavatelje, ki so že več let. Za študente je univerza dostopna; celovška univerza, to namreč vedno spet poudarjajo, je odprta za vsakogar. Vsako predavanje je prosto dostopno, tako da bi se tudi absolventi in tudi akademiki, ki so že zaključili akademski študij, lahko posluževali teje ponudbe, in to se tudi dejansko propagira in deloma prakticira. Morda bo o odnosih slovenskih inštitucij do raznih univerzitetnih inštitutov mogel spregovoriti ob drugi priložnosti kolega, ki bo predstavljal Znanstveni inštitut, ker je predvsem Znanstveni inštitut z naše koroške strani pristojen, da vzdržuje kontakte tako do zgodovinskega kakor tudi do oddelka za slavistiko.

Drugo vprašanje je: Ali bi lahko kaj povedali o napadih na nekatere asistente te univerze? Mislim da je tudi tu treba vedeti in videti celoten problem nastanka in organizacije in njene vloge v koroški družbi. Če pride tu in tam do kakih kritičnih obiskov, pisem ali drugih napadov, potem je to samo odraz odpora, ki ga opažamo v tradicionalnih krogih, do strukture te univerze in do miselnosti, ki vlada na tej univerzi. Miselnost je na vsak način tako odprta v svet, miselnost večine tako asistentov kakor tudi profesorjev, da to kratkotalno v ozkost in zaprtost koroške družbe ne sodi, se ne ujema, je velika diskrepanca, tudi takih, ki se skušajo znanstveno udejstvovati, ki univerzo kratkotalno odklanjajo in še danes nočejo vzeti na znanje, ker je to kamen spotike, ker je to vse preveč odprto, in pravijo, da je vse preveč levo in komunistično. Torej, to je tisti odgovor pri nas na Koroškem, če jim nekaj ni všeč, potem se dezavuirajo in diskriminirajo. Če so pa mišljeni kakšni konkretni napadi na asistente, v tem trenutku ne bi vedel, kaj je to.

Jože Toporišč

Zame je bil nastop naših predavateljev danes zelo kvalificiran in zato izredno zanimiv, zelo spodbuden, v nekem smislu sem celo dobil asociacijo z resničnim samoupravljanjem, to se pravi, da samoorganizira svet od spodaj in da je od vsega začetka jasno, kaj naj določena stvar pomeni, da niso najprej parole, temveč da so najprej potrebe, in nato reševanje teh potreb. Jaz bi morda kot jezikoslovec k vsakemu od teh predavanj skušal nekaj povedati. Med drugim se mi zdi, da bi bilo zelo koristno, do skrajnosti izkoristiti tiste pravne možnosti, ki jih je sedaj slovenščina s temi akti dobila, zato da bi se prevedli vsi ustavni, upravni in tako naprej akti, zakoni v slovenščino, da je to vendarle neka priložnost, menda v Avstriji po plebiscitu prva, kar so v 19. stoletju začeli prevajati avstrijski državni zakonik. S tem se gotovo postavljajo nekateri problemi, da bi bilo to prevajanje po možnosti tesno usklajeno z našim načinom izražanja, kolikor seveda zadeve niso mišljene institucionalno. Včasih ko poslušam Korošce, mislim, da bi se kje dalo napraviti tudi kompromis, recimo *nastavljenec*, tudi tu bi bil izraz *nameščenc* bolj primeren. Zdi se mi, da imajo Korošci na drugi strani, kolikor bi do take zakonodaje, ustavnih in samoupravnih aktov prišlo, še neko posebno dolžnost, da razvijajo ubesedovanja za oblike družbe, ki niso socialistične, se pravi potem na nek način bogatijo slovensko izraznost za tako imenovani kapitalistični svet, ker tam ubesedujejo situacije in ustanove, ki jih pri nas ni. V tem oziru so verjetno zelo samostojni v jemanju pojmov, človek bi samo želel, da bi prevladala tam, kjer sta dve obliki, koroška, druga pa osrednjeslovenska, tista oblika, ki je tudi širše slovenska, da bi bila potem enotnost dosežena tudi na tem področju. Včasih se mi zdi, da v tem Korošci ne gredo pravo pot, da se prehitro odločijo za nekatere vire, kot se najdejo

na stranpoteh, npr. za izbiro učbenikov. Tako je bila zdaj na podlagi določenih zakonov, ki so v Avstriji uveljavljeni, možnost uvesti sorazmerno naprednejše učbenike, morda tudi organizirati izdelavo domačih učbenikov — na večji znanstveni in teoretični podstavi, pa se je nekako prehitro odločilo iz nekkih čisto prakticističnih razlogov, da se bodo izdali pač tisti slovenski učbeniki, ki jih trenutno imamo in ki so manj optimalni. Medtem ko mislim, da je zdaj rešeno vprašanje za dvajset let, da bo predolgo blokirano. Oglasil bi se kolegi Prunču, ki nas je nekako malo pokritiziral, da smo včeraj preveč jamrali, jaz mislim, se je večinoma moglo reči, da smo torej jadikovali nad določenimi stvarmi in iskali zdravila res na tistih področjih, kjer bi bilo poprave potrebno. Konkretno sem se ob njegovih govornih položajih, o katerih je bilo včeraj upravičeno tudi tu govora, spomnil npr. nastopa generala Avšiča, kjer je eno tako ubesedovalno področje, ki slovenskemu jeziku ni dostopno, in to povzroča v veliki meri seveda tudi nekulturo slovenskega govora tudi v tistem delu, ki je drugače pri vojakihi sloveniziran. Zadnje čase imam priložnost, da ob večerih poslušam na takih tečajih narodne obrambe, in jezik, ki ga dobivam v tako imenovani slovenščini, je naravnost obupen in v nekem smislu žaljiv za poslušalce. Ljudje so ravno tako, kakor je Korošec za določena področja usposobljen in lažje govori in se izraža v nemščini, tako za določena področja pri nas usposobljeni in se lažje izražajo v srbohrvaščini. Tako pride do zelo čudne jezikovne mešanice. Druga stvar, ki se mi zdi za Korošce zelo važna in v kateri tudi Slovenec greši — Slovenec je posebno nadarjen, da zna neka-ko vse jezike; pojavljajo se govorni položaji, ko pride Slovenec in Srbohrvat, in takrat Slovenec takoj postane superioren, »ti ne znaš naš jezik pa ču ja na srbohrvatskom«, in se začne tako pogovarjati, se pravi, manjka tisto uzaveščanje, da je treba slovensko govoriti tudi v takih medjezikovnih položajih, med drugim tudi zato, ker jaz tako zagovarjam iz demokracije do tistega, da ga ne podcenjujem, da ne degradiram, da ga ne nadlegujem in da dam njemu enako možnost, da se nauči mojega jezika.

Koliko se ta model da prenesti na Koroško, ne vem, v določenem smislu sem imel priložnost v Gradcu slišati ljudi, ki so se z nemškega področja prilagodili tej govorni situaciji, verjetno so to posamezni entuziasti, ki pa vendarle, če je večinska družba slovenska, uporabljajo slovenski jezik, vsaj za poskus. Tu vidimo važnost poudarjanja tako imenovanihi govornih situacij in uradnega jezika.

V naši tradiciji se je zaradi nekkih ideološko-političnih interpretacij v preteklosti smatralo, da je recimo potegovanje za uradovalni jezik ali za jezik v šoli tako imenovani drobiž, da pa se bistvena vprašanja v 19. stoletju niso reševala. Mislim, da so se bistvena vprašanja reševala ravno v tem, da se funkcionalnost slovenskega jezika širi in s tem povzroča določene socialne obveznosti tistega elementa, ki je na slovenskem jezikovnem teritoriju bil. Tu smo videli žalostno stanje, da nemški uradnik v nasprotju s starimi avstrijskimi določili nima do uporabnika slovenskega jezika tako rekoč nobenih obveznosti, ker se zmeraj lahko posluži enostavno tolmača. Da bi se to stanje izboljšalo, bi bilo treba doseči drugačno kvaliteto jezikovnega pouka zlasti na srednjih šolah. Če se to, kar dela Slovenec, primerja s tem, kar dela Nемец, je to naravnost katastrofalno. Mi smo tam pri takih čisto preprostih stvareh, lahko bi rekel sklanjatvah, in s tem se konča. Danes se te polnosti, ki jo slovensko jezikoslovje že daje za pouk jezika v tem polifunkcionalnem smislu, ne občuti.

Še beseda kolegu Paternuju. Mislim, da on podcenjuje, kar slovensko jezikoslovje danes dela na področju teorije zvrsti. To je tradicionalna delitev, da se — kot je kolega Prunč rekel — v vseh situacijah govori en sam jezik. Zdaj pa imamo sorazmerno odprto teorijo polifunkcionalnosti slovenskega jezika in socialne diferenciranosti, brez kakršnihkoli apriornih teženj, da bi rekli, to je a priori boljše od onega, to naj se ohrani, dalje razvija.

Feliks Bister

Ne maram zapustiti tega zborovanja brez konkretnega predloga, kajti včeraj smo s strani predsednice slišali, da je pripravljena že lepa lista sklepov in predlogov. V imenu Mladja bi še predlagal, da bi premišljevali o tem, kako bi pripravili na Stritarjevi hiši

na Dunaju spominsko ploščo in hkrati post festum Cankarjeve obletnice obnovili nečitljivi tekst na Cankarjevem stanovanju v dunajskem Ottakringu. Dovolite, da bi kot izraz te mladjevske iniciative izročil Slavističnemu društvu Slovenije v imenu kluba Mladje svojo fotografijo Stritarjeve hiše.

Breda Pogorelec

Zahvaljum se tovarišu Bistru za fotografijo. To je že drugi kos opreme sobe Slavističnega društva Slovenije (sobe, ki je še nimamo). Žal se ni posrečilo ustanoviti Slavistično društvo na Koroškem, kakor je to v Trstu. O tem bi morali razpravljati, jaz sem nesrečne roke pri organiziranju. Glede tega si že nekaj let prizadevamo, le da sami ustreznega partnerja na strani koroških Slovencev nismo našli. Spodbudo glede obeležij sprejemamo.

VLOGA OSREDNJIH ORGANIZACIJ V ŽIVLJENJU SLOVENSKE NARODNE SKUPNOSTI NA KOROŠKEM

Razpravljajo: za Narodni svet koroških Slovencev dr. Matevž Grilc in Filip Warasch, za Zvezo slovenskih organizacij dr. Franci Zwitter in inž. Filip Wieser. Odlomki iz razprave.

Franci Zwitter

Vlogo osrednjih organizacij vidim v dveh smereh. Prvič, da morajo vse slovenske narodne organizacije na Koroškem skrbeti, da ostanejo koroški Slovenci živ del slovenske narodne celote. To mora biti aksiom. Samo na tej osnovi je mogoča enotnost slovenske narodne skupnosti na Koroškem in samo v tej smeri se razlikuje naša borba od tistih, ki zagovarjajo eventualno avstrijske Slovence ali pa v najslabšem pomenu vindišarje, ker tudi vindišarji so končno jezikovno slovenska narodna skupnost. V tem je po mojem bistvo, da hočemo koroški Slovenci ostati živ del slovenske narodne celote. Drugače bi bila naša borba samo še borba za neko kulturistično narodno skupnost, katero bi Avstrijci oziroma avstrijska vlada in avstrijske strukture brez vsega sprejele, in verjetno ne bi bilo potrebno te borbe, kakor jo vodimo danes. V drugi smeri pa je vloga teh narodnih organizacij zlasti v tem, da priborimo našemu, torej slovenskemu človeku na Koroškem, enakopravno mesto v avstrijski družbi, ki ga obdaja in v kateri živi.

Glede trenutnega položaja na Koroškem bi poudaril, da se je situacija z zadnjo zakonodajo, torej z zakonodajo lanskega julija in pa letošnjih odredb z dne 31. maja 1977, v tem smislu bistveno spremenila, da je bilo doslej tudi za avstrijsko vlado vprašanje odprto; od sprejetja te zakonodaje pa je vprašanje koroških Slovencev in pravic, ki jim grejo, zaključeno in stojijo avstrijska vlada in avstrijske politične strukture na stališču, da je vprašanje člana 7 dokončno rešeno. To pa spreminja tudi naš boj. Prej smo vendar lahko pričakovali, da bi v dialogu z avstrijskimi strukturami dosegli sprejemljivo rešitev. Odslej je naša

borba drugačna, sedaj moramo zavračati rešitev, ki jo je Avstrija sprejela brez sodelovanja s predstavništvom koroških Slovencev.

Osnova naše borbe v bodoče je slej ko prej še odprti člen 7 državne pogodbe, ne pa zakonodaja, kakor si jo je zamislila Avstrija. Če imamo sedaj nekaj možnosti uporabe slovenskega jezika tudi v javnem življenju, to drži, vendar ne drži, da bi šele sedaj dobili te možnosti, ki pa so slabše možnosti od prejšnjih, pred to zakonodajo, in zaradi tega to zakonodajo odklanjamo. Celo sam avstrijski kancler dr. Kreisky je moral priznati, da gre samo za minimalno rešitev, ta minimalna rešitev pa nikdar ne more biti rešitev, predvsem ne rešitev za živo narodno skupnost, ki noče biti samo kulturna narodna skupnost. Zaradi tega sedaj poskušajo vplivati na predstavništvo koroških Slovencev oziroma na koroške Slovence tudi s silo, da bi to zakonodajo sprejeli, kajti to zakonodajo je avstrijska vlada sprejela na pritisk nemških nacionalističnih in neonacističnih sil in smo vse te rešitve, kakor so sedaj v zakonu zaobsežene, že prej, julija, slišali iz ust koroškega Heimatdiensta, najbolj desničarske avstrijske stranke, tako da dejansko lahko trdimo, da je avstrijska vlada kapitulirala pred nemškimi nacionalističnimi silami.

V zadnjem času je na naše ljudstvo pritisk, da bi to zakonodajo sprejelo, težak in zelo hud; predvsem poskušajo razdvojiti bazo od vodstva koroških Slovencev in je trenuten poskus postaviti koroškim Slovencem novo vodstvo v obliki tako imenovanih sosvetov. Tam notri so prišle strukture, ki prve točke vsekakor ne gledajo tako kakor mi, ki hočemo biti živ del slovenske narodne skupnosti, kajti v strukturah, ki so predvidene v sosvetih, so tudi ljudje, ki tega v tej luči ne gledajo in predvsem zagovarjajo zgolj člen 7 državne pogodbe v tem smislu, da pač gre za rešitev nekega jezikovnega vprašanja in rešitev vprašanja nekaj jezikovnih skupnosti, ne pa narodne skupnosti, ki hoče ostati živ del narodne celote.

Drugi pritisk je, da poskušajo zožiti naše strnjeno ozemlje, od Šmohorja do Pliberka prek Ziljske doline, Roža v Podjuno, na gorah tja do Djekš. To ozemlje skušajo razdvojiti na ta način, da priznavajo enakopravnost slovenskemu jeziku samo v nekaterih občinah, in to absolutno samo na naseljenih nestrjenih občinah, ampak povsod je vmes drugo ozemlje. Optično prisotnost koroških Slovencev priznavajo sploh samo na šestini avtohtonega naselitvenega prostora koroških Slovencev. Koroški Slovenci smo si edini vsi v vseh organizacijah, da take zakonodaje ne bomo sprejeli in je nismo sprejeli in da bomo našo borbo vodili tako v notranjosti, torej po eni strani, da se poslužujemo povsod svojih pravic, ki nam grejo tudi tam, kjer nam jih zakon ne dovoljuje, da pridemo v notranjosti do najvišjih instanc in do ustavnega sodišča, ki bo moralo odločiti, kar pa je brez dvoma lahko tudi problematično — lahko se zgodi, da ne uspemo in bomo vodili borbo tudi zunaj države, kjer koli.

Matevž Grilc

Dr. Zwitter je sedaj v bistvu sicer kratko, vendar v bistvu pokazal politično situacijo koroških Slovencev danes. Jaz se bom osredotočil na temo Vloga osrednjih organizacij, pri čemer mislim na Zvezo slovenskih organizacij in Na-

rodni svet koroških Slovencev kot na osrednji organizaciji koroških Slovencev. Če hočemo razumeti vlogo teh organizacij, moramo najprej videti politični sistem v Avstriji oz. na Koroškem. V Avstriji imamo različne politične stranke. V parlamentu oziroma tudi v koroškem deželnem zboru so zastopane tri: to je socialistična stranka, konservativna stranka oziroma ljudska stranka in svobodnjaška stranka, ki je skrajno desna. V tem sistemu gre predvsem za to, da pritegnejo te stranke čim več glasov. Na Koroškem po vojni niso izvedli kot v drugih državah denacifikacije, ampak je postala ravno Koroška zatočišče nekdanjih nacistov, ki pravzaprav v bistvu niso spremenili gledanja na probleme človeštva in so se prav ti zelo integrirali v obstoječe avstrijske oziroma koroške stranke, kar je ravno tako bistven dejavnik, ki končno tudi po svoje določa vlogo osrednjih organizacij. Ne nazadnje naj omenim leta 1956 obnovo delovanja koroškega Heimatdiensta. Dejstvo, da smo mi koroški Slovenci v tem sistemu manjšina, pa ima za posledico, da je situacija koroških Slovencev danes tako slaba. Popolnoma jasno je, da manjšina narodne skupnosti številčno že od vsega začetka ni tako močna kot večina, in koroško vzdušje pač po svoje iz oportunitizma terja od stranke, da zagovarjajo nemške nacionalne ideje. In tu, iz tega je zdaj treba videti delovanje organizacij, ki se pravzaprav edine na političnem področju borijo za obstoj in razvoj slovenskega naroda na Koroškem.

Sicer drži, da sta obe organizaciji združeni nekje na privatni ravni v smislu zakona, vendar sta, in to pravzaprav danes, splošno priznani in legitimni zastopniki manjšine. Da imamo danes na Koroškem dve centralni organizaciji, je vprašanje povojnega razvoja. Narodni svet koroških Slovencev je bil ustanovljen leta 1949. Dejstvo, da imamo danes dve osnovni organizaciji, ni toliko ideološko vprašanje kot vprašanje svoječasno različne politične ocene. Obe centralni organizaciji sta dolga leta poskušali na svoj način integracijo manjšine v večinski narod. Osrednji organizaciji sta bili tisti, ki sta vsa leta, predvsem še po letu 1955, po podpisu avstrijske državne pogodbe, vodili pogovore z avstrijsko vlado, izdajali kulturno-politični časopis in vodili sta predvsem borbo za uresničitev člena 7 avstrijske državne pogodbe. Uspehi niso bili veliki; deloma smo uspeli, če imenujem morda slovensko gimnazijo. Na splošno je bilanca narodne politike v zadnjih dvajsetih oziroma tridesetih letih katastrofalna, ker je avstrijska zakonodaja v vsem klonila nemškonacionalnim zahtevam. Zato torej ni nič čudno, če danes zahtevajo odstranitev vodstva teh dveh osrednjih organizacij, ker vedo, da sta to edini v skupini, ki danes jasno odklanjata to avstrijsko zakonodajo, in da je prvi pogoj tako imenovane gnile pomiritve na Koroškem, da se odpravijo neljubi voditelji.

Vloga osrednjih organizacij je zelo težka, je odgovorna, če pomislimo, da se torej borijo danes koroški Slovenci proti združeni fronti večinskih strank, zato mora biti enotnost po mojem mnenju glavni cilj, glavna baza obeh organizacij. Mi se moramo zavedati, da smo v obstoju ogrožena narodna skupnost, in si ne moremo privoščiti narodnih razprtij. Potrebno je torej najtesnejše sodelovanje obeh organizacij, in to po mojem v zadnjem času obe organizaciji docela dobro prakticirata.

Če samokritično pogledamo, sta obe organizaciji v preteklosti zanemarili predvsem socialni, gospodarski razvoj narodne skupnosti na Koroškem. Tu je bila

po mojem ocena nekoliko nepravilna, ko so se naslanjali predvsem na kmečki živelj. Gospodarsko prestrukturiranje pa je šlo tudi zelo hitro naprej in danes se moramo boriti ravno z eksistenčnimi gospodarskimi vprašanji narodne skupnosti. Mi smo bili v preteklosti tudi preveč v defenzivi. Seveda je situacija taka, da sili organizacije v defenzivo, mislim pa, da bi morali preiti v ofenzivno politiko. To si tolmačim tako, da je treba več konkretnega dela, več konkretnih projektov, če tu zdaj govorim o otroških vrtcih, o industrijskih obratih ali pa če govorim npr. o kulturnem domu, ker dolgoročno bodo koroški Slovenci po mojem mogli obdržati svoj obstoj, če se nam bo posrečilo ravno na teh področjih, na šolskem, predšolskem, na gospodarskem področju storiti konkretne korake.

Feliks Wieser

Ugotovljeno je bilo, da je naloga naših organizacij — zdaj govorim o naših osrednjih dveh organizacijah, hkrati pa mislim vse druge kulturne, manjšinske, mladinske, športne organizacije, ki jih imamo mi precej — prvič, da ohranimo Slovence na Koroškem kot sestavni del slovenskega naroda; tukaj ne mislim s tem klasičnega pojmovanja tega, ampak v tem novejšem, to se pravi, da je naš jezik vedno na nekem nivoju, ki ustreza temu slovenskemu narodu v celoti, drugič pa mislim na kulturo. In če je bilo v zadnjih letih ogromno govora o skupnem kulturnem prostoru, potem je to prav, vendar je utopija govoriti o skupnem kulturnem prostoru, pri tem pa izvzeti skupen informativni prostor. Kako naj manjšinec sledi kulturi matičnega naroda, če pa ni informiran, nima časopisov, nima radia, nima televizije. Na tem področju moramo v naslednjih letih skupno doseči nekatere rezultate. Naloga naših organizacij je ohraniti naš narod kot sestavni del matičnega naroda. Tu moramo doseči nekaj konkretnih rezultatov, pismene in ostale akcije zvođenijo; sem sodi prav tako važni gospodarski moment, in tukaj ne bi govoril o skupnem gospodarskem prostoru, ker se to lahko napačno interpretira.

Vendar mislim, da imamo (na jugu med Italijo in Jugoslavijo) dosti konkreten primer, kako se v podobnem položaju doseže določene rezultate. Meja, ki je bila po vojni prav tako zaprta, prav tako stvar pretresov in šovinizma, je danes odprta, in predvsem ima koristi obmejno prebivalstvo na obeh straneh, in hkrati s tem, da bomo uresničevali ta skupni informativni, kulturni in nekak gospodarski prostor, bomo reševali obe ostali komponenti. Predvsem da bomo ostali živ del slovenskega naroda in da bomo vedno bolj enakopravno posegali v avstrijski družbi v vsakdanja dogajanja, kajti govoriti o gospodarskem sodelovanju in pri tem izključevati infrastrukturo večinskega in manjšinskega naroda v Avstriji oziroma na Koroškem, je prav tako utopistično, zato moramo v zavesti nemško govorečih ljudi na Koroškem doseči to, da bodo spoznali, da je tudi zanje koristno gospodarsko povezovanje, odpiranje mej. Tukaj mislim, da je to edina možna dolgoročna organizacija za nas vse skupaj v tem prostoru, kajti mi vemo, da so nemškonacionalistične sile bile pri nas proti podpisu posebnega maloobmejnega sporazuma, vemo, da so danes te sile proti sporazumu, proti podpisu blagovnega sporazuma. To ni naključje, da se zapirajo.

Čeprav se strinjam z oceno, da so danes demokratične sile v Avstriji slabo organizirane, se ne strinjam s tem, da jih v Avstriji ni. Zakaj zakone, ki jih odločno odklanjamo in ki bi jih odklanjala vsaka manjšina v Sloveniji, če bi jih imela, niso izglasovali avstrijski demokrati, ni jih izglasovalo avstrijsko ljudstvo, zakoni so bili sprejeti od vrha političnih strank iz čisto določenega političnega oportunitizma in drugih interesov. Dokler bomo imeli strnjeno fronto nemško govorečih proti nam, nam nobena internacionalizacija, nobeni protesti matične države, konkretno v praksi pri prijavi števila otrok pri dvojezičnih šolah, pri otroških vrtcih (tu so ekonomske pozicije naših delovnih ljudi, delavcev in kmetov) čisto nič ne pomagajo.

Na področju šolstva, otroškega varstva, na drugih področjih smo bore malo uspeli premakniti, kajti sredstva, ki jih naši ljudje plačujejo, vse to izkorišča večinski narod, da izgrajuje te večinske strukture, in naših nikoli ni upošteval. Zahtevati od teh manjšinskih organizacij, da bodo znotraj avstrijskega sistema zgradile slovenski sistem, je dolgoročno gledano utopistično.

Zato sem globoko prepričan, da je osvobajanje človeka izpod odvisnosti od nemškega delodajalca, da je odvisen s tem njegov jezik, da je odvisno, ali bo dal otroka k dvojezičnemu pouku, ali bo deloval v društvu. Samo če bomo premaknili stvari naprej, bomo lahko govorili o tem, da se bo naš jezik bolj uveljavljal, da si bodo naši ljudje bolj uspešno upali v uradih uporabljati slovenski jezik. To pa ne pomeni, da se danes ne smemo z vsilo posluževati slovenskega jezika. Nasprotno, ravno v teh zadnjih letih smo imeli v naših pisarnah nekaj debelih map, poskušali smo od policije do deželne vlade, do okrajnega glavarstva in katoliških organizacij posluževati se našega jezika. Po kakšnih treh intervencijah dobiš odgovor v neki slovenščini, ki je žalitev za človeka, od nekaterih institucij pa niti odgovora ne dobiš ali pa grožnjo, da te bodo postavili pred sodišče. Po naših ocenah sodimo, da je naših ljudi na Koroškem okoli 70.000. To ni moja številka, mi smo na naših sejah dolgo o tem razglabljali in prišli do tega, da je okoli 70.000 ljudi, ki deloma še obvladajo in uporabljajo slovenski jezik v družinah. Kje je ta narod, da ga ni? Ta narod živi in dela v tovarnah na južnem Koroškem. Naj povem primer, da se moj kolega, če pridem, če malica z nemškimi delavci, ne upa z menoj pogovarjati slovensko. Tega se ne da rešiti od danes na jutri.

Zgodovina, predvsem zgodovina slovenskega naroda je jasno pokazala, in tisti, ki so drugače govorili, so danes izdajalci slovenskega naroda, da brez enotnosti naroda, ki se bori za svoje nacionalne in socialne pravice, ni uspehov v borbi. Mislim, da se na Koroškem tega dobro zavedamo in mislim, da bomo morali permanentno vsestransko delati, da bo to pronicalo do zadnje celice.

Brez povezovanja z matičnim narodom, da se naš jezik, kultura, držita na ustrezni stopnji, prav tako ni narodne enakopravnosti. In tretja stvar, prisotnost v mednarodnih forumih, je prav tako potrebna, znotraj Avstrije pa je treba začeti vsestransko analizirati probleme, zakaj lahko pride do takih zakonov, ki bi jih avstrijski ljudje, če bi jih poznali, če bi jih lahko sooblikovali, odklonili. Zakaj se pri nas vse odločitve vršijo zunaj tistih institucij, ki so za to izvoljene, ki jih narod izvoli (občinski uradi, parlament). Prepričan sem, da bo v naslednjih desetih do petnajstih letih prišlo do temeljitih sprememb v teh sistemih,

ker bo prevladala narodna intervencija na delovnem mestu. Tam, kjer je konkretno zainteresiran, v šoli in v otroškem varstvu, bo delavec soodločal o tem, kaj hoče, česa noče, kaj bi rad imel. Od tega vendar živi. Ne živi od neke abstraktne volilne pravice, ki jo vsakih šest let odda in potem šest let nima več kaj soodločati. In če bi mi imeli to možnost, da bi naši ljudje enakopravno soodločali, potem vsega tega ne bi bilo.

Filip Warasch

Rad bi povedal nekaj besed o problemu integracije na Koroškem. Rečeno je že bilo, da smo predvsem po letu 1955 poskušali s tako imenovano integracijo posameznika v avstrijsko družbo. In dejansko smo danes tam, kjer smo bili na začetku tega poskusa. Poskus integracije nam ni prinesel tistih zaželenih uspehov. Kljub temu pa menim, da je integracija v avstrijsko družbo potrebna, namreč integracija skupine, ki ima lastne poglede na kulturno, socialnopolitično in tudi gospodarsko ustvarjalnost v državi. Prav ta novi model vključevanja in soodločanja terja od nas tudi mnogo odgovornosti in prizadevnega dela. Po mojem mnenju pa nudi v tem 20. stoletju edino možnost, da se obdržimo kot samostojna narodna manjšina na Koroškem. S tem sem želel pojasniti vlogo neke vrste osrednje organizacije, ki sicer ni osrednja organizacija v smislu, da bi zastopala narodne interese koroških Slovencev, pač pa je organizacija, ki zastopa ali hoče zastopati splošne družbene zasnove, zamisli, s katerimi se srečuje slovenska manjšina na Koroškem, to je vloga Kluba slovenskih občinskih odbornikov na Koroškem. Klub je bil ustanovljen leta 1973 kot neki strokovni organ slovenskih občinskih odbornikov, predvsem tistih, ki so kandidirali na samostojnih občinskih listah. Še danes je živa misel, da bi ustvarili osrednji servis-center, ki bi dajal našim občinskim odbornikom strokovno pomoč, ki je nimajo, ker nimajo partijske povezanosti v Celovcu ali kje drugje. Manjka jim tisto partijsko vodstvo, ki ga ima pri nas vsaka stranka, zato se je v preteklosti dogajalo, da je neki naš slovenski zastopnik o isti zadevi v Pliberku odločil drugače kot na nekem drugem mestu. Na eni strani sicer lahko rečemo, da je pozitivno, da človek misli z lastno glavo, na drugi strani pa moramo tudi razumeti, kako so poskušale stranke na podlagi takih nesoglasij iz neinformiranosti kovati svoje načrte in vedno bolj slovenski živelj izpodrivati. Če gremo na naše podeželje, če organiziramo prireditve, če se ukvarjamo s tako imenovano demonstrativno politiko, je samostojen občinski odbornik skoraj vedno edini, na katerega se je mogoče zanesti.

Gotovo ima vprašanje ustanovitve kluba tudi nek političen pomen, na primer nadomestitev neke partijske centrale. In tako si prizadevamo, da bi pri odbornikih porasle sugestije glede skupnih programov. Tako imamo na Koroškem neki skupni koroški program, program dežele, ki je sklenjen v koroškem deželnem zboru. Pravilno bi bilo, da bi slovenski človek, ki se politično ukvarja s tem, zavzel do take pomembne zadeve enako stališče. Pomemben je tudi vzgojni cilj te organizacije, namreč usposabljanje mlajših kadrov za komunalno politiko. To so nasledki ugotovitve, da mora integracija družbeno usposobiti slovensko manjšino za tako obliko, pa tudi za zaupanje v lastno moč.

Iz tega se rojeva tudi zavezništvo s pozitivnimi demokratičnimi silami v Avstriji, zanemaril pa ne bi pri tem tudi poskusa, da o tem informiramo mednarodno javnost, ne samo v Jugoslaviji, tudi v Nemčiji, v Švici in drugod po Evropi. Vsepovsod so ljudje, ki so pozitivno razpoloženi do naših vprašanj, samo da mnogi od teh ljudi niso osveščeni. Mnogo ljudi v Avstriji in drugje ne ve, da je koroško vprašanje, kajti avstrijska informativna dejavnost ima tako moč, da presega vse naše zmožnosti glede informacije drugih dejavnikov. Povezava s pozitivnimi demokratičnimi silami je torej drugi del te naše borbe za integracijo v avstrijsko družbo. Prvi uspehi te nove ofenzive so že vidni. Ne smemo namreč prezreti, da so nam dunajski demokrati pomagali izpeljati uspešen bojkot ugotavljanja manjšine 14. novembra. Danes vemo, da se je na Dunaju popisalo npr. več kot 4.700 demokratov, ki so pač za en dan postali Slovenci. To pomeni, da jih je več kot dva tisoč, torej več kot v celotnem dvojezičnem ozemlju. In če to ni uspeh, vas vprašam, kaj je potem uspeh!

Posamezniki se nekje v celoti zavzemajo za naša vprašanja, vzemimo npr. knjigo celovškega profesorja dr. Roberta Saxerja, ki je konkretno prikazal, kako je koroški tisk obravnaval moj primer. Saxer je ugotovil, da so na Koroškem pravim interesom Slovencev najbolj škodljivi uradni oblikovalci javnih mnenj, kajti le-ti združujejo v tem svojo sooblast, ker se poslužujejo Heimdienst-a le tedaj, kadar nočejo nastopiti v javnosti demokratično ali so celo kot sooblikovalci slovenske manjšine.

Težava pa je v tem, da v avstrijski stvarnosti nimamo homogene družbe, ki bi si upala nastopiti pozitivno za pravice koroških Slovencev. Imamo, recimo, neko mladinsko skupino, ki deluje v okviru katoliške cerkve, vendar katoliška cerkev sama na Koroškem ni jasno in javno nastopila za pravice koroških Slovencev. Tudi v socialističnih vrstah imamo mladinske organizacije, ki nastopajo pozitivno, ki so prijatelji slovenske manjšine, na drugi strani spet pa je socialistična stranka najprej kapitulirala pred nemškimi nacionalističnimi silami.

Zaključek. Danes smo slišali, da smo na kulturnem in prosvetnem področju prišli do novih prijemov v našem delu. Res nas čaka na področju predšolske vzgoje še mnogo, mnogo dela. Prepričan sem, da bomo na tem področju delali konkretno, da bomo ustvarili v celotnem dvojezičnem ozemlju mrežo privatnih otroških vrtcev, kakor je to v drugih manjšinskih področjih, na primer pri danski manjšini. Ta danska manjšina je bila po drugi svetovni vojni prav tako na tleh, kot smo mi danes. S pomočjo kraljevine Danske v matični državi so v tej danski manjšini ustvarili na njenem celotnem območju mrežo privatnih otroških vrtcev in tudi privatnih osnovnih šol. Danes je ta manjšina močna, šteje približno 50.000 ljudi, takih, ki se priznavajo za Dance.

Boris Paternu

Hvala za prispevek. Mislim, da se dotika enega najbolj kočljivih vprašanj, vprašanja integracije z avstrijsko družbo v vsej svoji zapletenosti.

Vprašanje: Na kakšen način poteka koordinacija mnenj in sredstev med predstavniki osrednjih organizacij in slovenskim življenjem na Koroškem, kakšen je notranji način delovanja?

Dr. Franci Zwitter

Med obema osrednjima organizacijama deluje tako imenovani koordinacijski odbor, kjer obravnavamo vsa pereča vprašanja in skušamo najti v dialogu skupen jezik, kadar smo različnega mnenja; naj poudarim, da v zadnjem času skoraj ni bilo različnih mnenj, zlasti pa ni različnih mnenj v borbi za naše narodne pravice. Vsaka organizacija ima na terenu svoja društva oziroma svoje poverjenike, zaupnike, stik z njimi je prek krajevnih prosvetnih, kulturnih, gospodarskih in športnih društev, tudi prek zaupnikov. Za mnogo akcij, zlasti kadar gre za skupne stvari, se dogovorimo neposredno na koordinacijski seji za skupne akcije, zlasti za takšne, o katerih ste brali in slišali v zadnjih mesecih

Feliks Wieser

Druga stvar, ki sem jo prej pozabil omeniti, je nedvomno tudi solidarnostni komite, o katerem ste verjetno v zadnjih letih precej slišali. Solidarnostni komite je zbor nemško in slovensko govorečih ljudi, ki v neki manj organizirani obliki nastopajo proti tem zakonom, se borijo javno za pravice, z demonstracijami, napisi, letaki itd. Ta komite je v zadnjem času prišel v neke vrste krizo. Zakaj? Delovanje tega komiteja, v katerem sta tudi naši osrednji organizaciji, je bilo vedno kampanjsko, se pravi, pred preštevanjem, pred sprejetjem tega ali onega zakona se delovanje stopnjuje, vmes pa ni živo, ker ni jasno izražene dolgoročne politične platforme. Mislim, da bomo v prihodnje ravno na tem področju morali najti rešitev.

Tukaj bi omenil še dve stvari. Prvič: pogosto nastaja pritisk, kot da bi mi v kritičnih situacijah želeli, da se odnosi med Slovenijo in Koroško v Jugoslaviji in Avstrijo prekinejo, vendar tudi v najbolj perečem položaju nismo takega mnenja, pač pa smo prepričani, da je treba imeti take stike, ki upoštevajo politični trenutek koroških Slovencev. Nemške nacionalne sile so seveda — kot rečeno — zainteresirane, da bi se meja za take stike zaprla.

To pa hkrati pomeni, da naj bo naše vprašanje prisotno na vseh takih pogovorih, kajti pri nas stalno pravijo, saj vas podpira samo nekaj zanesenjakov, in to kvečjemu v Jugoslaviji. Mislim, da je to pomembno prav za vas, ki imate stike prek različnih univerz, da kakorkoli prikazujete to vprašanje, kot ga sami občutite in poznate.

V zadnjem letu smo naredili pomemben korak naprej glede informiranja nemško govoreče javnosti. V Celovcu smo organizirali slovenski informacijski center, ki s teleskom pošilja poročila vsem redakcijam v Avstriji, pa tudi nemškim časopisom zunaj Avstrije. V začetku smo ugotavljali, da so nekateri časopisi, predvsem zunaj Koroške, zelo radi povzemali naše informacije. Ko pa je prišel Krajski nazaj z dopusta, se je tu nekaj premaknilo. Očividno gre za posebnost političnega boja zoper nas v prostoru zunaj Koroške, da nas spravijo v anonimnost, da nas zamolčijo. Kljub temu še naprej pošiljamo poročila v druge časopise.

Rad bi načel še vprašanje, ki smo ga vsi štirje pozabili. Pred nami je blizu trideset procesov, blizu trideset procesov proti našim mladincem, aktivistom, starejšim ljudem, občinskim odbornikom in drugim. Pred kratkim smo se v koordinacijskem odboru obeh organizacij v Celovcu načelno dogovorili za ukrepe, ki jih bomo z naše strani sporočili javnosti. V Ljubljani pa smo se s Socialistično zvezo dogovorili, da bi skupno oblikovali sklad za zbiranje sredstev zoper preganjane. Ljudje, ki so se držali naših navodil, ki so samoiniciativno šli v akcijo, bodo zgubili 16.000 šilingov, to je milijon šeststo tisoč starih dinarjev, dvajset tisoč in še več, za plačilo kazni. To so mladinci, študentje in drugi, in sedaj smo mi vsi skupaj dolžni, da se pritožimo na višjo instanco, do najvišje, tistim pa, ki jih bodo obsodili, moramo povrniti to finančno breme. Solidarnost je v tem, da bi v celotnem avstrijskem prostoru, na Dunaju, Salzburgu, Gradcu, začeli zbiralno akcijo hkrati z bojem proti političnim procesom za več demokracije, pridružili pa bi se tudi drugod v slovenskem prostoru, tudi v Italiji. Naj bo še tako simbolična podpora, mislim, da bi lahko krili stroške, s katerimi bodo obremenjeni posamezniki. V zvezi s tem predlagam, naj vaše zborovanje sproži pobudo glede te zadeve.

Boris Paternu

Predlagam sklep, da slavisti prvi podpremo zamisel o ustanovitvi sklada, namenjenega preganjanim koroškim Slovincem.

Dr. Franci Zwitter

Predlagal bi še sklep, kolikor ni že sprejet, to je, da bi ponovno posredovali pri vaših pristojnih oblasteh in organih, naj končno prične delovati televizijski relej zgoraj na Peči.

Feliks Wieser

Umestno bi bilo tudi, da bi se vaše društvo zavzelo za to, da bi diplome, ki jih Korošci opravijo v Ljubljani, mislim predvsem na študij slavistike, da bi jih končno priznali v Avstriji. Mogoče se je tukaj kaj premaknilo, vem, da so v Celovcu v zvezi s tem težave. Tukaj se začenjajo tisti dobri odnosi med univerzami, na katerih lahko gradimo. Predlagam, da pospešite rešitev tega vprašanja.

Boris Paternu

Podoben predlog je bil sprejet v zvezi s tržaško univerzo, vendar se stvari zelo počasi urejajo; zato ne bo prav nič škodovalo, če urgiramo nujnost te zadeve.

Dr. Franci Zwitter

Dovolite mi, da se v imenu vseh udeležencev zahvalim, ker ste nam nudili priložnost, da vam prikažemo situacijo, in ker ste bili pripravljeni sprejeti tudi sklepe, ki nam bodo koristili.

SLOVENSKI ZNANSTVENI INŠTITUT IN NJEGOVE NALOGE

(Poročata dr. Avguštin Malle in Teodor Domej)

Dr. Avguštin Malle

Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu je bil ustanovljen na občnem zboru Zveze slovenskih organizacija leta 1975. Delovno področje Inštituta je Zveza pripravila že nekaj let prej, ko je v svojem programu napovedala, da bo imel študijski in dokumentacijski oddelek nalogo zbirati in preštudirati vse gradivo, vse težave in ovire, pa tudi vse pozitivne izkušnje naše narodnostne skupine ter sorodnih gibanj v prizadevanju za miroljubno rešitev narodnostnih vprašanj v okviru borbe za mir in zблиževanje med narodi.

Težave in ovire za razvoj narodne skupnosti je brez temeljitega študija družbenega razvoja ob večinskem narodu nemogoče oceniti, zato je raziskovanje narodnostnih vprašanj še posebej zapleteno in zahtevno. Inštitut mora dajati prednost znanstveni obdelavi in raziskovanju časovno, politično in eksistenčno aktualnejših problemov in v tem okviru so nekatere znanstvene panoge na področju manjšinskega vprašanja že dosegle izredne dosežke, drugi vidiki pa še niso dovolj upoštevani. Prva naloga pri

sistematični raziskavi narodnostnega vprašanja na Koroškem je gradivo; tako Slovenski znanstveni inštitut pridobiva večji fond gradiva iz časopisnih izrezkov: zbiramo informacije o slovenski manjšini v avstrijskih časopisih, vso pozornost posvečamo razvojnim tokovom znotraj večinskega naroda. Inštitut zbira zato tudi informacije o gospodarskih vprašanjih Koroške in Avstrije, informacije o strankah, o aktualnih političnih dogajanjih v Avstriji, kot je npr. vprašanje delovanja Simona Wiesenthala in podobnih. Seveda je treba poudariti, da število zajetih informacij (tukaj lahko govorimo o približno 15.000 informacijah na leto) daleč presega delovne možnosti Inštituta. Zaradi tega bi se morali s sorodnimi ustanovami, tako z ljubljanskim Inštitutom za narodnostna vprašanja, s Slovenskim raziskovalnim inštitutom v Trstu in drugimi inštituti ljubljanske univerze dogovoriti za sistematično zbiranje in morda tudi uvedbo nove tehnološke pri tem. Koordinirati pa je seveda treba tudi delovne programe.

Slovenski znanstveni inštitut je izdelal petletni delovni program, ki ga bodo dobili pristojni organi Zveze slovenskih organizacij in posamezni znanstveni delavci. Njegovo težišče je na aktualnih eksistenčnih vprašanjih slovenske manjšine na Koroškem (to so socialnoekonomska vprašanja ter vprašanja izobraževanja). Program smo zastavili tako, da bi ga lahko izpeljali s pomočjo dosedanje kadrovske zasedbe Slovenskega znanstvenega inštituta ob pritegnitvi večjega števila honorarnih sodelavcev, predvsem seveda študentov.

Inštitut je uspelo leta 1976 urediti pretok slovenske knjižne produkcije v Slovensko študijsko knjižnico v Celovcu. Slovenska študijska knjižnica bo morala poskrbeti še za ureditev čitalnice oziroma sploh za primernejši prostor v središču Celovca, še prav posebno zato, ker ni pričakovati, da bi v nekaj letih dogradili slovenski kulturni dom v Celovcu. V zadnjem letu nam je uspelo dobiti vsaj nekaj kopij vseh treh pomembnih rokopisov, ki jih hranijo na Koroškem. Prav tako si Inštitut prizadeva za odkup nekaterih zapuščin, ki so za razumevanje političnega in kulturnega življenja na Koroškem precejšnjega pomena. V delovnem programu Slovenskega znanstvenega inštituta je tudi, da posnamemo žive priče za slovensko zgodovino na Koroškem in za slovensko samorastništvo na področju literarnega ustvarjanja. Kot tudi vsi drugi podobni inštituti nudi Inštitut posameznikom in organizacijam domala dnevne informacije o vprašanju slovenske manjšine na Koroškem; zanje se zanimajo predvsem na Dunaju. Več časa je treba nameniti tudi raziskovalcem našega vprašanja v Avstriji v raznih drugih univerzitetnih središčih. Tako piše sedaj nekdo iz ZR Nemčije disertacijo o manjšinskih kongresih v medvojnem času, spet drugi iz Italije piše o kratki zgodovini koroških Slovencev, tu je še študentka iz Pariza. Slovenski znanstveni inštitut seveda pripravlja tudi gradivo za razne vloge in spomenice osrednjih organizacij in je s tem precej dela, čeprav se to ne kaže v neposredni produkciji Inštituta. Poleg omenjenih dnevnih opravil je Inštitut v preteklih mesecih uredil tudi popis dokumentacije o OF za slovensko Koroško ter povojnih organizacijah koroških Slovencev do leta 1950 in pripravlja katalog tega gradiva, ki je bilo v zelo neurejenem stanju.

S Slovensko prosvetno zvezo sodelujemo pri pripravi in izvedbi izobraževanja odraslih in pri izvajanju knjižnih razstav. Trenutno je taka razstava v hotelu Obir v Železni kapli. Za druge kraje pa se že pripravlja v nekoliko zmanjšani obliki. Pripravili smo tudi nekaj knjižni pregled o slovenskem vprašanju za neki seminar za izobraževanje odraslih v Tinjah. Glavno delo Inštituta pa je trenutno osredotočeno na dve raziskavi, kjer sodeluje večje število študentov. Pri eni so Inštitutu nudili svoje mentorsko in strokovno pomoč sodelavci Filozofske fakultete in Fakultete za sociologijo in politične vede in novinarstvo v Ljubljani. Po eni strani je to raziskava o šolstvu, ki jo vodi kolega Domej in jo Inštitut opravlja po sklepu koordinacijskega odbora Zveze slovenskih organizacij in Narodnega sveta koroških Slovencev, kjer so zastopani še klub Mladje ter dunajski študentski klub Kladivo. Rezultate te raziskave bomo deloma predložili na prihodnjih koroških kulturnih dnevih. Druga raziskava ugotavlja obstoječe in potencialne kadre za družbenogospodarski razvoj slovenske manjšine na Koroškem. Pri tem želimo zajeti vse raziskovalce, zajeti vse dijake Zvezne gimnazije za Slovence in vse maturante srednjih šol na Koroškem s slovenskim maternim jezikom. Raziskava naj bi koristila načrtovanju na področju kadrovanja in gospodarstva in se opira na širšo anketo. V prihodnjih dneh bo izšla brošura z objavo referatov prostorskonarčevalnega pogovora o južni Koroški, ki je bil januarja 1977 na Dunaju in se ga je udeležila vrsta uglednih avstrijskih strokovnjakov. Inštitut poleg tega zaključuje tudi gradivo

za objavo vlog Zveze slovenskih organizacij in Narodnega sveta avstrijskim oblastem po letu 1955 in podobno.

Glede sodelovanja Slovenskega znanstvenega inštituta s celovško univerzo je treba poudariti, da sloni pozitivni odnos celovške univerze do koroških Slovencev na posameznikih, ki prihajajo iz naprednega (komunističnega) tabora. Nekaj je izjav o koroških Slovencih deklarativnih, če pa se tiste osebe povabijo k dejanskemu sodelovanju, je njihov odnos do slovenskega vprašanja prej negativen kot pozitiven. To velja predvsem za področje socioloških znanosti. Na tem mestu je treba posebej poudariti stanje oziroma položaj slovenščine na celovški univerzi, kjer praktično v učnem kadru ni nobenega Slovenca razen predavateljev Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu. Trenutno pripravljajo razpis drugega profesorskega mesta na celovški univerzi; po našem mnenju bi bilo potrebno, da se pri tem vprašanju angažira tudi slavistika ljubljanske univerze. Najbolj interesantna za celovško univerzo je seveda knjižnica Slovenske prosvetne zveze. V Avstrijo uvažamo dokaj nelegalno iz Ljubljane vso knjižno produkcijo iz Ljubljane, seveda se tudi tu postavlja vprašanje legalizacije tega uvoza.

V naslednjih letih bomo posvetili posebno pozornost socialno-ekonomskemu razvoju slovenske manjšine na Koroškem. Prve znanstvene raziskave na tem področju so bile opravljene s strani študentov, obširna preiskava pa je bila izdelana še v času OF, torej leta 1949, in imamo precej gradiva za primerjavo. Osrednja skrb seveda velja šolstvu slovenske manjšine na Koroškem. Za zdaj evidentiramo trenutno stanje, nakar bi prešli na štiri-, petletni raziskovalni program, in sicer predvsem na področju osnovnega šolstva. Pregledali bomo, kakšna je učinkovitost pouka slovenščine oziroma kakšna je sploh učinkovitost dvojezičnega pouka na Koroškem. K sodelovanju smo povabili tudi nekatere pedagoške s celovške univerze, vendar ti zavirajo delo in se bojijo javno sodelovati pri taki raziskavi. Seveda ima veliko vlogo tudi finančno vprašanje.

Teodor Domej

Slovenski znanstveni inštitut v svojem znanstvenem delu torej izhaja iz stvarnih razmer koroških Slovencev. Vendar naj povem še to ali ono kritično pripombo glede dela Slovenskega znanstvenega inštituta. Prevladujeta dve konceptiji: Številčno so sedaj v premoči tisti, ki zagovarjajo koncept, da je treba delati za sprotne potrebe narodno-političnega življenja. Drugi želijo ohraniti dobljeno in analizirano gradivo ter poskrbeti za izsledke znanosti tudi v prihodnosti. Inštitut pa si prizadeva povezovati trenutne potrebe z dolgoročnejšimi interesi slovenske narodnostne skupnosti. Mislim, da bo najbolj primerno, če bomo obe komponenti nekako enako upoštevali. Tudi vsakodnevno vključevanje oseb, ki delajo na Inštitutu, v narodnopolitično delo samo po sebi jamči, da izbrane teme niso papirnate. Še beseda o izobraževanju odraslih. Na Koroškem je velika potreba pa alternativnih možnosti izobraževanja, ki mora nadoknaditi vse tisto, česar v šolah velik del slovenskega prebivalstva ne dobi. Tako imenovano dvojezično šolstvo zasluži zelo ostro kritiko. Ost kritike pa ne more biti naperjena proti slovenskemu učiteljstvu, marveč proti sistemu šolstva na Koroškem sploh, proti sistemu dvojezičnega šolstva, ki slovenščino potiska ob rob in slovensko manjšino na Koroškem upošteva kvečjemu kot jezikovno skupino, nikakor pa ne kot narodnostno skupino. V slovenskem šolstvu na Koroškem — v osnovnem šolstvu, ravno tako v veliki meri na slovenski gimnaziji — Slovencev ne upoštevajo kot narodnostno skupino, torej tisto, ki ima poleg jezika še druge lastnosti, kot so na primer kultura in vse, kar spada zraven. Mislim, da je trenutno število obstoječih in uporabljenih šolskih knjig v slovenščini tako majhno, da že samo izraža dominantno vlogo nemškega jezika in podrejeno vlogo slovenske narodnostne skupnosti. Trenutno uporabljajo v osnovnih šolah štiri slovenske učbenike, za štiri stopnje osnovne šole in tudi za glavno šolo. Od teh štirih knjig na začetku šolskega leta ene knjige ni bilo mogoče dobiti, pri tem gre za začetnico. Vse knjige so poleg tega po ocenah pedagogov take, da trenutnim potrebam slovenske manjšine ne ustrezajo. Tako že številčnost teh knjig sama po sebi izraža podrejen položaj. Izobraževanje odraslih, in pri tem mislim tudi na izobraževanje mladine, predvsem tiste mladine, ki iz tega ali onega razloga nima možnosti, da bi obiskovala slovensko gimnazijo, mora nadoknaditi vse tiste vrzeli, ki jih pač povzroča sedanji šolski sistem na Koroškem.

Dopoldanski predlog profesorja Paternuja bi tukaj spremenil v poziv in prosil bi, da se, kolikor je to v vaših močeh, pridružite prizadevanjem, da dobi slovenski človek na Koroškem tudi po vaseh informacije o slovenski kulturi, zgodovini in tako dalje. Mislim, da bi se Slavistično društvo Slovenije lahko vključilo tudi v priprave našega Inštituta pri izdelovanju tega programa. Predvsem bi prosil, da v začetni fazi intenzivno pristopite na pomoč, da izobrazite tudi tiste, ki naj bi bili po vaseh žarišče tega procesa.

Glede kulturnega udejstvovanja smo dopoldne slišali predvsem o eni veji kulturnega udejstvovanja, o tisti, ki sloni na ramah tako imenovanih izobražencev. Slišali smo veliko o delu Mladja, bolj mimogrede pa je bilo omenjeno delo kulturno-prosvetnih društev po vseh vaseh narodnostno mešanega ozemlja. Mislim, da bo treba pri vseh potrebnih reformah začeti od obstoječih mrež kulturno-prosvetnih organizacij po vaseh. Trenutno jih imamo približno štirideset. V Slovensko prosvetno zvezo in v Krščansko kulturno zvezo, ki sta strešni organizaciji kulturno-prosvetnih društev, je včlanjenih približno sto dvajset kulturno-prosvetnih društev. Kulturno situacijo, ki je žal v teh družtvih monotona, ker upošteva samo folkloro v neki niti ne pristni obliki, po drugi strani amatersko gledališko dejavnost, ki tudi ni na najvišji ravni, bo treba spremeniti.

Imamo zelo veliko svežih, novih prijemov, ki jih je treba na vsak način izgrajevati in dopolnjevati. Če je prosvetno društvo v Pliberku igralo kabaret, ki je bil kulturno in politično uspešen, mislim, da je treba to dejavnost najmanj toliko poudariti kot dijaško skupino, ki se začinja zanimati za odrsko dejavnost. Prav tako je treba poudariti kakšen nov prijem v koncertni dejavnosti. Šentjakobsko društvo je pripravilo sedaj že dva stilno zelo izdelana koncerta, ki sta preseгла staro čitalniško ali večerniško petje. Tudi na področju knjižničarstva je treba še nekaj dodati. Govor je bil o potujoči knjižnici, o razstavi slovenskih knjig. Mislim, da ima knjižnica veliko nalogo prispevati, da ostane povezava med matičnim narodom in manjšino resnično živa. Vendar se — kot pri vseh drugih dejavnostih na kulturnem področju, prav tako na političnem, gospodarskem, šolskem, znanstvenem itd., tudi tukaj vedno ponovno zastavlja vprašanje kadrov. Kaj bo deset ali dvajset ljudi naredilo, če mora delati na več različnih področjih hkrati.

RAZISKAVE KOROŠKE PROBLEMATIKE V DRUGIH SREDIŠČIH

(Poročata Tone Zorn in Dušan Nečak, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana)

Tone Zorn

Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani je edina jugoslovanska specializirana ustanova, ki se ukvarja s problematiko narodnosti in manjšinskega vprašanja. Začetki Inštituta za narodnostna vprašanja segajo še v leto 1944, ko je SNOO ustanovil v partizanih Znanstveni inštitut, edinstveno raziskovalno organizacijo v okviru evropske antifašistične resistance.

Inštitut je dedič predvojnega Inštituta, ki so ga že v dvajsetih letih ustanovile slovenske narodno-obrambne organizacije v Ljubljani, a je bil predvsem privatnega značaja in je seveda moral z napadom na Jugoslavijo 1941 prenehati s delom. V tistem trenutku je bil uničen tudi bogati arhiv tega predvojnega inštituta, uspelo pa je ohraniti bogato knjižnico, ki je danes shranjena v naši raziskovalni organizaciji.

Že 1944. leta je deloval v okviru Znanstvenega inštituta poseben referat, namenjen mejnim vprašanjem, ki se je pripravljal na reševanje teh vprašanj po zmagi nad nacizmom. Ta referat je vodil prof. Fran Zwitter, avtor vrste del, ki so leta 1945 služila kot osnova vsem našim jugoslovanskim memorandumom na mirovnih konferencah, tako z Italijo o vprašanjih Trsta in Julijske Krajine, ter elaborat memoranduma, ki ga je 1944. leta predložila Jugoslavija bodočim udeleženkam londonske konference, na kateri so začeli sklepati o obnovi Avstrije kot samostojne države. O takratnem intenzivnem

delu na narodnostnih in pa manjšinskih vprašanjih govori podatke, da je v letih 1945 do 1949 v Ljubljani in v Zagrebu izšlo v naših in tujih jezikih približno petdeset publikacij, namenjenih Trstu, Julijski krajini, Istri in slovenski Koroški. Po osvoboditvi se je Znanstveni inštitut preselil v Ljubljano, kjer je bil v njegovem okviru ustanovljen tako imenovani Oddelek za meje, ki se je strokovno ukvarjal z mejnimi vprašanji. Leta 1948 se je Oddelek za meje preosnoval v Oddelek za narodnostna vprašanja pri Univerzi v Ljubljani kot samostojna znanstveno-raziskovalna ustanova. Medtem ko je bil v prvih povojnih letih program Inštituta usmerjen v proučevanje položaja Slovencev v zamejstvu, se v letu 1958, predvsem pa v zadnjih letih delo Inštituta širi predvsem na področju teoretičnega študija narodnostnih vprašanj, mednarodnih odnosov, tako pri nas kot v tujini, ter vprašanj manjšinske zaščite v Evropi in v svetu sploh, tudi v okviru Združenih narodov. Za primer takega komparativnega študija navajam preučevanje položaja Slovencev v Italiji in Avstriji v primerjavi s Francozi v Val d'Aosti ter tudi z južnimi Tirolci in gradiščanskimi Hrvati v Avstriji. Svoje izsledke objavlja Inštitut v samostojnih publikacijah.

Temeljno delo o koroški problematiki sploh je Koroški zbornik iz leta 1946, leta 1970, ob petdesetletnici koroškega plebiscita, pa je izšel kot njegov naslednik zbornik Koroški plebiscit, publikacija, ki je temeljit obračun z dosedanjo literaturo in z novimi pogledi na ta vprašanja. Iz zadnjega časa bi omenil publikacijo o položaju slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji iz leta 1976, ki jo je Inštitut pripravil v sodelovanju z zagrebškim Inštitutom za emigracije in narodnosti. Poleg tega izdaja Inštitut občasno od 1960 še lastno periodično publikacijo, tako imenovane Razprave in gradiva za narodnostna vprašanja. V tem okviru je izšla vrsta del o pravni zaščiti koroških Slovencev in Hrvatov v Avstriji, o vprašanjih ljudskih štetij. Primanjkljaj pa je še vedno na področju socioloških raziskovanj in v vprašanju ekonomskega proučevanja Slovencev v zamejstvu.

Inštitut sodeluje tudi z drugimi slovenskimi znanstvenimi ustanovami, tako s Filozofsko fakulteto, s Fakulteto za politične vede, sociologijo in novinarstvo, z Inštitutom za mednarodno pravo pri Univerzi v Ljubljani ter z Inštitutom za geografijo ljubljanske univerze.

Dušan Nečak

V zadnjih petih letih se je v Jugoslaviji pokazala zelo močna težnja po znanstvenem obravnavanju posebnih vprašanj, ki sodijo v kontekst obravnavanja manjšinske problematike. V posameznih republikah je to usmerjeno v obravnavanje lastnih manjšin (Makedoncev, Hrvatov), ki živijo zunaj SFRJ. Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani je bil dolga leta, zlasti od leta 1958 naprej, edina tovrstna jugoslovanska institucija, pozneje so v Zagrebu ustanovili posebno organizacijo, ki naj bi se začela ukvarjati s problematiko manjšin. To je že omenjeni Zavod za migracije in narodnosti, ki pa se je bolj ukvarjal z vprašanjem emigracij, največ z lastno ekonomsko emigracijo v času med obema vojnama in sedanjo ekonomsko emigracijo. Inštitut se je v zadnjem času pretežno usmeril v reševanje oziroma v raziskovanje problematike gradiščanskih Hrvatov. Ker pa vemo, da so gradiščanski Hrvati tesno povezani s Slovenci na Štajerskem, so morali ta problem raziskovati tudi s področja koroških in štajerskih Slovencev. Maja 1976 je bil organiziran simpozij, ki je izdal prvo brošurico o sodobnih vprašanjih slovenske in hrvaške manjšine. Leta 1978 bomo skupaj z Zavodom za emigracije in narodnosti v Zagrebu organizirali seminarje oziroma okroglo mizo o terminoloških vprašanjih v raziskovanju manjšinske problematike. S problemi madžarske manjšine se ukvarjajo v Novem Sadu, seznanjajo pa se tudi s problematiko drugih tako imenovanih južnoslovanskih manjšin; sem sodi tudi slovenska manjšina v Porabju. S tem Inštitutom sodelujemo predvsem na področju dvojezičnega šolstva. Tretji projekt organizira Inštitut za mednarodno politiko in privredu v Beogradu, projekt, ki naj bi v celoti zajel to problematiko. S problematiko jugoslovanskih manjšin pa se začenjajo ukvarjati tudi na Pravni fakulteti v Prištini, ki sodeluje z našim Inštitutom za geografijo. V okviru sopske univerze se s tem ukvarjajo predvsem na pravni fakulteti; tam se že osem let ukvarjajo konkretno tudi s problematiko koroških Slovencev.

Inštitut za narodnostna vprašanja je tako ena izmed petih organizacij, ki se pri nas ukvarja s podobno problematiko. Tudi po inštitutih v Evropi se ukvarjajo med drugim tudi s koroškimi Slovenci. Širšega evropskega pomena sta dve organizaciji, žal za Jugoslavijo obe bolj ali manj nesprejemljivi, za koroške Slovence pa vendarle bolj sprejemljivi, zato so vsaj delno vključeni v nekatere njihove dejavnosti. Prva je Mednarodna zveza za zaščito ogroženih jezikovnih kultur s sedežem v Bruslju. Druga, Unija evropskih manjšin, na je po temeljitosti raziskovanja širša od prve. Ta organizacija dviga hrup ob vsaki diskriminaciji pri preprečevanju normalnega razvoja kulture in jezika. Njen sedež ni fiksiran, lahko se premakne iz enega kraja v drugega; pravijo, da so nepolitični, delujejo na široki osnovi, zaiemaio velik del narodostnih manjšin, vse tja od Furlanov, prek Provansalcev, dela Baskov, Kataloncev tja do severne Evrope. Glasilo te širše organizacije je Evropa ethnica, eno pomembnejših glasil s tega področja. Največja napaka te organizacije, če smem tako reči, je prav gotovo ta, da ne vključuje samo manjšin, pač pa je v veliki meri pod kontrolo emigrantskih organizacij. Prav zaradi tega Jugoslavija s to organizacijo nima stikov. Odnos do koroških Slovencev pa je pozitiven; omenim naj samo njeni dve akciji, leta 1965 in leta 1973, ko se je odločno zavzela na eni strani za nediskriminacijo na področju šolstva in jezika, in na področju dvojezičnosti.

Mira Medved

Martina Orožen sprašuje: Predstavite, prosim, dejavnost in naloge študentskih klubov na Dunaju in v Gradcu. Malo vemo tudi o časopisni dejavnosti študentov in gimnazijcev celovške gimnazije.

Teodor Domej

Čisto na kratko. Celote pri tem ne bom mogel upoštevati, ker pač za eno ali pa drugo skupino ne vem točnih informacij. To velja predvsem za graško skupino slovenskih študentov. Začel bom pri dunajskem Klubu slovenskih študentov. To je že zelo stara organizacija koroških študentov, pred nekaj leti je imela šestdesetletnico obstoja. Močno je zaživela, ko so pričeli na Dunaj redno prihajati absolventi gimnazije za Slovence. V tem času se je postavila na nove organizacijske temelje in vse od tedaj naprej se je zelo močno vključevala v tokove narodnopolitičnega dela na Koroškem. Veliko prostora smo dali v okviru dejavnosti Kluba predvsem samorastniški izobraževalni dejavnosti. Nove prijeme smo našli v knjigah, kot Narodna in politična zavest na Koroškem Janka Pleterskega, potem v Kardeljevi knjigi Razvoj slovenskega narodnega vprašanja itd. Kot absolventi slovenske gimnazije smo namreč čutili tedaj tudi na tem področju številne vrzeli. Na posebnih akcijah smo analizirali družbenoekonomski položaj. Mislim, da je bil to zelo velik vsebinski napredek delovanja študentov na Dunaju. Trenutna situacija pa mi ni natančno znana. Študentska organizacija na Dunaju se še pojmuje kot neke vrste kritični element v življenju narodnostne skupnosti na Koroškem. Pri tem je seveda treba tudi povedati, da gredo tudi malo čez okvire lastnih ciljev. Druga stvar, ki je mogoče s prvo v povezavi, je skupina Kladivo. Poživitev delovanja Kluba slovenskih študentov je bila deloma v ostrem konfliktu s tedanjimi strukturami; recimo z Mohorjevo družbo je prišlo do močnega konflikta v zvezi z avtoritarnimi postopki ravnatelja dunajskega študentskega doma. Tam so se tudi oblikovali zelo močni kritični pogledi na slovenske narodnostne politike na Koroškem, posebej ker sta bili obe osrednji organizaciji tedaj trdno povezani z večinskima strankama na Koroškem. V tistih letih je prišlo tudi do nove zavesti v širokih plasteh dijaške in študentske mladine, zlasti glede narodnostnih pravic. Tedaj so se kot v prvih povojnih letih začele številne demonstrativne akcije, ki so opozarjale na nerešeno manjšinsko vprašanje na Koroškem. Vsi ste slišali o napisnih akcijah, o raznih drugih informativnih lepakih itd. Skupina, ki je deloma sooblikovala to delovanje, se je združila in si po svojem listu dala ime Kladivarji. Ta časopis izhaja na Koroškem od leta 1970, sedaj je mesečnik, vendar z veliko nižjo naklado kot prej četrtletnik. Prva faza kladivarskega delovanja je hotela združevati predvsem slovensko mladino na podlagi narodne zavesti. Razvoj znotraj sku-

pine pa je šel pretežno v drugo smer. Danes so odločujoči krogi znotraj kladivarske skupine trdno povezani z avstrijsko komunistično stranko. Komunistična stranka Avstrije pri nas se je zelo angažirala v solidarnostnem gibanju, vendar je recimo zadnji pojav, o katerem danes sicer tukaj nismo govorili, naletel na močno kritiko s strani vseh Slovencev na Koroškem. Druga stvar, ki deloma otežuje ocenjevanje, je to, da Komunistična stranka Avstrije nikakor ni razčistila svojih pogledov na informbirojevsko vprašanje in tako dalje. Tedaj je pristajala pri protijugoslovanskih glediščih in je tudi znotraj slovenske narodnostne skupnosti prišlo do velikih napak.

Mira Medved

Ivan Zrimšek sprašuje: Prelital sem berilo za drugi razred osnovne šole. Jezik, ki se ga morajo naši otroci učiti, je mešanica knjižnega jezika in verjetno nekega jezika, ki ga pozna kvečjemu samo avtor berila. Ali ni to že s tega vidika načrtna pot k raznarodovanju? Kakšne strokovne osnove mora imeti avtor slovenskega berila? Kdo, če kdo? lektorira učbenike za slovenski jezik na Koroškem?

Avguštin Malle

Avtor Slovenskega berila je nadzornik dvojezičnih šol na Koroškem in seveda tudi pristojen za izdelavo učnih pripomočkov. Znano je, da ni slab samo učni pripomoček Slovensko berilo, ampak tudi vsi drugi pripomočki, ki jih je on izdelal. Pri tem je treba poudariti, da gre pri tem za načrtno izpodrivanje glasila Mladi rod, ki je strokovno na veliko višji ravni. S tem, da so izšle te vadnice, oziroma da je izšlo berilo, so ukinili Mladi rod kot učni pripomoček, ki ga je država plačevala učencem. Zdaj ga morajo razen enega razreda plačevati učenci sami.

Naša naloga ni, da bi na Koroškem ocenjevali te vadnice, mnenja pa smo, in to je tudi kritika slavistov v Sloveniji, da je čudno, da do sedaj nihče v Sloveniji ni dal nobene kritične analize teh jezikovnih vadnic in Slovenskega berila. Mislim, da bi bilo potrebno, da bi se univerzitetni delavci spoprijeli tudi s takim načinom pisanja šolskih knjig in z oceno teh šolskih knjig, in to na znanstveno neoporečni podlagi, in bi potem to svojo oceno tudi neke publicirali. To je še posebej potrebno, ker je že v pripravi druga jezikovna vadnica, ki jo spet pripravlja en sam človek. To je tudi v Avstriji edinstven primer, da pripravlja kako šolsko knjigo en sam človek, kajti na področju zgodovinopisja, na področju nemške literature, so tukaj stalne delovne skupine, ki pripravljajo take vadnice. Treba je seveda tudi pokazati na veliko pomanjkljivost učnih pripomočkov zgodovinopisja. Slovenski znanstveni inštitut se je odločil, da izda slovensko-nemško zgodovinsko čitanko, ki je prav tako potrebna, vendar menimo, da bo tukaj potreben malo drugačen pristop kot pri jezikovni vadnici in slovenskem berilu, in smo k sodelovanju povabili tako zgodovinarje avstrijskih univerz kot zgodovinarje Filozofske fakultete v Ljubljani. Mislimo, da je to edino pravilna pot, ker drugače ni možno oblikovati oziroma napisati dobro učno knjigo.

Erich Prunč

PROBLEMI INFORMIRANJA IN OZAVEŠČANJA NA KOROŠKEM

Najkasneje ob močno emocionalni reakciji »koroškega prebivalstva« na televizijski film »Tujci v domovini«¹ je moralo postati jasno, da je na Koroškem dejansko prisotna neka »posebna klima« — kot so jo imenovali politiki in ča-

¹ Besedilo filma z dokumentacijo reakcij na film gl. »Zum TV-Film Fremde in der Heimat«, Mladje Dokumentation, Celovec (1976).

sopisi —, ki je omogočila tako množičen odziv. Seveda ta »posebna klima« ni enostavno izliv »koroške duše«, temveč krmiljena posledica krmiljenega toka informacije, ki mu je poprej bila koroška družba izpostavljena.

Obenem pa prav ta reakcija na film dokazuje, da procesa informiranja danes ne moremo več obravnavati po enostavnem, iz behavioristične psihologije vzetem modelu *stimula in reakcije*, marveč da je ob analizi komunikativnega procesa treba upoštevati ves splet družbenih, ekonomskih in političnih odnosov, v katerega so vtikani *komunikator* (sporočevalec), *receptor* (spremljevalec, sprejemnik) in *medij*.² Laswellowo razmeroma preprosto formulo »Kdo reče komu kaj in s kakšnim uspehom«³ je danes zamenjalo vprašanje »Kako/kako lahko upo- / zlorablajo določene interesne skupine komunikatorjev in določene skupine receptorjev sredstva množičnega obveščanja in kako na osnovi načina te uporabe lahko sklepamo na njihove dejanske ekonomske, družbene in politične interese«.⁴ Predvsem pa je sodobna znanost o komunikaciji začela vse bolj upoštevati dva dejavnika, ki v starejši koncepciji — ki je na eni strani videla samo stimul komunikatorja, na drugi pa reakcijo bolj ali manj masovne družbe — nista bila evidentna: 1. faktor oblasti in 2. možnost vzratnega procesa, ki ga lahko sprožajo ekonomsko ali politično močne skupine receptorjev.

Prvi dejavnik je odločilen predvsem na področju tako imenovanih elektronskih medijev, pri katerih srečujemo tudi v državah s tako imenovano svobodno tržno ureditvijo slej ko prej več ali manj državno-monopolistično ureditev, se pravi, monopolno institucijo, preko katere vsakokratna politična oblast lahko krmili družbene procese v skladu s svojimi političnimi cilji. Pri tem se med drugim poslužuje dveh osnovnih strategij: 1. strategije represiije s pomočjo »javnega mnenja«, ki izločuje iz družbe in verbalno kaznuje vse dejavnike, ki bi utegnili razkriti družbena nesoglasja, 2. s strategijo zamegljevanja s pomočjo personalizacije, ki družbene konflikte prikazuje kot konflikte med konkretnimi osebami, in s prikazovanjem navidezno enakih možnosti. To v sprejemniku ustvarja utvaro o neomejeni možnosti uresničevanja in mu istočasno vceplja kompleks, da je njegov družbeni neuspeh pogojen predvsem v lastni psihofizični nesposobnosti.

Vzratni proces, ki ga sprožajo ekonomsko ali politično močne skupine, je v državah s tržnogospodarsko ureditvijo odločilen predvsem na področju tako imenovanih tiskanih medijev, saj morajo razni izdajatelji časopisov iz ekonomskih interesov izbirati in oblikovati informacije tako, da bo njihov proizvod, časopis, dosegel čim večjo naklado, se pravi, v skladu z recepcijsko sposobnostjo, interesno nastrojenostjo in predvideno reakcijo bralstva.

Poleg tiskanih in elektronskih medijev pa je v sodobni družbi prisotna še cela vrsta institucionaliziranih nosilcev informacije, ki jih kaj radi spregledamo, ko govorimo o informacijskih tokovih v neki družbi: to so predvsem šole, muzeji, arhivi, spomeniki, javni napisi ipd. Le-ti so vsi več ali manj podobno urejeni kot elektronski mediji, namreč državno-monopolistično.

² Prim. *Gesellschaftliche Kommunikation und Information*, Hsg. v. J. Aufermann, Hans Bohrmann u. Rolf Sülzer, Knj. I, II, Frankfurt am Main 1973.

³ H. D. Lasswell, *The Structure and Function of Communication in Society*, v. L. Bryson, *The Communication of Ideas*, New York 1948, str. 37—51.

⁴ Gl. poročilo W. R. Cattona jr. v navedenem zborniku (op. 2), str. 64 sl.

Vse to moramo imeti pred očmi, če hočemo govoriti o problemu informiranja in ozaveščanja na Koroškem, če skušamo spoznati, kakšne politične in ekonomske interese ščiti in oblikuje dana informacijska politika. Jasno je, da mora pri tem jezikoslovje kot ena izmed ved, ki se ukvarja z informacijo, nujno prestopiti ozke strokovne meje in da mora v interdisciplinarnem sodelovanju s sociologijo, političnimi, ekonomskimi in tehničnimi vedami skušati osvetliti družbeno krmilno funkcijo sredstev in toka informacije.

Za tak kompleksen pristop v sedanji koroški situaciji na žalost nimamo niti najosnovnejših pogojev. Temu je krivo predvsem dejstvo, da so si razni koroški politični forumi prizadevali, da ob raznih priložnostih — doslej brez vidnejših rezultatov — forsirajo tako imenovane sociološke in ekonomske vede, jezikoslovje, kot tisto vedo, ki se ukvarja z najimenoitnejšim sredstvom informacije (in s tem tudi manipulacije ekonomskih in političnih interesov), pa silijo kot neke vrste suspektno in klerikalno pastorko v desni kot. Če ob tej ugotovitvi uporabimo uvodno navedeni kritični instrumentarij, si bomo morali vsaj zastaviti vprašanje, ali tak politični pristop morda ne služi tudi zamegljevanju dejanskih ekonomskih in političnih interesov, saj bi moralo biti jasno, da je treba pojmovati jezik kot odraz strnjene delo, ki omogoča medčloveško razpolaganje s sredstvi neposredne produkcije in reprodukcije.⁵ Značilno je, da se ta pristop v bistvu ujema tudi s prizadevanji konservativnih krogov, ki hočejo jezikoslovje čim bolj odvajati od neposredne analize toka informacije in ga zreducirati na atomistično raziskovanje posameznih jezikovnih pojavov, brez zveze z njihovo komunikativno funkcijo. Oba ta dejavnika pa sta verjetno odgovorna za to, da razpolagamo šele z borima dvema obširnejšima analizama komunikacijskih procesov na Koroškem.

To je najprej publikacija *Roberta Saxerja* *Der Fall Warasch*,⁶ v kateri ta nemški koroški znanstvenik jasno dokazuje, kako so koroška javna občila — skupaj z zastopniki oblasti — izkoristila ovadbo nekega Gütlerja, da s pomočjo raznih tehnik oblikovanja besedil realizirajo strategijo represije, se pravi, onemogočanja in kriminaliziranja političnih dejavnikov, ki bi utegnili odkriti družbena nesoglasja na Koroškem.

Varašev primer je bil za koroška občila tudi zato tako prikladen, ker je nudil nadvse ugodno možnost personalizacije konflikta, in to na osebo, ki je bila obenem dovolj politično eksponirana, da je odpirala tudi možnost generalizacije in eksemplaričnega obravnavanja. Ves potek kampanje proti Varašu pa je tudi nadvse nazoren primer sproščanja vzvratnega procesa, od receptorja h komunikatorju: čim bolj so namreč koroški časopisi stopnjevali verbalno agresijo proti tajniku Narodnega sveta, tem močnejši je postajal tudi pritisk bralcev po še radikalnejšem obračunavanju z grešnim kozlom. Primer »*Kleine Zeitung*« v tej zvezi osvetljuje še drug aspekt. Ekonomsko slaba skupina na strani receptorjev nima niti najmanjše možnosti, da se v tem vzvratnem procesu uveljavi proti ekonomsko in številčno močnejšemu delu bralstva.⁷ Medtem

⁵ Prim. M. Braunroth, G. Seyfert, K. Siegel, F. Vahle, *Ansätze und Aufgaben der linguistischen Pragmatik* Frankfurt am Main 1975.

⁶ Robert Saxer, *Der Fall Warasch* in den *Kärntner Tageszeitungen*, Klub Mladje Dokumentation 3. Celovec 1977.

⁷ Prim. predvsem II. knjigo navedenega zbornika in tam objavljeno obširno bibliografijo.

ko se je ta dnevnik okoli 60—70 let (ko so v *Kleine Zeitung* pisali npr. tudi Inzko, Vospernik in drugi) pod geslom sprave in razumevanja uspel razširiti tudi na dvojezičnem območju, so v času, ko je vse močneje rasel ekonomski pritisk nemškonacionalnega bralstva in politični pritisk oblastnih dejavnikov, izgini iz časopisa tudi taki avtorji, kot npr. manjšinski strokovnjak Theodor Veiter. Žurnalisti, ki so npr. v graški redakciji »*Kleine Zeitung*« kazali še precejšnjo mero razumevanja za manjšinsko problematiko, so pod tem pritiskom večine bralstva pristali na splošno linijo, pri čemer jim je zanamiva štorija okoli Gütlerja in Varaša nudila kar se le da primerno odskočno desko. Druga študija, ki je v širšem kontekstu skušala ugotoviti tendence in zakonitosti v procesu obveščanja na Koroškem, je bila razprava, ki jo je na Kulturnih dneh 1976 predložil raziskovalni kolektiv nemških in slovenskih študentov.⁸

Metodološko je ta kolektiv ubral drugo pot. Ker je gradivo preobširno, je najprej določil reprezentativen izbor besedil, na katerih bi lahko ugotovil razvojne tendence v informacijski politiki koroških občil. Ta izbor je obsegal:

1. Oktobrske številke koroških časopisov v letih 1920 (plebiscit), 1943 (fašizem), 1970 (50-letnica plebiscita), 1972 (pohod na krajevne napise) in 1976 (ugotavljanje manjšine).

2. Približno sto člankov iz raznih publikacij, ki jih je razdelil v tri skupine: publikacije med leti 20—38, 38—45 in 45—76.

Nato je izbral nad 30 vodilnih besed, ki so se po prvem vtisu zdele značilne za koroško časopisje. Po prvi poiskusni analizi je iz seznama teh besed izločil tiste, pri katerih ni bilo mogoče ugotoviti statistično zadovoljive frekvenca v vseh obdobjih. Končni seznam besed je obsegal devet vodilnih leksemov, ki jih je kolektiv nato po enotni metodiki raziskal v okviru 10.477 sobesedil. Sobesedila je opredelil najprej iz dveh aspektov:

1. Ali vsebujejo pozitivno, negativno ali nevtralno informacijo o signifikatu, ki ga beseda (= signifikant) označuje.

2. Ali sobesedilo vzbuja pozitivne/negativne asociacije (= konotate).

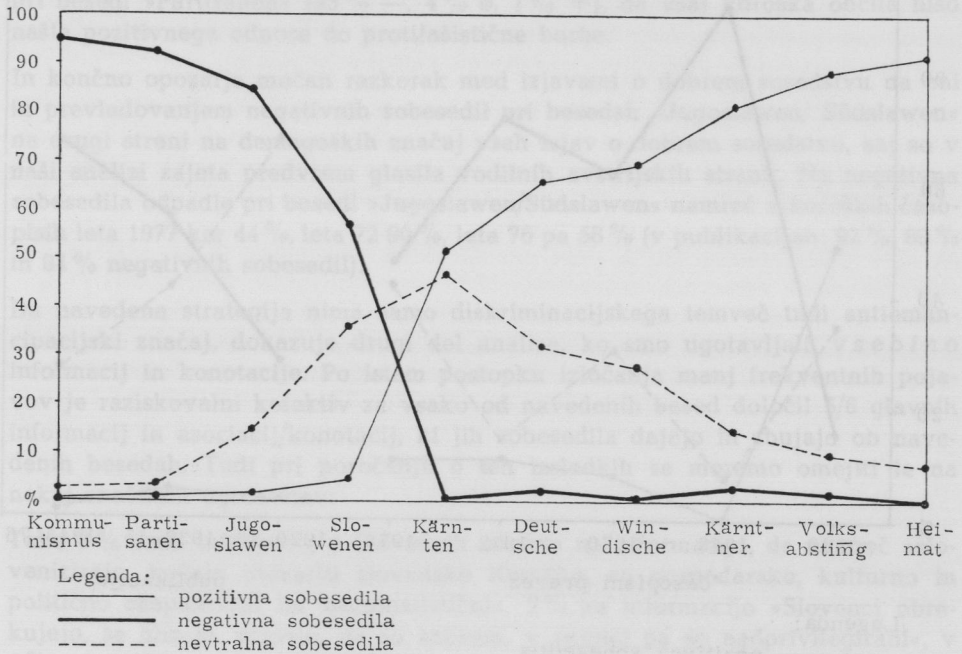
Nato je s pomočjo statistične analize skušal ugotoviti, kako močno je v vsakem od zgoraj navedenih prereзов prisotna tendenca, da se določeni izseki resničnosti oziroma besede, ki jih označujejo, opremijo s pozitivnimi ali negativnimi predstavami, s pozitivnimi ali negativnimi čustvi, ki bralca jasno predisponirajo tudi za vse nadaljnje sprejemanje informacij o tem pojmu ali o tej stvari. Na žalost se moram v tem okviru omejiti le na najbistvenejše izsledke.

V skupnem povprečju je bilo ugotovljeno jasno prevladovanje *negativno* obeleženih sobesedil v sledečem vrstnem redu: Domala popolnoma negativno obeležena je beseda »Kommunismus/Bolschewismus« (97 %), takoj pa ji sledi beseda »Partisanen« (95 %), »Jugoslawen/Südslawen« (83 %), »Slowenen« (59 %). *Pozitivna sobesedila* so prevladovala pri besedah »Kärnten« (52 %),

⁸ Pričujoče poročilo vsebuje začasne podatke, po ponovni preveritvi vseh podatkov bo raziskovalni kolektiv pripravil posebno publikacijo, ki bo predvidoma izšla februarja 1978.

»Deutsche« (66 0/0), »Windische« (70 0/0), »Kärntner« (82 0/0), »Volksabstimmung« (89 0/0) in »Heimat« (92 0/0) (primerjaj grafikon št. 1).

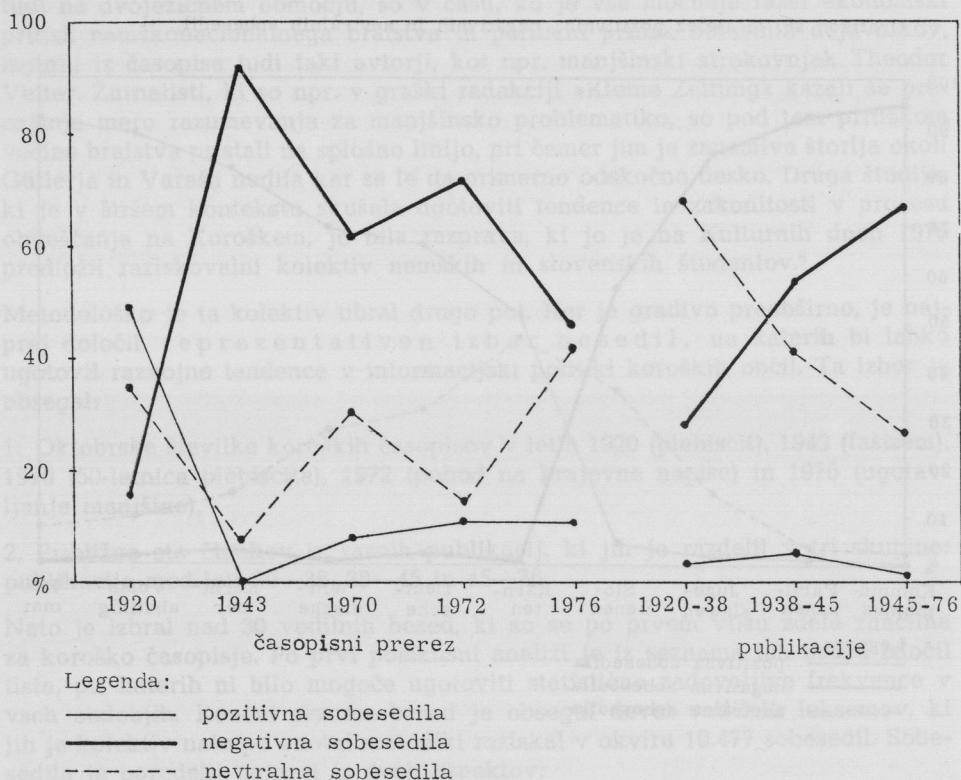
Grafikon št. 1: Delež pozitivnih, negativnih in nevtralnih sobesedil

Z vidika strategije izgrajevanja negativnega ali pozitivnega imagea torej strategije verbalnega družbenega kaznovanja ali nagrajevanja, lahko ugotovimo, da tako jasno prevladovanje negativnih obeležij pri besedah »Kommunismus/Bolschewismus«, »Partisanen« in »Jugoslawen/Südslawen« nujno predisponira bralca tako, da praktično ne more več sprejemati pozitivne ali vsaj nevtralne informacije. Pri besedi »Slowenen« je povprečje le zato tako nizko, ker 1. odpade razmeroma velik delež (36 0/0) na nevtralna sobesedila in 2. ker je bilo ugotoviti glede na frekvenco pozitivnih in negativnih sobesedil jasno razliko med časopisnim prerezom 1920 ter vsemi ostalimi besedili. Pri tem se je ob primerjavi posameznih obdobj pri publikacijah izoblikovala jasna tendenca: v času med obema vojnama je znašal delež negativnih sobesedil le 29 0/0, se v času fašizma povzel na 54 0/0, vendar so naciste prekosile še povojne koroške publikacije z 72 0/0 negativnih sobesedil (primerjaj grafikon št. 2).

Da ta razvoj ni bil slučajen, dokazuje analiza sobesedil pri besedi »Windische«. Beseda »Windische«, ki označuje isti izsek resničnosti kot beseda »Slowenen«, namreč slovensko govoreče ljudi na Koroškem, kajpak iz drugega, nemško-nacionalnega ideološkega zornega kota, kaže glede na frekvenco pozitivnih/negativnih sobesedil popolnoma komplementaren razvoj: Čim bolj raste delež

Grafikon št. 2: Razvoj deleža pozitivnih, negativnih in nevtralnih sobesedil pri besedi "Slowenen"

negativnih sobesedil pri besedi »Slowenen«, tem bolj raste tudi delež **pozitivnih** sobesedil pri besedi »Windische«. Kako krčevito je stremljenje, da se umetno poimenovanje »Windische« opremi s čim močnejšo družbeno veljavo, je razvidno iz tega, da Windische glede na pozitivno obeležena sobesedila prednjačijo še pred besedo »Deutsche« (Windische 70 %, Deutsche 66 %). Se pravi: lahko ugotovimo neke vrste nemškonalno shizofrenijo, ki daje celo svojemu otroku iz retorte večjo vrednost kot poimenovanju lastne narodnosti. Strategija, ki stoji v ozadju take informacijske politike, je dovolj jasno oprijemljiva: nuditi manj izobraženemu in socialno šibkemu človeku z vsemi znaki socialnega prestiža opremljen oslovski most v asimilacijo, istočasno pa naprtiti vsakemu, ki se ne more odločiti za to konformistično dejanje, breme imena »Slowenen«, ki je bilo poprej sistematično diskreditirano. Tudi ta tendenca se splošno v času plebiscita, se linearno nadaljuje v publikacijah iz časa fašizma ter doseže svoj vrh v povojni Koroški.

Navedeno strategijo razen tega dopolnjuje še prizadevanje, da se slovenskim ali Slovencem naklonjenim skupinam nalepi absolutno negativno obeležena

etiketa »komunizem«, medtem ko se reakcionarne organizacije kaj rade oprem-
ljajo s prav tako absolutno pozitivno nalepko »Heimat«.

Čeprav se je Avstrija v Moskovski deklaraciji obvezala, da bo prispevala svoj
delež k osvoboditvi od fašizma, opozarja izrazito negativno obeležje sobesedil
pri besedi »Partisanen« (95 % —, 4 % ∅, 1 % +), da vsaj koroška občila niso
našla pozitivnega odnosa do protifašistične borbe.

In končno opozarja močan razkorak med izjavami o dobrem sosedstvu na eni
in prevladovanjem negativnih sobesedil pri besedah »Jugoslawen/ Südslawen«
na drugi strani na demagoških značaj vseh izjav o dobrem sosedstvu, saj so v
naši analizi zajeta predvsem glasila vodilnih avstrijskih strank. Na negativna
sobesedila odpadle pri besedi »Jugoslawen/Südslawen« namreč v koroških časo-
pisih leta 1977 kar 44 %, leta 72 90 %, leta 76 pa 58 % (v publikacijah: 92 %, 89 %
in 84 % negativnih sobesedil).

Da navedena strategija nima samo diskriminacijskega temveč tudi antieman-
cipacijski značaj, dokazuje drugi del analize, ko smo ugotavljali vsebino
informacij in konotacije. Po istem postopku izločanja manj frekventnih poja-
vov je raziskovalni kolektiv za vsako od navedenih besed določil 5/6 glavnih
informacij in asociacij/konotacij, ki jih sobesedila dajejo in zbujaajo ob nave-
denih besedah. Tudi pri poročanju o teh izsledkih se moramo omejiti le na
nekaj značilnih ugotovitev:

Tako 7 % vseh informacij o Slovencih odpade na informacijo, da namreč »slo-
venizirajo, hočejo ustvariti slovensko Koroško, so gospodarsko, kulturno in
politično ekspanzivni ter nacionalistični«, 5 % na informacijo »Slovenci obre-
kujejo, se hlinijo, pravijo, da so zatirani, v resnici pa so nadprivilegirani«, v
4 % sobesedil so Slovenci »ogroževalci enotnosti Koroške, širijo in gojijo ire-
dentistično miselnost«, v 3 % »ustvarjajo nemir v deželi in sejejo razdor« in
končno v prav tako 3 % »izpodkopavajo zakone države, uporabljajo nasilje in
teror«. Skupno odpade na te informacije nič manj kot 23 % vseh danih infor-
macij v vseh analiziranih besedilih. Dodatno k tem 23 % negativnih informacij
je v besedilih koroških občil ugotoviti še 7 % besedil, ki sugerirajo bralcu
asociacijo »agresivnost«, 5 % »laž, zahrbtnost, prevara«, 4 % »teror, nasilje«,
4 % »izdajstvo, iredentizem«, ter 3 % »nevarnost, sovražnik«. Skupno torej 46 %
vseh sobesedil vsebuje vsaj enega od navedenih elementov.

Kot smo pri besedi »windische« lahko ugotovili komplementaren razvoj glede
na pogostnost pozitivnih/negativnih sobesedil, tako zdaj lahko ugotovimo tudi
absolutno komplementarnost glede na vsebino informacije, ki se v besedilih ko-
roške publicistike in žurnalistike daje o besedi »Windische«. V njih namreč s
17 % jasno prednjači informacija, da Windischarji »Nočejo biti Slovenci, so
lasten narod, žrtev Slovencev«. Sledi informacija »So ohranjevalci enotnosti
Koroške, so domovini zvesti« z 10 %, prav tako so v 10 % »naklonjeni Nemcem,
žive v usodni skupnosti z njimi«, ali pa so v 6 % nekoliko aktivnejši, namreč,
»se borijo za pripadnost k nemštvu / nemškemu kulturnemu krogu«, kar se le
slabó ujema z informacijo, da so »miroljubni, skromni, pošteni in odkriti«. Po-

dobna je zadeva pri konotatih: 21 % »zvestoba domovini«, 7 % »samostojnost, samobitnost«, 7 % »svobodoljubnost, pravicoljubnost«, 2 % »miroljubnost, mir, pomiritev«, 2 % »žrtev, požrtvovalnost«, 1 % »junaštvo«. Lahko torej ugotovimo, da so vse lastnosti, ki se pripisujejo vindišarjem, zgolj pozitivne ustreznice negativnih lastnosti, ki se pripisujejo Slovincem. Da je vsebina teh projekcij obenem tudi antiemancipacijska, kaže dejstvo, da domala vse informacije vsebujejo nek pasivni element. Edini aktivni moment, ki se pripisuje vindišarjem, je njihova borba za pripadnost nemškemu kulturnemu krogu.

V kratko informacijo naj navedem še informacije in asociacije, ki so povezane z besedo Partisanen: le-ti so v 8 % »banditi, morilci, zločinci« (po 45 2 %), »napadajo neoborožene ljudi, civilno prebivalstvo, posiljujejo ženske, zlorabljujejo otroke« (8 %, publikacije po 45), »ogrožajo domovino, jo hočejo uničiti« (7 %), »provocirajo in jih je zato treba iztrebiti« (6 %; publ. po 45 2 %) itd., asociirajo pa se z njimi »teror« (16 %, publ. po 45 15 %), »agresija« (8 %), »laž« (6 %), »breznačajnost, nemorala, umazanost« (2 %), »strahopetnost, zahrbtnost« (5 %). Glede na besede »Kärnten«, »Heimat«, »Deutsche« naj na kratko povzamem le to, da se v njihovih sobesedilih stalno ponavljajo informacije in asociacije o ogroženosti, medtem ko se pri »Slowenen«, »Jugoslawen« in »Kommunisten« ponavljajo elementi napadalnosti in agresivnosti. Koroški prastrah torej ni nekaj, kar bi bilo Korošcem položeno v zibelko, temveč posledica dosledne informacijske strategije, ki v dozdevnega nasprotnika projicira vse elemente agresije, da bi sama laže ekspandirala in v tej svoji ekspanziji dosegla maksimalno solidarizacijo prebivalstva.

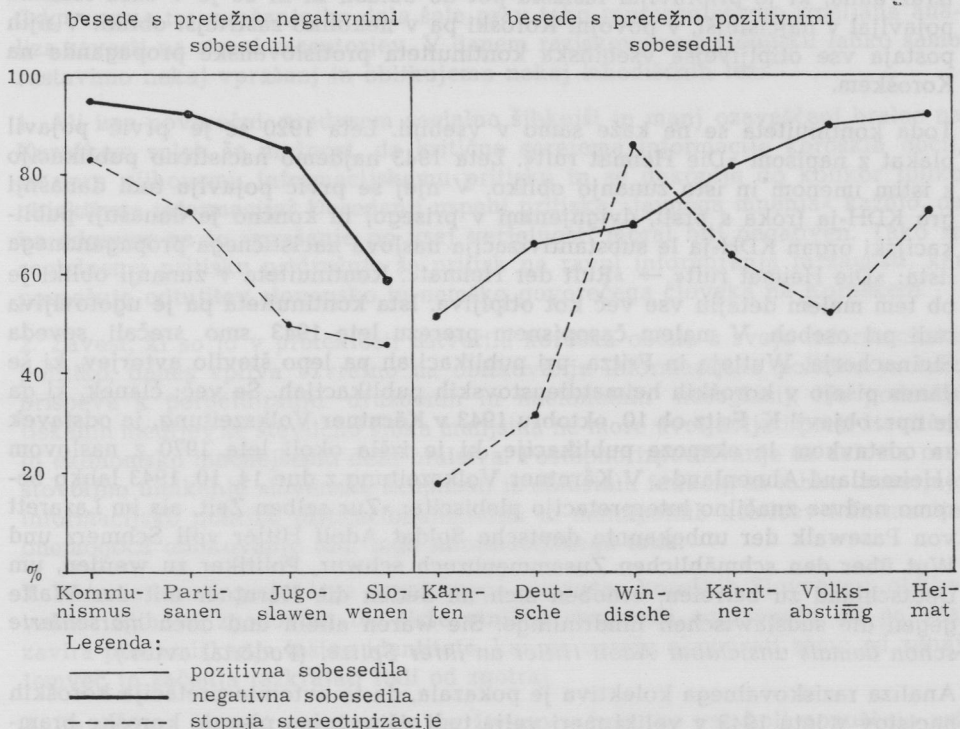
Dokončno potrditev, da pri statističnih izsledkih ni šlo za zgolj slučajna sovpadanja, marveč da je za to informacijsko strategijo ugotoviti skupen koncept, je pokazala tretja stopnja analize, v kateri je ekipa skušala ugotoviti tako imenovano *stopnjo stereotipizacije*.

Če namreč seštejemo procentne deleže glavnih informacij in asociacij, ki jih posredujejo besedila, lahko ugotovimo, kako visoka je stopnja stalnega ponavljanja, vbobnanja ene in iste informacije ter ene in iste spremne predstave: Čim večja je ta stopnja stereotipizacije, tem večja je tudi vsebinska izpraznjenost in s tem propagandistična uporabljivost besede.

Če razporedimo analizirane besede glede na stopnjo stereotipizacije (gl. grafikon št. 3), najbolj bode v oči, da se vrstni red besed glede na prevladovanje negativnih sobesedil točno ujema z vrstnim redom po stopnji stereotipizacije: na določenih 6 informacij in asociacij odpade pri besedi Kommunismus 83 % pri Partisanen 73 %, pri Jugoslawen/Südslawen 50 %, pri Slowenen 46 %. Niti ali komaj polovica besedil, v katerih se pojavljajo besede, vsebuje sploh še drugo od ugotovljenih 5/6 stalnih informacij. Iz tega jasno sledi, da so negativna sobesedila skoraj izključno pogojena v forsiranih stereotipih, ki onemogočajo vsako objektivnejše spoznavanje in recipiranje informacij o navedenih nosilcih teh imen.

Pri pozitivno obeleženih besedah se sedaj nenadoma znajde na vrhu frekvenčne lestvice beseda »Windische« s 85 % stereotipnih informacij/asociacij, sledijo jim »Kärntner«, »Heimat«, »Volksabstimmung«, »Deutsche« in »Kärnten«. To po-

Grafikon št. 3: Odvisnost frekvenca negativnih/pozitivnih sobesedil od stopnje stereotipizacije

meni, da pri besedi Windische sploh ostaja le še 15% besedil, ki potencialno lahko vsebujejo drugo od navedenih 6 informacij/asociacij, s čimer je tudi na tej ravni jasno dokazano, da imamo opraviti le z izpraznjenim, ideološkim in umetno forsiranim izrazom. Oslovski most v asimilacijo ni torej nič drugega kot prazen in umeten predmet identifikacije. Taka identifikacija s totalno izpraznjenim pojmom pa mora nujno voditi k samoodtujevanju, kar odpira možnost nadaljnje totalne manipulacije s človekom, ki je zapadel temu samoodtujevanju. To je tudi dejanski namen uporabljene strategije.

Zdaj si lahko zastavimo uvodno vprašanje, kdo bi lahko bil nosilec take strategije, v čigavo družbeno, ekonomsko in politično korist se ta strategija pravzaprav uporablja. Smer, v kateri nam je iskati nosilce, nakazuje dejstvo, da je stopnja stereotipizacije v časopisih večja od stopnje stereotipizacije v publikacijah, ki večinoma pripadajo prav nacističnim ali pa heimatdienstovskim krogom. To si namreč lahko razložimo s tem, da publikacije pač obširneje obravnavajo neko temo in se stereotipi pojavljajo šele v zaključkih k posameznim poglavjem. *Iz tega sledi, da so prav analizirane nacistične in heimatdienstovske publikacije oblikovalci tistih stereotipov, ki jih ponavljajo koroški časopisi.* Tudi pri stereotipih lahko ugotovimo, da so se začeli pojavljati v in po letu

1920, dosegli med leti 1938-45 svoj prvi vrh in se nato brez zaznavne cezure pojavljajo v povojni koroški publicistiki. Vsi ti stereotipi so torej v veliki meri izraz duha, ki je pripravljajl fašizmu pot do oblasti in ki se je v času fašizma pojavljajl v najčistejši, v povojni Koroški pa v nekoliko zastrtejši obliki. V njih postaja vse otipljivejša vsebinska kontinuiteta protislovenske propagande na Koroškem.

Toda kontinuiteta se ne kaže samo v vsebini. Leta 1920 se je prvič pojavil plakat z napisom »Die Heimat ruft«. Leta 1943 najdemo nacistično publikacijo z istim imenom in isto zunanjo obliko. V njej se prvič pojavlja tudi današnji grb KDH-ja (roka s prsti, dvignjenimi v prisego) in končno je današnji publikacijski organ KDH-ja le substantivizacija naslova nacističnega propagandnega lista: »Die Heimat ruft« → »Ruft der Heimat«. Kontinuiteta v zunanji obliki je ob tem malem detajlu vse več kot otipljiva. Ista kontinuiteta pa je ugotovljiva tudi pri osebah. V malem časopisnem prerezu leta 1943 smo srečali seveda Steinacherja, Wutteja in Fritza, pri publikacijah pa lepo število avtorjev, ki še danes pišejo v koroških heimatdienstovskih publikacijah. Še več: članek, ki ga je npr. objavil K. Fritz ob 10. oktobru 1943 v *Kärntner Volkszeitung*, je odstavek za odstavkom le ekspoze publikacije, ki je izšla okoli leta 1970 z naslovom »Heimatland-Ahnenland«. V *Kärntner Volkszeitung* z dne 14. 10. 1943 lahko beremo nadvse značilno interpretacijo plebiscita: »Zur selben Zeit, als im Lazarett von Pasewalk der unbekannte deutsche Soldat Adolf Hitler voll Schmerz und Wut über den schmählichen Zusammenbruch schwur, Politiker zu werden, um Deutschland zu befreien, erhoben sich im Süden die Kärntner mit der Waffe gegen die südslawischen Eindrinlinge. Sie waren allein und doch marschierte schon damals unsichtbar Adolf Hitler an ihrer Spitze. (Podčrtal avtor.)

Analiza raziskovalnega kolektiva je pokazala, da ta avtointerpretacija koroških nacistov v letu 1943 v veliki meri velja tudi za povojno pisanje koroške brambovske publicistike in preko nje prodira ta miselnost tudi v ostale časopise. Pri tem je popolnoma vseeno, ali so pripadniki nacistične miselnosti res tako močni, da oblikujejo tok informiranja, ali pa jih izkoriščajo stranke za to, da bi oblikovale v ljudeh napačno zavest o nepomirljivosti nacionalnih nasprotij in s tem zamegljevale dejanske socialne konflikte. Stanje, ki ga je raziskovalni kolektiv razkril v koroški publicistiki in žurnalistiki, je dovolj zaskrbljujoče za avstrijsko demokracijo, zato bo prav v njenem interesu — in kajpak v interesu prizadete narodne skupnosti — potrebno, da se javni dejavniki kar se le da resno in studiozno ukvarjajo s tem problemom.

Poleg množičnih občil smo uvodoma omenili tudi druge, institucionalizirane nosilce informacij. Na žalost še ne razpolagamo z analizami, ki bi omogočale znanstveno utemeljeno sodbo o njihovi informacijski politiki. Vendar se zdi, da je zanje značilna predvsem odsotnost informacij o Slovcnih. V tem informacijskem vakuumu se toliko laže uveljavljajo informacijske strategije publikacij in časopisov. Tako tudi ta odsotnost informacije pri institucionaliziranih nosilcih informacije posredno pospešujejo indoktrinacijo ostalih informacijskih sredstev. Da ta odsotnost informacije ni zgolj naključna, temveč le integralen del splošne koncepcije informiranja in s tem osveščanja, nazorno pokazuje borba proti krajevnim napisom, ki naj bi bili le nosilci preproste informacije »Tu prebivajo poleg nemških tudi slovensko govoreči ljudje«.

S tem smo sicer odgovorili na vprašanje, kakšna koncepcija informiranja in oblikovanja zavesti se skriva za konkretno informacijsko politiko, nismo pa še mogli dati direktnega odgovora na vprašanje, kakšen je njen družbeni učinek. Odgovor na to vprašanje bo dala šele prav tako reprezentativno izpeljana analiza zavesti na strani receptorjev. V danem raziskovalnem trenutku lahko samo zastavimo nekaj vprašanj in oblikujemo nekaj izhodiščnih tez:

1. Ali ima povprečni, predvsem socialno šibkejši in manj ozaveščen bralec na Koroškem sploh še možnost, da kritično sprejema informacije koroških občil, se upre njihovemu informacijskemu pritisku in se dokoplje do kolikor toliko objektivne informacije? Dosedanji uspehi pritiska »javnega mnenja« kažejo, da bo odgovor na to vprašanje po vsej verjetnosti moral biti negativen. Tako se socialnemu pritisku pridružuje še pritisk na ravni informiranja in zavesti, kar pospešuje odtujitev slovensko in nemško govorečega človeka na Koroškem.

2. Zavest, ki so jo v preteklosti ustvarila koroška občila s svojo informacijsko politiko, danes vpliva vzvratno na oblikovanje informacijske politike in tako prispeva k perpetuiranju družbenih in nacionalnih nesoglasij. Na področju tiskanih medijev se številčno šibka manjšina ne more uveljavljati proti številčno in ekonomsko močnejšemu delu bralstva. Postopno izpodrivanje in deloma prostovoljno umikanje slovenske skupnosti iz oblastnih funkcij, ki lahko usmerjajo informacijsko politiko institucionaliziranih in monopolnih nosilcev informacije, onemogoča oblikovanje tudi tega informacijskega toka.

3. Sistematično izgrajevanje negativnega »imagea« koroških Slovencev, oblikovalcev njihove zgodovine ter širše etnične skupnosti onemogoča ali pa vsaj zavira proces iskanja lastne identitete, kar ne ogroža skupnosti samo od zunaj, temveč jo začenja razkrajati tudi od znotraj.

4. Ta razkroj je toliko močnejši, ker živimo v času, ko vse bolj popuščajo primarne vezi, kot sta družina in vaška skupnost, ko se zaradi preslojevanja družbe vse več pripadnikov slovenske manjšine znajde v socioloških skupnostih, v katerih ti informacijski kanali niso več učinkoviti.

Prav tako vse bolj in bolj odpoveduje informacijska mreža, ki jo je slovenska skupnost v socialno in jezikovno drugih pogojih izgradila v obliki lastnih političnih odborov in kulturnih društev večerniškega tipa in ki doslej zaradi delne enojezičnosti slovenske družbe niso imeli večjih konkurentov na področju informiranja. Prehod k domala popolni dvojezičnosti slovenskega prebivalstva na Koroškem pa ustvarja ugodne pogoje za to, da opisane represivne in antiemancipacijske informacijske strategije rodijo sadove tudi znotraj skupnosti same. Strategija personalizacije konfliktov, ki je usmerjena predvsem proti vodilnim funkcionarjem političnih in kulturnih organizacij ter proti ekonomsko močnejšim ali socialno eksponiranejšim članom narodne skupnosti, obrača potencialne emancipacijske energije v agresijo proti šibkejšemu partnerju, proti članu lastne skupnosti, in ne proti dejanskemu izvajalcu represije.

5. Izhod iz take situacije bo možno najti le, če bo slovenska skupnost izkoristila vse možnosti samoupravnega oblikovanja toka informacije na vseh tistih področjih, na katerih so danes še dani pogoji. V sodelovanju s pripadniki nemške jezikovne skupnosti, ki še niso podlegli informacijskemu pritisku koroških jav-

nih občil, bi si morala prizadevati, da odpravi informacijski deficit na področju institucionaliziranih nosilcev informacije. In končno bi bilo treba razmišljati o tem, kako bi se — najbolje z izdajanjem dvojezičnega dnevnega tiska — oblikovala neke vrste protijavnost, ki bo odprtemu bralcu nudila vsaj možnost svobodnega izbora med informacijami.

Matjaž Kmecl

Delež Koroške v slovenski literaturi.

Predavanje je deloma objavljeno pod naslovom Koroški delež v slovenski literaturi v Koroškem koledarju 1977. Celovec 1977, str. 63—70.

RAZPRAVA O AKTUALNIH PROBLEMIH SLOVENSKEGA JEZIKA IN LITERATURE

(Vodi Mira Medved, PA Maribor)

Jože Lipnik

PA Maribor, Celje

V Celju smo naredili anketo o kulturi v naših šolah, in to v celjski regiji, kjer je vsega osem občin. Sodelovalo je 88 učiteljev iz 8 srednjih in 38 osnovnih šol. Gradivo ste včeraj dobili, vendar ne vsi, ker nam ga iz tehničnih razlogov ni uspelo razmnožiti v zadostni količini.

Anketo smo usmerili na štiri področja, in sicer na strokovno usposabljanje učiteljev slovenskega jezika v kadrovskih šolah, potem v organiziranem permanentnem izobraževanju, dalje na učni načrt in slavistovo ustvarjalnost, na odnos učiteljskih zborov do jezikovne kulture in na odnos slavistov do jezikovne kulture učiteljskih zborov ter na odnos učencev do lastnih izdelkov.

V zvezi s Toporišičevim Slovenskim knjižnim jezikom 1—4 smo vprašali, kje in kako so se s tem delom spoznali učitelji slovenskega jezika. Zvedeli smo, da je več kot polovica učiteljev končala študij na kadrovskih šolah po letu 1970, da pa jih je komaj ena četrtnina spoznala to delo na kadrovskih šolah, se pravi, da kadrovske šole ne upoštevajo dovolj obstoječega učnega načrta. Strokovno izpopolnjevanje učiteljev ne zadošča, ker je 71 % učiteljev odgovorilo, da niso zadovoljni s takšnim izpopolnjevanjem. Slavistično društvo je v zvezi s tem moralo ukreniti nekaj pomembnih stvari. Večina učiteljev predlaga, da bi imeli več seminarjev in v tem okviru več posvetovanj. Mnenja so, da bi bilo treba dovoliti tudi vsaj vsakih pet let temeljito izpopolnjevanje, ki nam ga zakoni in predpisi in deklaracije nudijo; pri tem izključujem tisto, kar delamo sami: vsakoletno strokovno zborovanje Slavističnega društva Slovenije, predavanja ipd.

Učitelji želijo največ zvedeti s področja metodike, jezikoslovja in s področja književnosti. S področja metodike več o obravnavi literarnih besedil različnih zvrsti in obsegov, o programiranju, o jezikovnem pouku nasploh, o bistvenem sporočanju in podobno. S področja jezikovnega pouka želijo več znanja novega pravopisa. V književnosti skoraj vse ankete govorijo o željah po več informacijah o sodobni književnosti. Kar zadeva okvirni učni načrt, je približno nekaj več kot polovica učiteljev mnenja, da učni načrti raznih šol spodbujajo učiteljevo ustvarjalnost, približno ena tretjina pa je mnenja, da učiteljevo ustvarjalnost ovira, in sicer v naslednjem: v preobsežnosti načrtov, v neujemanju načrtov z učbeniki, v presplošnosti načrtov in v nesistematičnosti.

V zvezi z jezikovno kulturo smo med drugim povprašali učitelje, kako so se spoznali in seznanili na kadrovskih šolah ali kje druge s praktičnim načelom o rabi slovenskega knjižnega jezika v šoli. Ob tem je treba poudariti, da je to načelo jasno izraženo v okvirnem učnem načrtu, da pa sicer v strokovnem tisku nasploh ni obdelano. V metodički izpred več kot dvajsetih let najdemo to načelo sicer jasno izraženo, vendar kot načelo slovenskega jezika, ne pa *knjižnega*. Na primer na Pedagoški akademiji v Mariboru imajo študentje predmetnega pouka v zvezi z jezikovno kulturo samo štiri ure v celotnem fondu učnih ur, to so študentje neslavisti. Slišali smo, da tudi na Pedagoški akademiji v Ljubljani ni nič bolje. Včeraj pa smo slišali, da tudi na drugih šolah, torej na Filozofski fakulteti za ostale predmete ni nič bolje in bo treba v zvezi s tem nekaj ukreniti. Tako ni nič čudnega, če recimo po mnenju slavistov v srednjih šolah noben učitelj neslavist ne popravlja redno pismenih izdelkov učencev — tudi v pravopisnem in slogovnem pogledu. Le pet anketiranih izmed 88 je mnenja, da neslavisti popravljajo izdelke redno tudi pravopisno in slogovno. K temu je treba dodati še dejstvo, da je 21 % anketirancev odgovorilo, da poznajo učitelji funkcijske vidike jezika v zadostni meri, da pa vsak drugi anketiranec meni, da ga ne upošteva, nekaj pa jih celo trdi, da ga sploh ne poznajo. Na srednjih šolah pa tega vidika ne pozna kar vsaka druga zbornica.

Zanimivo je, kaj smo storili v zvezi z jezikovno kulturo zgolj slavisti — učitelji slovenskega jezika. Vsak drugi slavist pravi, da za dvig jezikovne kulture učiteljev svoje šole ni storil nič, ostala polovica pa je pomagala poklicnim tovarišem bodisi z organizirano obliko predavanj večinoma iz jezikoslovja, ali pa individualno, kadar so se pripravljali na strokovne izpite, čeprav vemo, da z jezikovno kulturo drugih učiteljev ni ravno vse prav. Podobno, kot se obnašajo učitelji, se obnašajo tudi učenci, kajti njihov odnos do pisnih izdelkov pri drugih predmetih je takšen, da sta le dva anketiranca mnenja, da učenci pri pisnih izdelkih pri drugih predmetih — mislim na raznovrstne naloge, kontrolne naloge, teste in podobno — skrbijo posebej tudi za jezikovno pravilnost, 63 % jih je mnenja, da skrbijo učenci predvsem za vsebinsko pravilnost, ena tretjina učiteljev pa meni, da ob vsebinski pravilnosti popolnoma zanemarijajo jezikovno pravilnost. To se ujema s podatki o tem, kako učitelji neslavisti popravljajo učencem pismene izdelke.

Še en zanimiv podatek iz neke druge ankete, ko je približno 200 učencev osmega razreda osnovne šole letos junija v neki anketi uporabilo besede — Slovenec, slovenski, Italijan, italijanski — je blizu 50 %, se pravi blizu 100 od 200 učencev uporabilo vsaj eno od teh besed nepravilno, glede na začetnico, kar pomeni, da učenci niso v jezikovni kulturi dovolj osveščeni.

Anketa je tako pokazala, da se učitelji slovenskega jezika na kadrovskih šolah premalo metodično usposabljaajo. Dalje, da strokovni tisk ne pokriva vseh področij, ki jih učitelji pričakujejo, mislim na jezikoslovje, metodiko in književnost. Dalje, permanentno izobraževanje učiteljev ne zadošča, vsaj tisto organizirano ne, ki nam bi ga morala dati družba. Učitelji neslavisti premalo skrbijo za jezikovno kulturo učencev. Kadrovske šole in strokovni tisk v nezadostni meri osveščajo učitelje o načelu rabe slovenskega knjižnega jezika, kljub temu, da govorimo, da je pouk celovit in v tej celovitosti ne smemo zanemariti jezikovne kulture. Učitelji slovenskega jezika naredimo premalo za dvig jezikovne kulture svojih tovarišev. Učenci niso dovolj osveščeni, kako je v jezikovni kulturi. Zato je potrebno preučiti program metodičnega usposabljanja učiteljev slovenskega jezika in programske koncepte našega strokovnega tiska, zahtevati od pristojnih več organiziranosti permanentnega izobraževanja za učitelje slovenskega jezika.

Fanči Moljk

Slavistično društvo Zasavje

Tudi mi imamo anketo, ki je bila zelo kratka in tudi manj temeljita, kot so jo imeli Celjani. Je pa zanimiva, ker smo jo naslovlili na ustanove in podjetja ter dostavili občinam Hrastnik, Trbovlje in Zagorje. Poslali smo 90 anket in dobili 24 odgovorov. V dopisu

smo jim sporočili, da se pripravlja posvetovanje, in, tudi kdo ga pripravlja, in prosili, naj ga dajo dvema članoma delovne organizacije, ki se največ ukvarjata s slovenščino v javnosti. Napisali smo tudi, da smo seznanili s to anketo občinsko konferenco Socijalistične zveze in tudi občinski sindikalni svet. Vseh vprašanj je šest. Odgovarjali so z da ali ne, nekaj pa tudi kratko opisno.

Prvo vprašanje: ali se s kom posvetujete o jezikovnih problemih? Dve tretjini sta odgovorili z da, ena tretjina z ne.

Drugič: ali si pri sestavljanju sporočil za javnost pomagata s slovenskim pravopisom? Da: 31 odgovorov, ne: 23.

Tretjič: kje se seznanjate z novostmi o naših rubrikah? Največ jih navaja tisk, jezikovne pogovore, pa tudi radio in televizijo, nekateri navajajo kolege, ki so bolj slavistično izobraženi, nekateri imajo slavistko za ženo, pa tudi pri otrocih se seznanjajo z novostmi. Ljubljanska banka ima redne tečaje in dobijo tam navodila, ne vem, kakšna sicer, ampak tako so odgovorili. Da se nikjer ne seznanjajo, je bilo pet odgovorov.

Na vprašanje, na katere jezikovne težave največkrat naletijo v ustanovi oziroma podjetju, odgovarjajo, da so to na prvem mestu tujke. Potem so pravopisne napake, in tudi navajajo konkretne besede, za katere ne vedo, ali je u ali je v. Zelo veliko je tudi težav s strokovnimi izrazi in z nerazumljivim, kompliciranim jezikom, ki ga uporabljajo v podjetju ali ustanovi.

Peto vprašanje: ali želite pomoč v tej zvezi? Tudi tu navajata dve tretjini pritrdilen odgovor in ena tretjina, da pomoči ne želijo.

Na vprašanje, kako si pomoč predstavljajo, jih veliko navaja željo po lektorju, strokovnjaku, ki bi jim bil pri roki, da bi se lahko pri njem pozanimali. Želijo si tudi seminarje ali občasne tečaje. Nekateri si želijo tudi več nasvetov po radiu. Navajajo tudi, da naj bi slavisti z njimi bolj kontaktirali, da bi jim kaj svetovali. Na primer predsednik nekega izvršnega odbora občinske skupščine pravi, da bi pregledali materiale za delegate. Radi bi imeli tudi male priročnike. Sodelovati bomo morali bolj tudi pri lokalnem radiu in časopisih.

Mira Medved

Dovolite, da na kratko povem tudi nekaj ugotovitev društva v Mariboru, ki bodo pokazale, da se vrtimo v začaranem krogu. Najprej ugotovitve z naših šol. Za pouk slovenskega jezika ugotavljamo, da ni zadostno časovno odmerjen. Učni program se ob krčitvi števila ur ni zmanjšal in tako gre marsikje zmanjšani fond zlasti v gimnazijah na rovaš pouka jezika. V srednjih strokovnih šolah, tehničnih, poklicnih in podobno je ob dveh tedenskih urah program pouka slovenskega jezika še bolj napet, v številčno močnih razredih pa je potrebno veliko časa posvetiti preverjanju znanja. Slavisti na našem območju pogrešajo strokovne aktivne, ki so nekoč bili zelo živi in pod okriljem Zavoda za šolstvo in v katerih bi bile povezane istovrstne šole. Želja je, da bi Zavod za šolstvo oživil delo strokovnih aktivov in prevzel organizacijo, medtem ko bi za vsebinsko strokovno stran poskrbelo naše društvo s strokovnjaki.

Učitelji slovenskega jezika pri pouku skrbijo za lep pravilni jezik in kakor ga v razredu uporabljajo, zahtevajo tako tudi od učencev. Večjo skrb za čistost in pravilnost izražanja pa bi od učiteljev slovenščine pričakovali v razgovoru s kolegi, s starši in v domačem okolju. V vzgojno-varstvenih zavodih se vzgojiteljice pri interpretaciji pesmi in pravljič dovolj potrudijo, malomarno in narečno pa je njihovo izražanje v sproščnem pogovoru z otroki pri igri in na sprehodih. Večina varuhinje v vrtcih in v domači oskrbi govori samo v narečju. Ustno in pismeno izražanje učiteljev drugih predmetov, kot je bilo že ugotovljeno, je pogosto pomanjkljivo, jezikovno in pravopisno nepravilno. Ne bom naštevala predmetov, kjer posvečajo jeziku najmanj skrbi. Tudi pri nas jezikovnih in pravopisnih napak v zvezkih in kontrolnih vajah večina učiteljev ne popravlja. Učitelje kateregakoli predmeta je potrebno ne samo strokovno pripraviti za

delo, ampak jih tudi jezikovno ozavestiti. Zato bi moral pouk slovenskega jezika najti svoje mesto tudi na višjih in visokih šolah.

Ugotovitve niso nove, ponavljajo jih iz zborovanja v zborovanje. Tudi za vzroke vemo. Učitelji v prvih štirih razredih osnovne šole in že tudi v vrtcu, kot smo videli, ne posvečajo dovolj pozornosti zborni obliki knjižnega jezika, preveč govorijo v svojem dialektu ali pokrajinskem pogovornem jeziku, ker se zaposlijo običajno v bližini svojega domačega kraja. Poleg tega jim tudi šolanje ni dalo dovolj, ker izhajajo iz enake osnovne šole, ker v srednji šoli ni dovolj ur za slovenski jezik in ker dveletna višja šola za razredne učitelje ne more nadomestiti vsega zamujenega. Tu smo v začaranem krogu.

Svetovalne službe skorajda ni. Redkim strokovnim svetovalcem tudi ni več omogočeno, vsaj na našem območju, da bi aktivni poskrbeli za povratne informacije, ki so bile vedno koristne in dobrodošle.

Glede slovenščine zunaj šole so ugotovitve nespodbudne. Pogledati bo treba na razne dopise, okrožnice, samoupravne akte in podobno. Slavisti strokovnih in tudi drugih šol v tako velikem središču, kot je Maribor, nimajo bistvenega vpliva na raven jezikovne kulture v strokovni praksi. Prav tako nimajo vpliva na jezik delegatskega gradiva. Glasila podjetij urejujejo uredniki najrazličnejših strok in izobrazbe. Lektorirajo jih, kot smo nedavno ugotovili, nihče. Zato so v poslovnem jeziku velike pomanjkljivosti. In vzroki? Povojna prizadevanja za gospodarsko rast, zanemarjanje slovenskega knjižnega jezika in drugih vrst slovenskega jezika, napačno pojmovanje internacionalnosti, varčevanje denarja in časa, krčenje števila ur slovenskega jezika na vseh stopnjah šolanja, površno šolanje, številni kratki tečajji, kar ima za posledico, da ljudje ne obvladajo knjižnega jezika, pa čeprav imajo visoko izobrazbo. Nobena rešitev ni, če rešujejo slovenski jezik slavisti-lektorji, kolikor jim je to sploh omogočeno. Saj prevladuje mnenje, da delavec, zlasti z visoko izobrazbo, ne potrebuje nobene jezikovne korekture. Dano pa jim je bilo premalo možnosti, da bi se naučili brezhibnega knjižnega jezika, niti ni v njih zavesti, da bi se ga bilo treba naučiti, pa tudi zahteve ne, da bi ga morali govoriti pred množičnimi zbori poslušalcev. To so stare ugotovitve, ki smo jih že nešteto krat načeli. V mislih imam najprej pred desetimi leti pismo Socialistične zveze in z njim tesno povezano posvetovanje slavistov v Mariboru 1965. V zvezi s tem našim posvetovanjem je izdelala posebna komisija pri Centralnem komiteju ZKS marca 1967. leta anketo z zelo dobro zastavljenimi vprašanji v zvezi s slovenščino v šolah, v javnosti, na radiu, v metodični strokovni pripravi itd. Kje in zakaj je zamrla obdelava te ankete, ne vem.

Dalje imam v mislih še neko posvetovanje oziroma pogovor, ki smo ga imeli delegati Slavističnega društva leta 1968 na takratnem sekretariatu za šolstvo, ko je bil sekretar Boris Lipužič. Na tem posvetu smo razgnili vse probleme, ki jih ponovno ponavljamo, in dobili takrat takšna zagotovila: k obveznim seminarjem za vse stroke, gre torej za permanentno strokovno izpopolnjevanje, bodo dodana še predavanja iz učnega, to se pravi slovenskega jezika. Ta bodo vključena v program strokovnega izobraževanja. V pravilnik o učbenikih bo vnesena določba, da morajo biti vsi priročniki, vsa skripta jezikovno pregledana. Za študente drugih strok na višjih in visokih šolah pa bo obvezen izpit iz slovenskega jezika, kar naj bo povezano z izpitom iz metodike oziroma iz specialne metodike. Mentorstvo mladim učiteljem je predpisano v pravilniku. Mentorji naj bi bili tudi svetovalci Zavoda za šolstvo; in koliko se izvaja, koliko je bilo danes tega, kar sem omenila, storjenega?

Breda Pogorelec

Delati bomo morali bolj načrtno, bolj povezano, bolj demokratično, oprti na lastno pobudo in lastne moči.

SKLEPI

Naloge — obveznosti — priporočila

1. Slovenski slavisti si bomo z vsemi močmi prizadevali za dvig kulture slovenskega jezika v javnosti:

— Zahtevali bomo, da bo jezikovnemu pouku v šolah vseh vrst odmerjenega toliko časa, kolikor ga je potrebno za sodobno kulturno opismenitev, kakor ga zagotavljajo naša ustava in drugi dokumenti našega življenja. Prizadevali si bomo, da bosta v naši šolski praksi jezikovno ozaveščanje in vzgoja v (jezikovni) kulturi pojmovana kot stalen, razvijajoč se proces.

— V šolah vseh stopenj bomo jezikovnemu pouku disciplinirano odmerili ves čas, ki ga določajo dogovori, programi in učni načrti.

— Pri šolskem pouku vseh stopenj bomo jezikovno kulturo širili ne le ob besedilih umetnostnih, marveč tudi neumetnostnih zvrsti; ta praksa je bila v srednji šoli na splošno že uveljavljena z začasnim programom usmerjenega izobraževanja pedagoške smeri.

— Skupaj s pristojnimi dejavniki bomo poskrbeli za kulturo slovenščine ne le kot učnega predmeta, marveč tudi učnega jezika.

— Z občasnim strokovnim združevanjem lektorjev kakor s strokovno usmeritvijo slušateljev si bomo prizadevali skrbeti za jezikovno svetovalsko službo.

2. Slavistično društvo Slovenije bo (ob pripravah na posvetovanje o slovenščini v javnosti) pobudilo vprašanje postopnega uvajanja pouka slovenskega jezika na visokošolski ravni na vseh fakultetah in visokih šolah, zlasti v panogah, ki so intenzivno povezane z izobraževanjem, ter v strokah, ki neposredno vplivajo na jezikovno kulturo v slovenski javnosti.

3. Zborovanje poudarja potrebo po pospešenem, posodobljenem razvijanju strokovne terminologije tako na vseh področjih, kjer to delo že poteka, pa tudi tam, kjer doslej terminološko delo še ni urejeno ali ne poteka dovolj sistematično. Skrb za razvijanje terminologij sta prevzela Inštitut za slovenski jezik SAZU in akademijska Terminološka komisija, možno pa je tudi oblikovanje strokovnih komisij v okviru posameznih strok. Seveda je zaželeno, da so le-te organizirane ob pomoči jezikoslovnega svetovalca slavista in v povezavi z Inštitutom za slovenski jezik SAZU. Zborovanje priporoča, da posvetovanje o slovenščini v javnosti ugotovi obstoječe stanje in pospeši razvoj terminologije v vseh strokah, kjer to še ni urejeno. Kadrovske potrebe, ki bodo pri tem nastale, bo treba seveda načrtno reševati s Pedagoško-znanstveno enoto za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani.

4. Društvo predlaga Filozofski fakulteti v Ljubljani, da pripravi in razpiše — v smislu zakona — izpopolnjevalni študij za svoje diplomante slovenskega jezika in književnosti in drugih slavističnih smeri.

5. Podpiramo prizadevanje Akademije za gledališče, radio, film in televizijo v skrbi za ustrežno raven višje govorne kulture v vseh govornih medijih.

6. Društvo si bo še naprej prizadevalo za širši in poglobljeni stik z vsemi strokami, katerih cilj in naloga je pomagati pri sodobnem in ozaveščenem samo-

spoznavanju, zato bo pri sorodnih strokah poskušalo oživiti misel na skupno preučevanje kulturnih dosežkov; v tem sklopu naj bi začeli z meddisciplinsko raziskavo deleža Moderne v slovenskem prostoru.

7. Skupaj z Društvom slovenskih pisateljev bodo člani kateder za slovenski jezik in katedre za slovensko književnost pripravili predlog za založniški prikaz slovenske kulture za tujce; v tej zvezi bo potrebno tudi vzpostaviti stik s slovenskimi založbami.

8. Zborovanje pozdravlja organizacijo aktiva slavistov na RTV Ljubljana; aktiv bo po društveni strani deloval po posebnem, delovnim nalogam prirejenem programu dela v okviru Slavističnega društva Ljubljana. Slavisti — sodelavci drugih radijskih hiš bodo k delu aktiva posebej pritegnjeni.

Zborovanje priporoča strokovno sodelovanje v načrtovani teoretski reviji za radijsko in televizijsko sporočanje.

9. Slovenski slavisti si bomo na posvetovanju tudi posebej prizadevali za dvig jezikovne kulture v vojaškem življenju.

10. Slavisti si bomo prizadevali, da se bodo tudi pripadniki drugih narodnosti, ki živijo med nami bodisi kot manjšina ali kot priseljenci lahko razvijali v svojem jeziku in v spoštovanju svoje kulture.

11. Člani slavističnih društev se bomo pridružili akciji za izgradnjo slovenskega kulturnega doma v Celovcu.

12. Podpiramo zamisel o ustanovitvi fondov za zbiranje sredstev za podpiranje koroških Slovencev, kazensko preganjanih zaradi boja za narodne pravice.

13. Slavistično društvo Slovenije se bo zavzemalo za boljše informiranje koroških Slovencev o življenju in problemih Slovencev, zlasti v SR Sloveniji (sprejemanje radijskih in televizijskih oddaj, dostopnost publicistike).

14. Ponovno bo opozorilo pristojne na potrebo po ureditvi vprašanja nostrifikacije študija v SFRJ, zlasti študija slavistike.

15. Sorodnim društvom bomo posredovali zamisel o skupnem programu za izobraževalna predavanja po vaseh z osnovno informacijo o slovenski zgodovini, jeziku, literaturi in kulturnih dosežkih.

16. Slavistično društvo Slovenije si bo prizadevalo za akcijo letovanja koroških otrok v Sloveniji.

17. Slavistično društvo Slovenije bo poskrbelo za postavitve obeležja na Stritarjevi hiši na Dunaju in za obnovo obeležja Ivanu Cankarju.

PREDPISI O RABI SLOVENSKEGA JEZIKA V JAVNEM ŽIVLJENJU (izbor)

Raba jezika jugoslovanskih narodov in narodnosti je zagotovljena z določili v ustavi SFRJ, v ustavi SR Slovenije ter v številnih zveznih, republiških in občinskih zakonih in predpisih. Obsežno gradivo je za posvetovanje pripravil Vasilij Polič iz Skupščine SR Slovenije

Objavljamo določila obeh ustav, zakona o združenem delu, od zveznih predpisov pa izvlečke iz zakona o objavljanju zveznih zakonov, drugih zveznih predpisov ter splošnih aktov, iz zakona o Narodni banki, iz zakona o standardizaciji in člena 16 in 19 iz republiškega zakona o filmu.

USTAVA SFR JUGOSLAVIJE

Člen 154:

Občani so enaki v pravicah in dolžnostih ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, veroizpoved, izobrazbo ali družbeni položaj.

Vsi so pred zakonom enaki.

Člen 170:

Občanu je zajamčeno svobodno izražanje pripadnosti k svojemu narodu oziroma narodnosti, svobodno izražanje nacionalne kulture in svobodne rabe svojega jezika in pisave.

Občan se ni dolžan izjavljati, kateremu narodu oziroma kateri narodnosti pripada, in se tudi ne opredeliti za pripadnost h kakemu narodu oziroma kaki narodnosti.

Protivstavno in kaznivo je kakršnokoli propagiranje ali izvajanje nacionalne neenakopravnosti, kot tudi kakršnokoli razpihovanje nacionalnega, rasnega ali verskega sovraštva in nestrpnosti.

Člen 171:

Pripadnosti narodnosti imajo v skladu z ustavo in zakonom pravico rabiti svoj jezik in svojo pisavo pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti kot tudi v postopku pred državnimi organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila.

Pripadniki narodov in narodnosti Jugoslavije imajo v skladu z zakonom v vsaki republiki oziroma avtonomni pokrajini pravico do pouka v svojem jeziku.

Člen 214:

Neznanje jezika, v katerem teče postopek, ne more biti ovira za obrambo in uveljavljanje pravic in upravičenih interesov občanov in organizacij.

Vsakomur je zajamčena pravica, da v postopku pred sodiščem ali drugimi državnimi organi, organizacijami združenega dela in drugimi samoupravnimi organizacijami in skupnostmi, ki pri izvrševanju javnih pooblastil odločajo o pravicah in obveznostih občanov, uporablja svoj jezik in se v svojem jeziku seznanja z dejstvi.

Člen 243:

V oboroženih silah SFRJ se v skladu z ustavo SFRJ zagotavlja enakopravnost jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije in njihovih pisav.

Pri poveljevanju in vojaškem pouku v jugoslovanski ljudski armadi se lahko v skladu z zveznim zakonom uporablja eden od jezikov narodov Jugoslavije, v njenih delih pa jeziki narodov in narodnosti.

Člen 246:

Jeziki narodov in narodnosti in njihove pisave so na območju Jugoslavije enakopravni. V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji so v uradni rabi jeziki narodov, jeziki narodnosti pa v skladu s to ustavo in zveznim zakonom.

Z zakonom in statutom družbenopolitične skupnosti ter s samoupravnimi akti organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti se zagotavlja uresničevanje enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti v uradni rabi na območjih, na katerih živijo posamezne narodnosti, ter določajo način in pogoji za uveljavljanje te enakopravnosti.

Člen 247:

Zajamčeno je vsaki narodnosti, da za uresničevanje pravice do izražanja svoje narodnosti in kulture, svobodno rabi svoj jezik in svojo pisavo, razvija svojo kulturo in v ta namen ustanavlja organizacije in uživa druge v ustavi določene pravice.

Člen 269:

Zvezni zakoni, drugi predpisi in splošni akti se izdajajo in objavljajo v uradnem glasilu Socialistične federativne republike Jugoslavije v avtentičnih besedilih v jezikih narodov Jugoslavije, ki jih določajo republiške ustave.

Zvezni zakoni, drugi predpisi in splošni akti se objavljajo v uradnem glasilu Socialistične federativne republike Jugoslavije kot avtentična besedila tudi v jezikih albanske in madžarske narodnosti.

Člen 271, četrty in peti odstavek:

V mednarodnem občevarju velja načelo enakopravnosti jezikov narodov Jugoslavije, ustrezno pa tudi načelo enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti.

Kadar se mednarodne pogodbe sestavljajo v jezikih držav pogodbenic, se enakopravno uporabljajo jeziki narodov Jugoslavije.

USTAVA SR SLOVENIJE

Člen 197:

Občani so enaki v pravicah in dolžnostih ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, veroizpoved, izobrazbo ali družbeni položaj.

Vsi so pred zakonom enaki.

Člen 212:

Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu, narodnosti ali etnični skupini, goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.

Vsi državni organi ter drugi organi, samoupravne organizacije, skupnosti in posamezniki, ki opravljajo družbeno službo na območju Socialistične republike Slovenije, poslušajo v slovenskem jeziku.

Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopku pred državnimi in drugimi organi in organizacijami, ki opravljajo družbeno službo, uporablja svoj jezik in pisavo in da ga tisti, ki vodi postopek, seznanjajo s gradivom in s svojim delom v njegovem jeziku in na način, ki ga določa zakon.

Neznanje slovenščine ne more nikogar ovirati pri obrambi in uresničevanju pravic in upravičenih interesov.

Člen 213:

Pripadniki drugih narodov in narodnosti Jugoslavije imajo v skladu z zakonom pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku.

Člen 306:

Poveljevanje in pouk v enotah, štabih in drugih organih teritorialne obrambe se opravlja v slovenskem jeziku, v posameznih enotah pa glede na njihovo sestavo tudi v jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije.

ZAKON O ZDRUŽENEM DELU

Člen 417, četrty odstavek:

Firma delovne organizacije oziroma ime temeljne organizacije ne sme vsebovati izrazov, ki so neznani v jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije, v katerih se firma oziroma ime glasi.

Člen 425:

Firma oziroma ime se mora glasiti v enem ali v več jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije v skladu z ustavo in zakonom.

Firma oziroma ime mora biti v nekem jeziku, ki je v uradni rabi v kraju, kjer je sedež organizacije združenega dela.

Firma oziroma ime lahko vsebuje tudi besedilo v kakem drugem jeziku, vendar mora biti vsebina enaka kot v jeziku naroda oziroma narodnosti Jugoslavije.

ZVEZNI PREDPISI

ZAKON O OBJAVLJANJU ZVEZNIH ZAKONOV IN DRUGIH ZVEZNIH PREDPISOV TER SPLOŠNIH AKTOV (Uradni list SFRJ, št. 43/76)

Člen 4:

Zvezni predpisi, mednarodne pogodbe in jugoslovanski standardi se objavljajo v avtentičnih besedilih v jeziku in pisavah jugoslovanskih narodov, ki jih določajo republiške ustave, in kot avtentična besedila v jezikih albanske in madžarske narodnosti.

Člen 13:

Uradni list SFRJ izhaja v posebni izdaji za vsak jezik in pisavo, v katerih se po tem zakonu objavljajo zvezni predpisi.

ZAKON O NARODNI BANKI JUGOSLAVIJE IN ENOTNEM MONETARNEM POSLOVANJU NARODNIH BANK REPUBLIK IN NARODNIH BANK AVTONOMNIH POKRAJIN (Uradni list SFRJ, št. 49/76)

Člen 14:

Na pečatu Narodne banke sta ime banke v jezikih jugoslovanskih narodov in grb SFRJ.

ZAKON O STANDARDIZACIJI (Uradni list SFRJ, št. 38/77)

VI. Listine, ki spremljajo proizvode v prometu

Člen 48, drugi in tretji odstavek:

Tehnično navodilo mora biti lahko razumljivo.

Tehnično navodilo mora biti napisano v jezikih in pisavah jugoslovanskih narodov.

REPUBLIŠKI PREDPISI

ZAKON O FILMU (Uradni list SRS, št. 4/74)

Člen 16:

V SR Sloveniji se smejo javno predvajati le tisti filmi, ki imajo dovoljenje za javno predvajanje. Za tuje filme izdaja dovoljenje republiška komisija za pregled filmov SR Slovenije ali ustreza komisija druge republike, za domače filme pa družbeni organ upravljanja organizacije za proizvodnjo filmov oziroma samostojna skupina filmskih delavcev za proizvodnjo filmov.

Dovoljenje za javno predvajanje lahko dobi film:

- če sta na njem navedena producent in distributer filma;
- če je posnet v slovenščini ali ima slovenske napise;
- če je republiška komisija za pregled filmov določila, ali je film primeren za mladino do dopolnjenega petnajstega leta starosti.

Člen 19:

Republiška komisija za pregled filmov ugotavlja na temelju pregleda filma ali film izpolnjuje pogoje iz 16. člena tega zakona in ali ni zadržkov za izdajo dovoljenja za javno predvajanje po 17. členu tega zakona.

Komisija tudi odloča:

- kateri filmi se smejo javno predvajati, tudi če niso posneti v slovenščini in niso prevedeni v slovenščino;
- kateri filmi niso primerni za mladino pred dopolnjenim petnajstim letom starosti;
- kateri filmi imajo poseben vzgojen, izobraževalen ali umetniški pomen.

V primeru, da komisija ne izda dovoljenja za javno predvajanje, je dopustna pritožba. O pritožbi odloča sekretar za prosveto in kulturo (sedaj predsednik Republiškega komiteja za kulturo).

- 222 *France Jerman* Nekaj misli o odnosu med filozofijo in jezikom
 228 *Slavko Kremenšek* Je današnja slovenska etnologija antifolkloristika?
 231 *Teodor Domej*
 232 *Vladimir Mušič*

Razpravo je vodila Breda Pogorelec. Sodelovali so Jaka Avšič (220, 221), Kajetan Gantar (182, 209), Mitja Gorjup (195), Peter Gregorc (206, 235), Frane Jerman (227), Ciril Kosmač (196), Slavko Kremenšek (227), Milko Matičetov (231, 232), Boris Paternu (180, 187, 219, 231), Breda Pogorelec (180, 181, 187, 200, 205, 209, 212, 218, 219, 226, 227, 232, 235, 239), Andrej Rijavec (195), Franc Šali (196), Nace Šumi (197), Jože Toporišič (206, 209, 213, 219, 226) in Beno Zupančič (180, 182, 187).

Koroški trenutek

- 239 *Breda Pogorelec* Koroški trenutek, pozdrav in pojasnilo
 240 *Pavel Apovnik, Janko Zerzer, Feliks Bister* in *Erich Prunč* Aktualna vprašanja slovenskega jezika in kulture na Koroškem
 Razpravo je vodil Pavel Apovnik. Sodelovali so Pavel Apovnik (247), Feliks Bister (248, 250), Boris Paternu (247). Breda Pogorelec (246, 248, 251), Erich Prunč (246), Jože Toporišič (249) in Janko Zerzer (249).
 251 *Franci Zwitter, Matevž Grilc, Feliks Wieser, Filip Warasch* Vloga osrednjih organizacij v življenju slovenske narodne skupnosti na Koroškem
 Razpravo je vodil Boris Paternu. Sodelovali so Boris Paternu (257, 259), Feliks Wieser (258, 259) in Franci Zwitter (258, 259)
 259 *Avguštin Malle, Teodor Domej* Slovenski znanstveni inštitut in njegove naloge
 262 *Tone Zorn, Dušan Nečak* Raziskave koroške problematike v drugih avstrijskih središčih
 Razpravo je vodila Mira Medved. Sodelovala sta Teodor Domej (264) in Avguštin Malle (265)
 265 *Erich Prunč* Problemi informiranja in ozaveščanja na Koroškem
 276 Razprava o aktualnih problemih slovenskega jezika in literature (Vodi Mira Medved). Sodelovali so med drugimi Jože Lipnik (276), Mira Medved (278), Fanči Moljk (277) in Breda Pogorelec (279).
 280 Sklepi
 281 Predpisi o rabi slovenskega jezika v javnem življenju (izbor)

